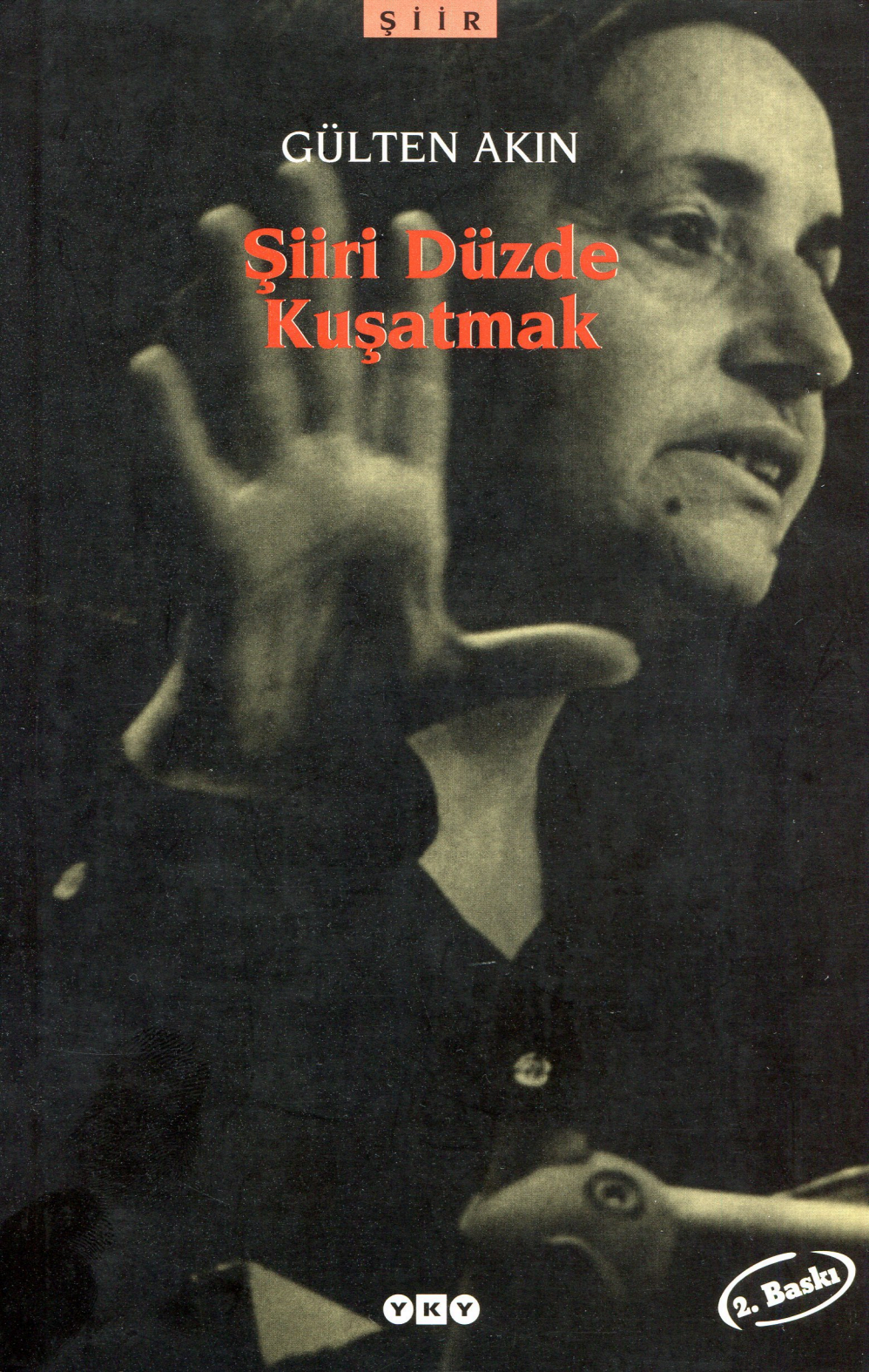
ŞİİR

GÜLTEN AKIN

Şiiri Düzde Kuşatmak

YKY

2. Baskı

ŞİİRİ DÜZDE KUŞATMAK

Gülten Akın 1933'te Yozgat'ta doğdu. 1955 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1956'da evlendi. Avukatlık ve öğretmenlik yaptı. Uzun yıllar İnsan Hakları Derneği, Halkevleri, Dil Derneği gibi demokratik kitle örgütlerinde kurucu ve yönetici olarak çalıştı. İlk ürünleri 1951'de *Son Haber* gazetesinde ve 1952'de *Hisar* dergisinde yayımlandı. Şiirleri İngilizce, Almanca, Flamanca, Danca, İtalyanca, Bulgarca, Arapça, Lehçe, İspanyolca ve İbranice'ye çevrildi, çeşitli akademik çalışmalara konu oldu. 40'ı aşkın şiiri de bestelendi.
1972'den bu yana Ankara'da yaşıyor. Uzun zamandır sadece şiirle uğraşıyor.

Yapıtları:
Şiir: *Rüzgâr Saati* (1956), *Kestim Kara Saçlarımı* (1960), *Sığda* (1964, TDK Şiir Ödülü), *Kırmızı Karanfil* (1971), *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı* (1972, TRT Ödülü), *Ağıtlar ve Türküler* (1976, Yeditepe Şiir Armağanı), *Seyran Destanı* (1979), *Seyran: Bütün Şiirleri* (1982), *İlahiler* (1983), *Sevda Kalıcıdır* (1991, Halil Kocagöz Ödülü), *Seyran: Toplu Şiirleri* (*Seyran: Bütün Şiirleri*'nin genişletilmiş basımı, 1992; 1992 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü), *Sonra İşte Yaşlandım* (YKY, 1995), *Toplu Şiirler: 1956-1991* (YKY, 1996), *Sessiz Arka Bahçeler* (YKY, 1998; 1999 Antalya Altın Portakal Şiir Ödülü), *Toplu Şiirler I: 1956-1976* ve *Toplu Şiirler II: 1979-1998* (*Toplu Şiirler: 1956-1991*'in son iki kitabın eklenmesiyle genişletilmiş basımı, YKY, 2000).
Düzyazı: *Şiiri Düzde Kuşatmak* (1983), *42 Gün* (1986), *İzlediğimiz Sular* (1991), *Şiiri Düzde Kuşatmak* ("Şiir Üzerine Notlar" bölümü çıkarılıp yeni yazı ve konuşmalar eklenerek yeni basım, YKY, 1996), *Şiir Üzerine Notlar* (YKY, 1996).
Oyun: *Toplu Oyunlar* (YKY, 1997).

Gülten Akın'ın
YKY'deki öteki kitapları:

Sonra İşte Yaşlandım *(1995)*
Toplu Şiirler: 1956-1991 *(1996)*
Şiir Üzerine Notlar *(1996)*
Toplu Oyunlar *(1997)*
Sessiz Arka Bahçeler *(1998)*
Toplu Şiirler I: 1956-1976 *(2000)*
Toplu Şiirler II: 1979-1998 *(2000)*

GÜLTEN AKIN

ŞİİRİ DÜZDE KUŞATMAK

YAZILAR, KONUŞMALAR

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 620
Şiir - 54

Bütün Yapıtlarına Doğru
Şiiri Düzde Kuşatmak / Gülten Akın

Kitap Editörü: Selahattin Özpalabıyıklar

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: İstanbul, Mart 1996
2. Baskı: İstanbul, Temmuz 2001
ISBN 975-363-480-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1995

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

9 • Önsöz

ŞİİRİ DÜZDE KUŞATMAK

13 • Sanatın İşlevi I
15 • Sanatın İşlevi II
17 • Sanatta Öz ve Biçim
19 • Gerçekçilik
21 • Bir Açıdan Bakmak
25 • Kuşkuyla İnanç
27 • Ürün
29 • Şiir Ürünü
31 • Sanatın Öğretimi
33 • Sanatta Ulusallık Sanatta Evrensellik
35 • Yaşam ve Şiir
38 • Uygarlık-İlkellik Üstüne
42 • Çağdaş Yazın ve Folklor
45 • Korkuluksuz Köprü
48 • Akarsu Çıkmaz Tanır mı?
52 • Zorunlu Bir Yanıt
56 • Yoz Şiirden Diri Şiire
63 • Halkın Damarına Bağlanan Şiir
68 • Kadın Yaratıcılığında, İnsanca Duyarlığa Evet

OZAN YAZILARI

77 • Dost mu Düşman mı?
81 • Dîvan
84 • Necatigil Şiirinden Geçerek
87 • Somutlama
90 • İncelik
92 • Okuma Üstüne
95 • *At* Filminin Ozanca Görünümü
98 • Düşünüyor muyum, Öyleyse Var mıyım?
102 • Fareli Eve Ozan Durmak
105 • Bir Bölük Turna
109 • Anayasa ve Şiir
112 • Sevgiyle

OZAN KONUŞMALARI
117 • Gizlerin ve Kaygıların Gölgesinde
124 • Çığlık ve Şiir
127 • İnce Şeyleri Anlamak
130 • Kültür Üstüne
135 • Düşünme ve Yaratma Özgürlüğü

SÖYLEŞİLER ANLATILAR
143 • Yazdıkça Yaşama Katılacağız
146 • Gelenekte Var Olanımızı Yok Sayıp Batı'dan Temellenmeye Çalıştık
153 • Ürün Gerçekleşince Kaynağına, Halkın Yaşamına Döner
158 • Türk Toplumcu Şiirinin Kökeni
161 • Biz Ozanlara Ütopyalar Kaldı
165 • Korkuluksuz Köprüde Yürüyorum
168 • Şiirde Gelenek
171 • Bir Sardunya Arsızlığıyla Direniyoruz
176 • İnce Şeylere Yolculuk
180 • Yaşam Öyküsü
188 • Acıya Yenik Değiliz, Ne Ben, Ne de Şiirim

Şiiri Düzde Kuşatmak

Önsöz

Eski bir ozan geleneğidir sanıldı: Onlar şiirlerini yazsınlar, az konuşsunlar, düze inmesinler. Yok. Bu bir gelenek değil bir kuraldır. Üstelik ozanın da değil. Camdan kulesinde büyüsel oyunlar yaparak kendilerini eğlendirsin isteyen kentsoylunun. Kim unutturmaya çalışırsa çalışsın biliyoruz, ülkemiz şiirinin geleneğinde işlevsellik vardır, halk için, hayat için. Bu işlevselliğin bir sonucu da, ozanın neyi, niçin, kimin için yazdığını bilmesi, bunun hesabını vermesi. Düze inmesi, bir sis çanı gibi uyarıcı olması da var. Genç ozanlara birikimini açık seçik aktarma görevi de var.

Yeri geldikçe yazdım. Sorduklarında söyledim. Konuşmam istendiğinde anlattım.

Yayınevi onları bir kitapta toplamayı önerdiğinde düşündüm, yazılarım, sözlerim uzun bir süreye serpilmişti. Yirmi yıldan çok. Bunca hızlı yaşanan bir çağda, eskimekti, değişmekti, yinelemelere ya da çelişkilere düşmekti, vardı bunlar.

Ve başka sorunlar.

Dostlarıma, şiirimi izleyen okurlarıma sevgiyle.

Gülten Akın, 1983

Gülten Akın'ın düzyazıları ile söyleşi ve konuşmalarını içeren *Şiiri Düzde Kuşatmak* ilk kez 1983 yılında yayımlanmıştı. Elinizdeki yeni baskıda "Şiir Üzerine Notlar" bölümü çıkarılmış, yerine yeni konuşmalar ve yazılar eklenmiştir.
Şiir Üzerine Notlar da genişletilmiş olarak yayınevimizden çıkmıştır (Ed. N.)

Şiiri Düzde Kuşatmak

Sanatın İşlevi I

Sanatta anlam, değer, işlev gibi birtakım soyut kavramlar üstünde duracağız, bunları somutlamaya çalışacağız. Öz, biçim üstünde düşüneceğiz. Gerçekçilik nedir? diyeceğiz. Araştıracağız. Bulduklarımızı düzenleyeceğiz. Yazacağız. Örnekler göstererek daha da somutlaştıracağız ilerde söylediklerimizi. Bunları birlikte yapacağız. "Ben" değil, biz demenin nedeni bu. Bu ilk yazılarım ufak ufak ısınma yazıları. Düşündüklerimizi karşılıklı söyleyerek, tartışarak, örneklendirerek bilgilerimizi geliştirmeye, bütünlemeye, aşmaya çalışacağız.

Anlam nedir? Anlamı nasıl ararız? Anlam arama, bilinmeyene, bilinenler içinden bir karşılık seçme işlemidir. Araştırdığımız şey, bilinenlerden neyin karşılığıdır?

Peki. Değer nedir? Değeri nasıl ararız? Değer arama, bir nesne, bir olgu, bir olayın herkesçe ya da bir kalabalıkça ortaklaşa kabul edilmiş bir ölçüye vurulmasıdır.

Anlam aramada bir saptama, bir duruklaştırma isteği vardır. İŞLEV bir edimi, bir diriliği anlatır. Sanatın dirimi İŞLEV'dir. O yüzden toplumcu sanat, dirimi özünde en çok taşıyan sanattır. İşlevinin kapsamı geniştir çünkü.

Toplumcu sanatçı, eleştirel gerçekçi bir açıdan dünyayı yansıtır. Doğayı, toplumu genel yasalarıyla derinden kavramış sanatçı bilir ki, hiçbir nesne, hiçbir olgu, bilgi yerinde durmaz. Her şey değişir. Doğasıyla, toplumuyla hayat sürekli bir değişim düzeni içindedir. Herakleitos'un deyimiyle "Hep devinir, hiçbir yerde durmaz", "Bir nehre iki kez girilmez" de denilmiş-

tir. Öyleyse sanatçı, donmuş bir düzenin özleyicisi değildir. Olmaması gerekir.

Brecht'in bir şiirinin ansıttığı gibi, düşlerimiz yeşeren buğday denizini muştulayabilir. Ama orda durulabilir mi? Yeşeren buğdayın sararması vardır. Bir ürün alma mevsimi gelir ardından. Sonra da tanelerin ekmeğe, ekmeğin emeğe dönüşmesi. Ve sürer bu böyle.

Toplumcu sanatçı, durmadan eleştiren biridir. Ama bununla yetinmez. Hayatın değiştirilebilir olduğunu da bir çekirdek gibi ürünün özüne yerleştirir ve geleceğe aktarır.

Çürümüş bir yapıyı eleştirel olarak yansıtırken, salt yenilikçi bir sanatçıyla toplumcu bir sanatçıyı ayıran denektaşı buradadır. Kim yalnızca eleştiriyor, kim eleştirdiğinin değiştirilebilir olduğu gerçeğini özünde taşıyarak bu değiştirime katkıda bulunuyor?

(*Demokrat*, 3 Ocak 1980)

Sanatın İşlevi II

Sanat, insan yaşamının parçasıdır. İnsanla başlamıştır. Yaşamını sürdürmek için doğaya üstünlük sağlamak, doğayı değiştirmek gereksinimini duyan insan, taşa biçim veriyor, gereç yapıyordu. Gereç doğadan seçilmiş, değiştirilmiş bir nesneydi. Seçilen ve değiştirilen bu nesne ise, insan doğasını değiştiriyor, anlağını geliştiriyordu.

Anlaksal (zihinsel) gücün gelişmesi daha yetkin gereçler oluşturmayı sağlarken, insan doğanın uçsuz bucaksızlığını, zor yenilir oluşunu da birlikte kavrıyordu.

İşte sanatın gerekli olduğu yer.

İnsanın doğayı ve yaşamı değiştirdiği, üretim ilişkileri içinde kendisi de durmaksızın değişerek, bu değiştirmenin boyutlarını genişlettiği yerde, kefenin kendinden yana olanına bir ağırlık koyması gerekiyordu. Bu ağırlık sanattır.

Sanat, bir yandan insanın dünyayı değiştirmesinin simgesi, öte yandan, aynı yolda geleceğe dönük bir göstergesidir.

Gombrich'i "sanat yoktur, sanatçılar vardır" demeye kadar vardıran bunun sezgisidir işte.

Yaşadığı mağarayı geyik resimleriyle donatan kişi, bir yandan geyiği avladığını, ona egemen olduğunu belirtmiş, öte yandan yeni avlar için kendine güç katacak bir küçük görüntü, sürekli kullanılan deyimiyle, bir büyü sağlamış oluyordu. Resimlerle, yontmalar, duvar oymaları, dua sözleri, ritmik edimler ve ezgilerle başlayan sanat, hiç kuşkusuz yaşamın bir parçası olagelmiştir.

Sanat, doğrudan üretimde kullanılan nesnel bir gereç olmamıştır. Şimdi de değildir. Onunla ağacı yontamaz, tavşanı avlayamaz, dünyanın bir ucundan öteki ucuna gidemez, savaşı durduramaz, sömürüyü ortadan kaldıramazsınız. Ama onsuz da yapamazsınız bunları. Sizi şaşırtan, aldatan, sanatın yaşamdan kopmuş, üretim ilişkilerinin dışına düşmüş, uyduruk görüntüleridir.

Sanatın, üretim ilişkileri içinde, yaşamdan başlamış, insan beyninin nesnelliğinden geçmiş, yaşama dönmüş ve dönüşmüş bir gereç olduğunu kavradığımız için, onun emekle ve emekçiyle olan sıkı ilintisini de kavrıyoruz.

Bizim yeğlediğimiz sanat, dünyayı emeğiyle değiştirenlerin onsuz edemeyeceği sanattır. Yoksa, yozlaşmış, duruk, donuk ürünler değil. Yeğlediğimiz sanatçı ise "düşüncesi tıpkı bir pusula ibresi gibi, hep halkın çıkarları yönüne dönen"dir.

(*Demokrat*, 29 Aralık 1979)

Sanatta Öz ve Biçim

Nedir sanat eserinde öz? Sanatçının bilgi ve bilinç birikimine, dünyayı algılamadaki eğilimine göre seçilmiş ve yönlendirilmiş KONU'dur. Yani her konu öz olamaz. Konunun ÖZ'lüğe yükselebilmesi için, SEÇİLMİŞ olması bile yetmez. Sanatçının an-lağındaki bilgi birikimiyle ve bilinciyle YÖNLENDİRİLMİŞ olması da gerekir. BİÇEM, Osmanlıca deyişle ÜSLUB, bu yönlendirmenin dışta yani sanat eserinde görülür yüzüdür. Sanatçının tavrıdır, tutumudur.

Anlam da buna göre değişir.

Serginin birinde bir resim görmüştüm. Büyük kentlerin gri beton yığını yapılarını gösteriyordu. Yan yana, üst üste. Bu bir anlamı içerir. Karamsar, umutsuz bir anlamı. Ama resimci, çeşitli grilerden oluşan geometrik yapıların birinin balkonundan bir saksıdan renkli çiçekler sarkıtmıştı. Kırmızı, mavi, sarı, mor. Küçük küçücük ama kül rengi bir kent ölüsünün karşısına çıkarılacak, onu silecek kadar güçlü bir dirim. Bu, umudun geliştirdiği anlamdır işte. Bu dirim, bu dirimi resimde taşıyan anlam, çarpık büyümüş bir beton yığmalar düzenini çatlatacak bir anlamdır.

Bir de alışılmış köy konusu örneği verelim: Köy yaşamı çeşitli sanat türlerinin tiyatronun, resmin, müziğin, romanın, şiirin konusu olmuştur.

Bir sanatçı, köy denilince, çobanı, kavalı, kıvrılarak akan ırmağı, bacasından duman tüten şipşirin evleri, kırmızı yanaklı Ayşeleriyle, yeşil, mavi anlatıvermiştir. Bir başkası köy rengi di-

ye sarı ve bozu kullanmıştır. Yorgun insanları, güçsüz hayvanları, solgun çocukları, kuru dereyi, yoksulluğu ağırlıklı olarak yazıp, çizip söylemiştir.

Birincisi, ezber, basmakalıp, gerçeğe uymayan bir konuyu işlemiştir. Bu konu gerçeğe uymadığı gibi, gerçeğin, sanatçı anlağında oluşturduğu bir önbilgi, bilinç sınamasından da geçmemiştir. ÖZ katına yükselememiştir. İkincisiyse, öz olmuştur, gerçekten kaynaklanmıştır ama, duruk, donuk bir saptamadır, o kadar. Eleştirmiştir ama içinde geleceği barındırmamaktadır.

Ben, bir sanat yapıtının konusu ne olursa olsun, bağrında bir umut çiçeği taşımasından yanayım. Ne köyler öylecene kalacak, ne kentler. Her şey değişecek hiç kuşkusuz. Değişmeyen ise, resimden resime, şiirden şiire geleceğe aktarılan çiçek olacak. Ama ustalıkla, ama incelikle, derinden derine.

(*Demokrat*, 9 Ocak 1980)

Gerçekçilik

Çağımızın gelişmiş toplumlarında, yaşamın iyice karmaşık olması, bütünüyle algılanabilir, anlaşılabilir olmaktan gittikçe uzaklaşması, bir de incelmiş işbölümü, yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Doğasıyla, toplumuyla yaşamı bir bütün olarak algılayamayan insan, onun parçalanmış, bölümlenmiş biçimini gerçek olarak algılamaktadır. Yaşamda bu parçalanma ve ayrışma gittikçe daha çok artmakta, parçaların ilintileri yok olmaktadır.

Çağımızda bir bölük sanatçı nesnel olma çabasıyla, o yüzden ayrıntıyı, daha çok ayrıntıyı vermektedir. Ayrıntı nesne ve olay kendi gerçekliğini sanat eserine taşımaktadır. Ama bu, sanatçının dünyasının bütünsel gerçekliğini oluşturmaya yetmemektedir. Tam tersine, bu gerçekçilikler sanatçının bütünleyici anlağındaki soyuta çarpıp dönmedikleri, kendilerine sanatça bütünsel bir gerçeklik edinemedikleri için iletimde somutlaşamamakta, okurla, izleyiciyle bağlantı oluşturamamaktadır.

Tek tek, kopuk kopuk iletilen ayrıntı baştan ilginç de gelse, bir kez okunmakta, seyredilmekte ama sonraya kalamamaktadır. Bir kezde tüketilip bitirilmek için üretilmiş olmaktadır. (Söylediklerime yazınımızdan pek çok örnek verebilirim. Ama şimdi değil. Örneklemeyi daha sonraya bırakıyorum.)

Sanatın kendiliğinden bir amacı daha vardır: Sanatsal dirimi sağlamakla yetinemez sanatçı, sürekliliği de sağlamak ister. Bunun için, tek tek olayın, nesnenin somut algılanması yani nesnel gerçeklik sanatçının anlağındaki bilinç, bilgi birikimiyle

yani tarihsel ve öznel gerçekliklerle karşılaşmalıdır. Bu tümevarma sürecinden sonra, sanatın yapılışı, yazılışı, sanatçının biçemi bir tümdengelim olmalıdır. Eser bu tümdengelimle, yeniden somutlanmış özü içermelidir.

Sanat, ne nesnel gerçekliğin kendisidir ne de olması gerekendir. Sanat, nesnel gerçeğin sanatçının anlağındaki önbilgi, bilinç birikimiyle karşılaşıp bütünlenmesiyle oluşur. Bu yeni bütün, olanı da, olması gerekeni de bağrında taşır.

Sanatçının bilincinden, bilgi birikiminden söz ederken açıklamalıyım ki, bu bilgi ve bilinç de anlağın kendiliğinden bir soyut ürünü değildir. "Bilinçlilik, niteliğini nesnel yaşam sürecinin belirttiği bir varoluş biçimidir." Anlaktaki bu bilgi bütününden geçerek oluşan yeni gerçeklik sanatın kendisidir artık. Doğa ile, yaşam ile, sanatçı arasındaki ilişkilerin tümüdür. Geçmişteki, gündeki ve gelecekteki.

Bu nedenle, sanat gerçekliği yaşam gerçekliğine tıpatıp benzemez, onu olduğu gibi yansıtmaz, seçip, çoğaltıp ilginç kılar. Bağrında tohum olarak taşıdığı geleceğin çiçeği ile yaşamı zenginleştirir. Güçlüklere dayanma gücü, direnci verir. Sürekli dirimiyle, yaşamda diriliği taşıyana, devrimci olana güç katar.

Yaşamın yıkılıp gitmekte olan yanlarına tutunmuş kişilerin sanattan korkusu bu yüzdendir.

(*Demokrat*, 11 Ocak 1980)

Bir Açıdan Bakmak

Şiir anlayışınız, dil tutumunuz nedir? Sormuşlar. Yanıt vermiştim:

"Hayatın ve doğanın benden geçen şiirlerini yazıyorum. Ozan dünyayı sık sık donduran ve gözleyendir. Aralıksız gibi sık, sinema gibi. Hem gerçek, hem doğal devinim ayıklandığı, yeni bir düzene konduğu için, yepyeni bir gerçek. Ben bunu bir yerde geyik avcılığına benzetmiştim. Şiir, tutku içinde bir avdır. Avcıdan, insan olduğu için acıma, iyi avcı olduğu için kesin bir öldürüm beklenir. Yanlış mı söyledim? Doğrusu şu ki, ozandan başka kimse bunlara aldırmıyor. Okur eline kadar gelmiş olan ürün üstüne yargılarını salıyor.

"İyi okur ve eleştirmen, bir serüvenin eline geçmiş ürününden, sondan başa doğru bütün işlemleri sıraya koyarak şairin dünyayı dondurduğu ve gözlediği çıkış yerine varandır. Burda, şiir yazmanın ve okumanın yalnızca bir duyarlık işi olmadığını, çok deneyli, uzun bir eğitim işi olduğunu da söylemiş oluyorum.

"Dil, şiirin kendisidir. Ozan dünyayı ayıklayıp yeniden düzenlediği gibi, dili de düzenleyendir. Sonuçta bu düzenleme, konuşma ve düşünme dilindeki doğallığı yenip, içeriği şiirin serüvenine uygun düşen bir yapmalık (yapaylık değil) alabilmelidir. Sözcüklerin anlamları yalnız şiir ürününün güncel yükünü taşıyan tek boyutlu değil, gerilere doğru her noktada gerçeği tuta tuta derinleşen ikinci boyutlu olmalıdır.

"Bir de söylemiş oluyorum ki, her ozanın bir dili vardır ve bu dil onun başka şiirlerini okuyarak öğrenilmiş olur."

Şiir, bir hayli yazıncının ilk gözağrısı. Hemen her ülkede, her çağda öteki yazın türlerine yeğlenmiş. Genç yazar ise çoğunluk, dizelerle başlamış. İlk bakışta kolay sanmış. Sonra parmaklarını yakmış kalem, tutup atmış elinden. Ya bir başka türe eğilim göstermiş, ya da dayanmış, direnmiş ozanlıkta.

Şiir en yalınından en soyutuna dek yaşamla ilintilidir. Anlam dışına düşeni bile. Tüm öteki sanat türleri gibi, onun da gereci hayatın kendisidir. Ölümlünün gözüne sonsuz bir çeşitlilik, katlılık, renklilik dahası, karmaşa gibi görünen hayatın tümüyle şiire geçirilmesi, o şiir bir ömrü kaplayacak uzunlukta bile olsa, yapılası bir şey değil.

İster coşku içinde, ister soğukkanlı, yaklaşımımız ne türden olursa olsun, durmadan seçme yapıyoruz. Seçiyor ve yeniden düzenliyoruz. Resim yaparken de, nakış işlerken de, mimarsak projemizi yaparken de. Bu seçilmiş ve yeniden düzenlenmiş olan hayat değildir. Bir üründür. Ürünlerimizin gerecine bakarken, onu ayıklarken kullandığımız ölçü, mihenk taşı, bizim "bakış açımız"dır. Bakış açımız olmadan yaptığımız, bir sanat ürünü, bir şiir sayılmaz.

Bakış açısı dediğimiz şey, şiir saydığımız, yani türünün genel kurallarına göre oluşmuş, başarılı her üründe vardır.

Geçmişin sanatçıları, yazarları, ozanları içinde, ürünü bir bakış açısından geçmiş olanları bugün de beğeniyoruz. Eskimeden, ezilmeden kalıyorlar. Dünya görüşleri, ideolojileri artık eskimiş bile olsa.

Bakış açısı hayatın bir karmaşa olarak görülüp yansıtılmasını önler. Ayıklanıp, estetik alanda yeniden üretilmesini sağlar. Bu seçimde salt seçileceği, ya da atılacağı belirlemez, neyin daha önemli, neyin daha önemsiz olduğunu, sıralamanın nasıl yapılması gerektiğini de bildirir.

Genç ozanın, yazarın o eskilerden öğreneceği çok şey vardır.

Sözün burasında, süreklilik sorununa da değinmek gerek. Her yazınsal ürünün başarısı yaşamdakine olabildiğince yakın bir sürekliliği yansıtma izlenimi uyandırmasına bağlıdır. Bu görmezden gelinemez. Ayrıca, görmezden gelemeyeceğimiz bir nokta daha var, biz ölümlü sanatçılar hayata bakarken durdu-

ruşlar, donduruşlar yapmak zorunda kalıyoruz. Bu bakış sırasında gerecimizi seçerken öyle öğeleri almalı, o biçimde yan yana getirmeliyiz ki, ürünümüz yaşamın sürekliliğine koşut bir başka süreklilik kazansın. Kopuk kopuk durmasın. Bu süreklilik, oluşan bir gerçeğin sürekliliği olsun.

Bakış açımız bu seçme ve sıralama işini dilde de yapar.

Bir yapıtın biçeminin bakış açısına bağımlılığını, ucundan kıyısından söylemeye çalıştık. Peki, bakış açışını yönlendiren nedir? Başta, oluşturan nedir? Hiç kuşkusuz bu, sanatçının ideolojisidir. (Bu yabancı sözcüğü kullanmayı hiç mi hiç istemiyorum ama "Dünya görüşü" sözü gevşek dokulu, Öztürkçe Sözlük'deyse "Düşüngü" sözcüğüyle karşılanmış. O da İdeoloji kavramının düşünmeyle ilgili yanını belirtiyor ama, bilmeyle ilgili yanını, söz yerindeyse eylemli yanım yok sayıyor. Isınamadım. O yüzden, sıkıştıkça ideoloji diyerek, pek istemeden "dünya görüşü" diyerek durumu idare ediyorum.) Bu varsa, açık seçik, aydınlık bir bakış açısı da var demektir. Ürün güzel, etkin ve kalıcı olmaya hazırdır. Değilse, bir bakış açısı da yok demektir ozanın, yazarın. Ancak, doğal bir biçem oluşturabilecek. Seçmeyecek, düzenlemeyecek demektir. Eh, doğan şeyin de adı konulabilir artık. O bir "karmaşa"dır ancak. Yazarının gördüğü dünya gibi.

Ülkemizde, İkinci Yeni dediğimiz dönemin kimi ozanını bugün artık hiç anımsamadığımız bir yığın saçmaya iten, bu açısızlıktır.

Bir ideolojik temelden, onun beslediği bir bakış açısından yoksunluğun, genelde insan, özelde sanatçı kişiliğinde yansısı olan boğuntu bizden önce de Batı'da ürünlerini vermişti. Bunları biliyoruz.

Bunaltının, çözümsüzlüğün, kişisellikten geçirilip topluma yansıtılmasının bir rastlantı sonucu değil, dünyaya damgasını vuran yayılmacılıktan kaynaklandığını da biliyoruz.

Ne var ki insan insandır ve sürgit dışardan dayatılan bir çözümsüzlüğü, bunalmışlığı kişiliğinde, eserinde taşıyıp duracak değildir. Sürgit birinci, ikinci, beşinci yeni ve bunun batıcaları dağınıklığı, anlamsızlığı, umarsızlığı, işlevsizliğiyle yazınımızı çölleştirecek değildi. Batı'da olduğu gibi, bizde de etkinli-

ğini büyük ölçüde yitiren bu akımları ve ona bağlı teknikleri hâlâ, saksıda çiçek gibi bakıp büyütmeye çalışanlar var. Özel eleştirmenleri, özel dergileri var. Bekliyorlar ki günleri gelsin, yeniden. Ortamıdır.

Yazar dedik, ozan dedik. Ya eleştirmen? Sözlerimiz elbette onun için de söylenmiş olmaktadır. Sanatçı için bakış açısı ne denli gerekliyse, eleştirmen için de o denli gereklidir. Ürün üstüne yargılarını salan bir köşe yazarı için de. Bir okur için de.

(*Türk Dili*, Ocak 1966)

Kuşkuyla İnanç

Gençti, gözüpekti. Okuyor, düşünüyordu. "Bakış açısı" üstüne yazdığım yazıyı eleştirdi: "Bakış açısı, bakış açısı diyorsunuz. Gerçekten nedir bakış açısı? Var mıdır? Olabilir mi? Her insanın dünyaya bakışı, nesneleri, olayları değerlendirişi öyle farklı ki; desek yeridir, dünyada ne kadar insan varsa, o kadar bakış açısı vardır.

"Bir de bakış açısının temellendiği 'ideoloji'den söz ediyorsunuz. Sayalım ki bu, filanca ideolojidir. Temelindeki düşün de diyelim ki Marksizm'dir. Kaç çeşit Marksizm olduğunu benim size sayma olanağım yok. Uygulamadaki ayrımların sözünü etmeyelim şimdi. Marks bile yaşamı içinde düşünce değiştirmiş. Bir *Grundrisse*'ye bakın, bir de *Kapital*'e. Bana hangisini önerirsiniz? Yok. Ayağımı sağlamca basabileceğim bir yer yok. Seçme ve bağlanma bana göre değil."

Kuşkunun beslediği bu tavır, genellikle aydın insanda görülen tavır için genç dostumla övündüğümü söylemeliyim. Bu genç insan düşünmese, okumasa, araştırmasa, kuşkulanmasa, tartışmasa, kendine kadar geleni benimseyip otursa, derdim ki, benden uzak olsun böylesi.

Kuşku, bilmenin, bildiğini gelecek içinde bir üst düzlemde yeniden üretmenin ilk aracıdır. Onsuz, insan düşüncesi gelişemez. Kalıplar ve dogmalar içinde donup kalınır. Yok. Bir küçük yanlışı hemen düzeltmeliyim, yaşam içinde hiçbir şeyin donup kalmasından söz edilemez. Demem gerekirdi ki yozlaşır, çözülür, dağılır.

Bir var ki, kuşku da üstüne fazlaca bastırıldığında, bir araç olmaktan çıkarılıp bir yöntem, yol işlevi yüklendiğinde, artık düşünmeye bilmeye yardım edemez. Salt kendini üretmeye yönelir. Kendiyle beslenen ve kendini üreten bu acayip hayvansa ilkin iyesi olan insanı tehdit eder. Onun yapıcılığını, yaratıcılığını yok eder.

Kısaca dersek, kuşkuyu yadsımıyoruz. Payını veriyoruz. Ama onun, insandaki öteki payları yutacak büyümeye vardırılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Algılıyoruz, düşünüyoruz, kuşkulanıyoruz, araştırıyoruz, düşünüyoruz. Bir aydınlık noktaya varıyoruz ki, inanç burdadır.

Bir de şu yanı var konunun; her insan teki doğduğu günden başlayarak toplumundan kazanımlar sağlar. Bu kazanımlar, tek tek somut kazanımlar olduğu kadar, soyutlaşmış, genelleşmiş, tümleşmiş edinimlerdir de. Bu edinimler aynı yönde de, çelişik de olabilir. Birey odur ki, aynı yönde, ya da çelişik edinimleri her yeni algıda, olguda, nesnede dener sınar. Tüketir ya da yeniden üretir. Ürettiğini topluma yansıtması eylemidir onun. Her alanda.

İnsanın, toplumun, doğanın, herşeyin değişir olduğu. İşte size bir inanç. İnsanın, değişime uğrayan olduğu kadar değiştiren de olduğu. İşte size bir inanç daha.

Denilebilir ki, inanç da değişir. Birey olarak insanın ve toplumsal olarak insanın, elmayla çekirdeği gibi, hem bir, bitişik, hem karşıt, hem ayrı, hem de karşılıklı etkileşim içinde olduğu inancını da kazanımlarımız içinde sayarsak, o genç dostum gibi, kuşkuyla da çıksak yola, bizi şaşırtan, tavsatan, elimizi kolumuzu kesen, donduran bir egemenliği bağışlamayız kuşkumuza. Kuşkuyu, üstüne basıp atladığımız bir gereç gibi kullanır, inanmaya varırız. Ora aydınlıktır. Ne güne kadar? İnancın bir dogma biçimine dönüşüp bizi donduracağı yere kadar. Sonra yine gelsin kuşku.

Ürün

Sanat bir yaratı mıdır? Bir üretim işlemi sonucunda mı elde edilir? Bir ürün müdür yani? "Yaratmak" sözcüğünün karşılığı sözlüklerde "Yoktan var etmek" diye geçer. Bu tanımın bilimsellikle uzaktan yakından bir ilintisi yoktur. Fizikte, doğa bilimlerinde yasadır: Hiçbir şey yok olmaz, hiçbir şey yoktan var olmaz. Bu yasa, toplumun da temel yasasıdır. Eytişimsel (diyalektik) düşünceye göre, toplumsal yaşamda da hiçbir şey yoktan var olmaz.

Sanat yaşamdan çıkar. Sonuçta, yaşamın karşıtı bir biçemle çerçevelenmiş de olsa. İnsan anlağındaki birikimden geçerek, yeni bir nitelik olarak, yeniden yaşama katılır. (Bu "anlak" sözcüğünü ben "zihin" sözcüğü yerine kullanıyorum. "Anlamak" eylemiyle ilintili, Türkçe, halka kuşkusuz "zihin"den daha yakın, anlaşılır bir sözcük.)

Sorularımızı sürdürelim. Sanat yoktan var edilen bir nesne, bir olgu değilse, üretimin alanı içinde mi sayılmalıdır? Bir ürün müdür sanat? Hiç kuşku yok ki sanat bir toplumsal üründür.

Doğaya yardım ederek, doğayı yönlendirerek elde edilen ürünler vardır. Toprağı işleyip tohumu eken ya da fideyi diken kişi buğdayı, domatesi elde eder. Ürünler vardır salt elle, ürünler vardır bir gereç ya da makine yardımıyla elde edilirler.

Sanat öteki ürünler gibi görünürde bir nesne olabilir. Bir olaydır ya da. Çoğu kez, değişim ve kullanım değeri de vardır. Parayla alınıp satılabilir. Sanat, bir nesne görünümünde olabilir, dedik. Resim sanatı öyledir. Ama resim denilince biz, kâğı-

dı, kartonu, bezi, boyayı, çerçeveyi düşünmeyiz. Şiir deyince de üstüne dizeler yazılmış kâğıdı... Bunlar görünen gereçleridir o sanat türlerinin. Bir de görünmeyen gereçleri vardır. Sanat yapma süreci, konu seçiminden, yaşama yeniden katılıma kadar geçen bir süreçtir. Bu sürecin yoğun bir bölümü insan anlağında geçer. Önemli olan, bu sürenin uzunluğu kısalığı değildir. Yapılan işin nitel değeridir. Nitel dönüştürüm anlakta geçen bu süreç parçasında gerçekleşir.

Var olanlardan yola çıkılmıştır ama ortaya çıkan ürün bu var olanlardan hiçbirine benzemez. Sanat çalışmasının, bilimsel çalışmayla ortak yanı vardır. İkisinde de üretim sürecinde nitel dönüştürüm bölümü insan anlağında geçer. Sanat için, bilim için yaratı, sanatçılık için yaratıcılık denmesinin nedeni budur.

(*Demokrat*, 12 Şubat 1980)

Şiir Ürünü

Şiir yazma, bir üretim eylemidir. Ozan ise üretimci. Bu üretim eyleminin bir de tüketicisi var: Okurlar. Şiir, kitap ve dergi biçiminde somutlaştığında meta (mal) olmuştur. Satılır, alınır. Ürünün metalaşma süreci, bir eyleyicinin daha oyuna girmesini gerektirir ki, bu yayıncıdır. Üç bacaklı sandalyeye benzettiğim bu süreçte her bacak işini gereği gibi yaparsa, üretim oluşur ve sürer. Değilse biter.

Sorabilir miyiz? –anaparasal üretim ilişkileri çerçevesinde– ürün metalaşmadan var olabilir, varlığını sürdürebilir mi? Geçmişin üreteni belirsizleşmiş halk şiirlerini, mânilerini düşünürsek, buna olumlu yanıt verebiliriz. Ama, bu ürünlerin başlangıçta bir söyleyeninin bulunduğu da kuşku götürmez. Zaman içinde iyesi unutulmuş şiir, mâni kamunun olmuştur. Çağdaş ürünler içinden bir bölüğü de gelecekte aynı biçimde kendini sürdürecektir. Yazanının adı unutularak.

Araştırdığımız, üstünde düşündüğümüz her konu bir yerde temellenmeye zorlar bizi: Üretim ilişkileri.

Günümüzden geriye doğru giderken değişen ve artık yok olan bazı ilişkilerin çeşitli özelliklerine rastlıyoruz. Feodalite döneminde, saray, konak ozanlığını, ozanına geçim sağlayan gezginci halk ozanlığını görüyoruz. Daha eskilerde ise, üreticisini büyücü; topluluğun saygın kişisi yapan, bir de ona yönetimsel erk sağlayan şiire ulaşıyoruz.

Öyleyse şunu saptamış sayabiliriz kendimizi: Şiir üretim ilişkileri içinde doğmuş, sürmüş, bu ilişkilerin değiştiği dönem-

lerde şiir-meta ilişkileri de değişim geçirmiştir. Ta günümüze dek.

Bir uslu akış için söylenebilen bu sözlerde peki, Pir Sultan'ın, Dadaloğlu'nun; peki, bir muhalif ruzigâr gibi hayata giren öteki halk ozanlarının, yani pazara meta üretme amacı gütmeyenlerin, tersine pazarı dağıtmayı amaçlayanların yeri nedir? Ki şiir onların yaşamlarının, kavgalarının bir yüzü, yani kendisi olmuştur. Onları dönemlerinin üretim ilişkileri içinde bir köşeye sığdırabilir miyiz? Sığdıramayız pek, dar gelir. Bu ilişkilerin değişiminde onların payı büyüktür. Şiirlerini yetim gibi ortaya salmadı onlar. Savundular. Şiirleri de onları savundu, hiç ayrılmadan.

Nâzım'ı, Lorca, Brecht, Neruda'yı bu boydan sayıyoruz.

Üretim ilişkilerinin değişiminde, sayılmayacak kadar çok ozanın da "içerden" katkıları oldu. Onlar bir yandan dostların alışverişte gördüğü ortak pazarda yerlerini alırken, öte yandan eleştirdiler. Namık Kemal, Fikret, hatta Mehmet Akif. Uzlaştıklarında ödüller, makamlar aldılar. Eleştirileri, dayanılmaz ölçüde sertleştiğinde (ki bu ölçü, yönetim biçimleri, yönetici tavırlarıyla belirleniyordu) cezalandırıldılar. Sürgünlere filan yollandılar.

Dönemimiz, anapara iyesininin üretim ilişkilerine egemen olduğu, bu egemenliği daha da geliştirmeye savaştığı dönem. Günümüzde onun alıp satmayacağı bir şey kalmadı pek. Görünürde, onun onaylamadığı ürünün yaygınlaşma şansı yok gibi. Köşelerini yuvarlaştıramadığınızı iletmeniz olası değil gibi.

Ama bu esinti de ne?

Düzgün dosyaları kıpırdatan kim?

Hey, kim var orda?

Kim olabilir? Diriliğini yitirmemiş bir muhalif ruzigâr.

Sanatın Öğretimi

Ortaokullarımızda, liselerimizde sanat öğretimi yapılmaz. Sanat tarihini üstten tutma okutmaya ezberletmeye çalışırız, edebiyat kitaplarına iyi kötü örnek yazılar, şiirler koyarız. Bunların kabaca anlamını vermeye çalışırız. İşte hepsi o kadar. Yoksa, sanatın bir temel öğretimi, işlevinin, yerinin, amacının araştırılması, öz ve biçim açısından tarihsel bir değerlendirilmesi yapılmaz. Sorunları üstünde durulmaz. Yakın yıllara değin üniversitelerimizin sanatla ilgili bölümlerinde bile niteliksel bir çalışma yapılabildiğini sanmıyorum. Nicelliklerle yetinildi çoğuncası. Sanatın öğretilemez olduğu savı canlı tutuldu. Sezgilere, esinlere yol verildi. Soru yok, yanıt yok. Sanatçı, kendi sorusuna kendi yanıt bulmaya çalışarak, el yordamıyla yürüyüp gitti.

Nedendi bu? Çünkü, sunulan örneklerin benzerlerinin yapılmasıyla yetinilmesi isteniyordu.

Niye öyle isteniyordu? Çünkü, öğretme durumunda olanlar, dolaylı ya da dolaysız, üstlerindeki yayılmacı baskıya boyun eğmişlerdi. Bu, rahat yaşayabilmelerinin ön koşuluydu. Yalnız bu kadar mı? Yetişmelerindeki gelenekte de sorusuzluk, yanıtsızlık vardı.

Ülkemizdeki yazın çevrelerinin genel kanısı şudur: İyi yazın adamı, edebiyat fakültelerinin dışından çıkar. Bu sav pek çok örneklerle doğrulanmıştır. Vardır tek tük öğrenimli yazın adamı. Onlar da, kişisel çabalarıyla, ilkin öğrendiklerini unutmaya çalışarak kendilerinde kurulmuş ön yapıları yıkarak amaçlarına varmışlardır.

Gerçek sanatçı, ülkemizde bu iki savaşımı vererek ilerlemek zorundadır. Adımları için önce önünü açmak, itip genişletmek. Bu, bir yerde, onların doğrudan siyasal alanlarda niye göründüklerini de açıklar.

Öğrendiğini unutmak deyince aklıma, resimde ilkelcilik'in (primitivizm) öncüsü ve büyük ustası Gauguin geliyor. Gauguin, önce güney Fransa'da, sonra Paris'te bir süre uğraşmış, öğrendikleriyle, biçem bilincine ulaşınca, uygarlığın getirdiği geleneksel kurallara güvenini yitirmiş, önceki okulların sunduğu kolay araçlardan kaçıp canlı bir özü taşıyan biçem ve biçim arama çabasına girişmiştir. Avrupa uygarlığının getirdiği biriktirdiği ile, yoğun duyuşunu, yeteneğini anlatım olanağından uzaklaşacağını görünce gidip Tahiti'ye yerleşti. Yaşamı pahasına, kendisine dolaysız anlatım olanağı sağladı. Ordaki yabanıl yaşamdan seçti konularını, Tahiti geleneksel sanatının özünü yakaladı. Renk ve çizgi olarak da bu gelenekten yararlandı.

Madem öyle, ne gerek var sanatın öğretimine, diyemeyiz. insanın yeni olanakları bulması için eskileri tanıması zorunludur. Yeniyi kurmak için eski içinden seçilebilir olanlar vardır. Tekniklerden alınacaklar vardır. Eski alan usul usul temizlenir. Sonra nitel bir dönüşüm gerçekleşir.

(*Demokrat*, 12 Ocak 1980)

Sanatta Ulusallık Sanatta Evrensellik

Ülkemize Batı kültürü, Osmanlının son döneminde yayılmacılığın yedeğinde ayağını attı. Yaygınlaşması Cumhuriyet dönemine denk gelir. Kültür, sanat yapısının dışa bağımlı ekonomi temeli değişmedikçe ulusal düzlemde kendini kurması olası değildir. Bu üstyapı da gittikçe yaygınlaşan bir bağımlılığı yüklenecektir. Öyle de olmuştur. Türkiye aydın kesimine, feodal bir kültüre karşı savaş verirken, görünüşte ileri Batı kültürüne, sanatına yaslanmak kolay geldi. Kendi gelen konuğu başımız, gözümüz üstüne alıp kabul ettik. Kur-tak sanayi, kur-tak kültür el ele bugünlere dek sürüp gelmiştir ama, bir şey eksik kalmıştır hep. O şey ÖZÜ'dür işin. Yani KENDİ KÜLTÜRÜMÜZ, KENDİ SANATIMIZ.

Kentsoylu, kendi kuralları içinde bir ulusal sanatı, kültürü yeşertememiştir. Bugün alttan alta gelişen toplumcu kültür, sanat o yüzden, geriye doğru bir basamak atlayarak temellenmek zorunda kalmıştır.

Bunları söylerken bir şeyi önemle belirtmek gereğini duyuyorum. Batı kültürüne, sanatına körükörüne bir düşmanlığı beslemek değil amacım. Toplumculuğun gereği de bu düşmanlığı yeşertmek değildir. Tam tersine. Bizim her uygarlıktan, kültürden, sanattan seçerek alacaklarımız vardır. Bir toplumcu sanatın burjuva kültürü, sanatı içinden yeşerdiği nasıl bilmezden gelinir. Bir var ki, Türkiye'de köklenen yeni kültürün temeli hiçbir zaman Batı'dan sokulmuş, özenilerek büyütülmüş kentsoylu kültürü olamaz. Kendi geleneğimizi çaresiz kapitalizm

öncesi kültür içinden ilerici öğeleri seçmeyle oluşturacağız. Gerici öğelere sürekli karşı çıkacağız. Gerici öğelere dayanılarak canlandırılmak istenen yaşam biçimine, kültüre ve sanata da.

Bir yandan kendimizi kurarken, öte yandan gericiliğe karşı ikili bir savaşım vereceğiz. İçerden yeşertilmeye çalışılana ve dışardan dayatılana. Bu iki kültür ve sanat girişimi de özünde gericidir.

Evrenselliğe Gelince:

İki tür evrensellik yaşanıyor çağımızda. Birinci tür evrensellik yayılmacılığın güdümüne girme doğrultusunda bir evrensellik. Bir yandan pazar olmanın, bir yandan hammadde deposu ve emek deposu diye belirlenmenin getirdiği evrensellik. Tekelci kapitalizmin evrensel olma zorunluluğu değil midir yayılmacılığı doğuran. Tutmasan "tek bir dünya" ülküsünü gerçekleştirecekler.

Sanatımıza, kültürümüze yayılmacılığın dayattığı bu tür evrensellikten başka bir evrensellik daha vardır: Çağımızda gelişen halkça evrensellik. Bütün dünyada emeğiyle yaşayan insanların, toplulukların kültürleri, sanatları dost özellikleri gösterirler. Ulusların ilerici kültür ve sanatına yansıyan bu özellik yayılmacı bir gelişimin sonunda değil, özünde insana, emeğe verdiği değerle evrenseldir. Her ilerici kültür ve sanat, kendi geleneği üstüne kendi ulusal özellikleriyle kurulur. Alttan biçimlenen, yukardan dayatılmayan bu eşitçi özelliğiyle evrensele katılır.

(*Demokrat*, 21 Ocak 1980)

Yaşam ve Şiir

Bir şiirin yazılışında tutulan yol, yöntem şiirin türüne göre değişir. Benim şiirimde de başka ozanlarınkinde de bu böyledir.

Konuyu somutlayarak daha iyi açıklayabiliriz.

"Destan" türünde bir şiirin hazırlanışı için *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı*'nı örnek vereyim:

1970'li yılların başında bir görevli ailesi olarak Maraş yaşamına katılmıştık. Kurtuluş Savaşı'mızın şiirine girmeyi yıllar öncesinden düşünüyordum. Düşünüyordum ama, doğrusu kendimi yazmaya hazır bulamıyordum bir türlü. Bir konu üstüne pek çok bilginiz olabilir; bütün duyarlığınız, coşkunuz onun üstünde olabilir. Üstelik kurtuluş savaşı vermiş bir ulusun ozanı olarak, onu şiirde kalıcı kılmaya görevli de sayarsınız kendinizi. Ama, yetmeyebilir bütün bunlar.

Maraş direnişi, bilinir ki, Kurtuluş Savaşı'mızın ilk direnişi, ilk yengisidir. *Bozmak için düşmanın yuvasını / Bazen kendi evlerini yakarak...*

Orda oturmaya başladıktan kısa bir süre sonra ilk gereçleri toplamaya başladım. Toplamamak elimde değildi. Kimle konuşulsa söz dönüp dolaşıp oraya geliyordu. Tıpkı Erzincan'da hâlâ birçok evde "büyük deprem"in sözünün edildiği gibi. Kurtuluş Savaşı'mızın yiğit gazilerinden yaşayanlar vardı. Onlardan biri komşumuzdu. Konuşuyorduk. Doyulmaz söyleşilerimiz oldu. Notlar aldım. Öykülerin yaşayan izlerini sordum. Savaşın gezdiği yerleri ben de ev ev, sokak sokak gezip gördüm. Narlı yöresinden Maraş'a doğru akıp gelen suyu, Aksu'yu, köprüle-

rini tanıdım. Tarihi incelemiyor, izlemiyor, yaşıyordum. Maraş çarşısına gittim birçok kez. Sevinerek gördüm ki özelliğini henüz yitirmemiş; iğreti duruyor naylon... Kilimin, keçenin, at koum takımının yağ ve pekmez küleğinin üretimini, bakırın ve gümüşün insanla ilişkisini izledim. Ev içlerine girdim. Ordaki yaşamı, evlere yansıyan geleneksel beğeniyi tanıdım. Maraş insanının yapısını, konuşma ve davranışını izledim. Kentin coğrafyası, ekonomisi, tarihi... derken, birinci evre bitti. Bitti değil, "yetti" demek gerek. Bitesi değildi çünkü.

İkinci evre bu derlenen gereçlerin seçilip düzenlenmesi evresiydi. Neyi, niye seçip, neyi, niçin bırakacaktım. Bu soruların yanıtlanmasında denektaşı dünyaya bakışım, yazma amacım oldu.

Amacım, ülkemin yoksul halkının bir koca kurtuluşun üstesinden nasıl gelebildiğini, onca devlete, topa tüfeğe karşı verdiği savaşta direnç kaynağının ne olduğunu tarihsel bağlamı içinde destanlaştırmaktı.

Peki, dil kaynağı?

Dadaloğlu'nun *Kalktı göç eyledi avşar illeri* dediğinde Çukurova, Antep, Maraş yöresinden Bozok yaylasına "iskân" olmuşların taşıdığı dil, benim doğum yerim Yozgat'ta da konuşuluyordu. Bu ağzı iyi tanırdım. Sorun yoktu. Oturup, zamandiziyi de gözeterek yazdım *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı*'nı. Başarılı mıydım? Bu ayrı bir konu. Ama, yazma yöntemimin doğru olduğuna şimdi de inanıyorum.

Ağıt mı yazıyorum, türkü mü?

Ağıtların, türkülerin konuları beni yüreğimden vuran konular oluyor. Bir durulma döneminden sonra kişileri, olayı yine titizce inceliyorum. Duygularım beni ne denli zorlarsa zorlasın, bir kez bile, ağıtın, türkünün konu kişisini ya da olayını, onu yetiştiren, oluşturan toprağıyla, tarihiyle öğrenmeden, doğrudan yazmaya geçmedim. Dedim ya, ilk duygusal algılamamı, tepkimi soğuttuktan sonra. Konumu, yaşamın doğasından çıkarıp sanatın doğasına almaya çalışıyordum.

Şiir yazmanın bence en önemli noktası yaşamın sanata dönüştürüldüğü noktadır. Sanat için, yaşamın olayları birer niceliktir. Onun sanatsal niteliğe dönüştürümü bir bakıma dirimini

yok etmektir. Sanata dönüştürme sürecinin uzunluğu, kısalığı ozanın öznel durumuna göre değişir.

Bu noktada "güncellik" konusuna birkaç tümceyle değinmek isterim. Çoğu kişiler güncelin şiirleştirilmesine karşı çıkarlar sanki "olayın şiirleştirilmesinde mutlaka uygun bir süre geçmesi gerektiği" nedenine dayanıyorlarmış gibi. Oysa başka şeydir "güncellik". *Süre* ile *süreç*'i biribirine karıştırmamak gerekir.

Daha zor da olsa, yaşanılan günün olaylarını, kişilerini sanata aktarabiliriz. Bu aktarma süreci daha az, daha çok zaman alabilir. Bu sorun, bizim "konu-olay'ın yaşayanı, kişinin tanıyanı olma durumunda boğulup kalacak mıyız, kalmayıp sanatçı benliğimizi de bağımsızca alana sokabilecek miyiz"e varır dayanır. Kendimizden, çevremizden, ülkemiz ve dünyamızdan güncel konuları işleyebiliriz. İşlemek bizim hem kaçınılmaz yazgımız, hem görevimizdir. Demem o ki, dışımızda geçen zaman bizi o kadar ırgalamaz.

Başta verdiğim "destan" örneğinde, tarihsel olayın nasıl şiir alanına aktarıldığını da ansıyarak konuyu toparlarsak, şöyle diyebiliriz: Yaşam var, şiir var. Yaşamın niteliği ve niceliği var. Sanatın da. Bunlar biribirine dönüşürken yer değiştirerek dönüşürler ve yükselirler. Yaşamın niteliği sanat için dönüştürülebilecek bir nicelik olur. Bir sıçramayla sanatsal niteliğe dönüşür. Sanatın niteliği de yaşam için bir niceliktir. Yaşam kendini dönüştürürken, yükseltirken bu sanatsal ürünü, niteliği kullanır, nicelik olarak. Sanatın yaşamda yerini bulması budur işte. Sanatın, şiirin yaşamın bir parçası, kendisi olması budur. O yüzden şiirin hası bu kadar etkindir. Ve ozanların çektiği çile bundandır.

(*Türk Dili*, Ağustos 1981)

Uygarlık-İlkellik Üstüne

Uygarlık, "bir ulusun, bir toplumun düşün ve sanat yaşamıyla eriştiği düzey ve maddî ve manevî varlıkların tümü" diye açıklanmış bizim *Türkçe Sözlük*'te. "Maddî"-"manevî", "özdeksel"-"tinsel" olarak değiştirilirse, "varlıkların" sözcüğü "varlıklarının" olarak düzeltilirse, tanım birazcık daha bilimsel kavramlar alanına çekilirse sözcüğü tam karşılayacak.

"İlkellik" kavramı, "ilkel olma durumu" diye tanımlanmış. "İlkel" sözcüğüne bakıldığında:

1. Zaman bakımından en eski olan,
2. İlk durumda kalmış olan

gibi karşılıklar görülüyor. Üçüncüsü yok. Çağımızın sözcüğe yüklediği üçüncü anlama, "bayağılık, kabalık, kıyıcılık"ı birlikte içeren anlama hiç dokunulmamış. Oysa bu karşılık, ilk ikisini çoktan aştı. Genelleşti, yaygınlaştı. Konuşulan dilden geçip, yazı diline yerleşti. Bilimsel açıdan, çağımızın durumu, toplumumuzun durumu içinde kendine gereken ağıntıyı buldu, yerleşti. Filizlendi. Genel bir sözlüğe gün geçirmeden alınması için gereken gücü edindi. Uygarlık, ilkellik kavramları, dolaylı dolaysız, üstünde çok düşünülen, yazılan kavramlar. Benim de ilgimi çok sık çekti. İlgimi çekti nasıl söz, şiirlerime girdi.

Durumu nedir bu iki kavramın biribirine göre? Karşıt mıdırlar? Yan yana ya da iç içe midirler? Eytişime uygun düşüneceksek şöyle belirleyebiliriz:

Uygarlık-ilkellik, hem karşıt kavramlardır, hem iç içedirler. İnsan ve toplum varolduğundan bu yana. Ancak, ilk kavram, sav, boyuna değişen, nitel olarak yükselen, yükselecek olan "uygarlık"tır. İlkellik, karşı savdır. Herhangi bir nedenle uygarlığın dönüşmesi gecikebilir. Uygarlık-ilkellik çatışmasında ilkellik ön almış gibi görünebilir. Dünya kana boyanır. Kıyıcılık alır yürür. Yaratmanın yerini öykünme, yapmanın yerini montaj alır. İşte tam burda sağduyulu insanın, örgütün, toplumun işi başlar. Elindeki her gereci kullanıp uygarlık yükselimini hızlandırma işi.

Uygarlık, insan ve toplumla birlikte var olmuştur. İlkellik de öyle, demiştik. Ama her zaman aslolan altyapıda da, ona bağlı olarak üstyapıda da uygarlığın sıçraması olmuştur diye eklemiştik.

İnsan ateşi bulmuştur. Aygıt yapmıştır. Ateşi ve suyu aygıtı işletmede, geliştirmede kullanmıştır. İnsan, toprağı ekerek yerleşik düzene geçmiştir.

Dünyadaki bütün insanlar, bu evreleri birlikte geçirmemişlerdir. Ama, artan hızla bu birlikteliğe yaklaşılmıştır.

Geldiler, çoktular ve güçlüydüler / Bitek toprakları aldılar / Ağaç kestiler hızarla, kumaş dokudular / Suyu kullandılar aygıtlarda / Anamı atamı köle dediler / Bey oldular elekçi ırmağına.

Bu parçayı on üç on dört yıl önce yazdığım bir şiirden aldım. Adı, "Kumrulu Ellâs" olan bu şiirde beyleri anlattıktan sonra şöyle bir dizeye varıyorum: *Beylerin yerinde tecimenler.* Ellâs, İlyas'ın halkçasıdır. Ellez, Ellâz biçimlerinde de söylenir. Tecimenlerden sonra da sıra işte bu Ellâs'ındır. Halkındır yani. Kendi gerçek uygarlığını kurma sırası. O yıllarda yazdığım bir başka şiirde de, "ilkel değil, ilk uygarlıktır" demişim.

Niye bunları yazıyorum? Konu, yazında güncellik kazandı da yeniden, onun için. Bu güncellik zorlama bir güncellik değil, şiirimiz bazı kapıları zorladıkça, egemen yapay konuların ve anlayışların da kurcalanması, değişmesi doğaldır.

Konuya el atmak çok iyi, çok da önemli. Ancak daha önemlisi neyin ilkellik, neyin uygarlık olduğunu iyice ayırmak. Sayın Ceyhun Atuf Kansu ozan, *Yedigün* dergisinde çıkan bir yazısında, türkü yakmanın ilkellik olduğunu, şimdi, türküye

yeniden dönülecekse, bunun ancak ezgiyle birlikte düşünülebileceğini, "Bu zorunlu ilkelliği" yazıda kalarak, söze ezgiyi katmayarak aştığımızı incelikle bildiriyordu.

Halk edebiyatının bugün de yaşayan pek çok ürünü feodal bir dönemde yaratılmıştır. Doğru. Ancak burda azıcık durup düşünmeli.

1. Bir toplumun yapısı feodal, köleci olabilir. Ama bu toplumun yarattığı her ürün ilkel midir?

2. Feodal dönemlerin aşıldığı, uluslaşma süreçlerinin geçildiği bir çağda yaratılan her ürün uygar mıdır?

Değildir. Toplumun değişmesine, uygarlığın yükselmesine katkıları olan, bu değişimi hızlandırmada halka yardımcı olan her ürün uygar, toplumun değişimine, uygarlığın yükselmesine katkısı olmayan, tersine, köstekleyen her ürün ilkeldir. İlkellik-uygarlık ölçüsü bizce budur. Pir Sultan'ın, Dadaloğlu'nun, Ruhsatî'nin, başka pek çok halk ozanının şiirleri türküleri vardır, halk döner döner onlara gelir. Sancısını çektiği uygarlığın yolu üstünde aydınlatıcı, coşturucu, umut verici, serinletici işlevlerini yitirmemiştir onlar. Bu çağda da ilkelliği aşmak için, eski ama eskimiş olmayan bu taşları kullanmaktadır halk.

Egemen kültür, eğitim boğmaya çalışıyor gerçekleri. Eskinin ilkel, yeninin uygar olduğu, Doğu'nun ilkel, Batı'nın uygar olduğu, halkın ilkel, okumuşun uygar olduğu tartışılmadan işleniyor.

Bu hesaba göre, *Uyur idik uyardılar / Diriye saydılar bizi / Koyun olduk ses anladık / Sürüye saydılar bizi* diye durum saptayan, sonra da, *Kadılar müftüler fetva yazarsa / İşte kement işte boynum, asarsa / İşte hançer işte kellem, keserse / Dönen dönsün, ben dön-mezem yolumdan* diyerek tavrını koyan Pir Sultan ilkel; *Cennet cehennemi yoktur diyenler / El hakkını alıp haksız yiyenler / Al yeşil konakta hükmeyleyenler / Dur bakalım canım beyler kalır mı* yazan Karacaoğlan da, onun çağı da, toplumu da ilkel. Uygarlık saydığımızın bulaşmadığı dönemlerin ürünleri.

Ülkemizde de artık ipliği pazara çıkmış bir batılı ekonominin, kendi üstyapısına yansısını gelenek diye alan kur-tak edebiyat değişmelidir artık. Kendi geleneğimize sahip çıkmak bizi

onurlandırır ancak. Utandırmaz. Önemli olan, gelenekteki uygarlığı seçip çağa yaraşır biçimde yükseltmektir. Batı'nın da, Doğu'nun da yazınından seçilecekler vardır kuşkusuz. Hiçbir yazın uygarlığı kendini ötekilerden yalıtamaz. Ama kendi ilkelliğini aşarken bastığı toprak kendi toprağı olabilir ancak.

(*Milliyet Sanat*, 29 Nisan 1977)

Çağdaş Yazın ve Folklor

Günümüz sanatını besleyecek bir kaynak olarak halk edebiyatı konusu, ürkütücü genişlikte bir konu. Ben salt, kendi alanım olan edebiyatı, özellikle şiiri kapsayacak biçimde konuyu sınırlandırmak istiyorum. Dar bir tanıma göre,

"Her kültür, belli bir toplumun ekonomisiyle siyasasının ideolojik planda yansımasıdır." Kültürün bir görünümü olan sanat da öyle.

Halk edebiyatının en güçlü olduğu, ürünlerinin en bol olduğu dönem, kuşkusuz halkların uluslaşma sürecine girmeden önceki, aşiret, boy, kabile biçiminde yaşadıkları dönemdir. Dünyamızdan gelip geçen insanlar, halklar bu çok sancılı evreyi ürünleriyle sonsuza aktarmışlardır. İlkel insanın büyü, dua, dans, ezgi biçimlerinde, işine yardımcı kıldığı, hayatını değiştirmede başvurduğu sanat, daha ileri bir evrede de aynı toplumsal amaçla yapılıyordu. Yaşadığı olayları anlatıyordu insan. O olayların benzerini belki bir daha yaşamak, belki bir daha yaşamamak istiyordu. Tarihini, birlikte yaşadıklarına ya da kendinden sonraya kalacak olanlara, çocuklarına aktarmak istiyordu. Bunu en etkin biçimde yapması gerekiyordu. Bir de artık, yaylak, güzlek, kışlak saydığı, yurt saydığı yerlerin dışına taşmışlığı vardı. Savaşların, sürgünlerin, iskânların, salgınların onulmaz acılarını taşıyordu. Tanrıya sonsuz bağlılığı ile çözümleyemediği yerlere gelmişti. Yakarıyordu, isyan ediyordu, öfkeleniyordu, yiğitliğini yüceltiyordu, alay ediyor, yergiler diziyordu.

İkinci boyutta, bireysel yaşamı sürüyordu. İlk boyuttan etkilenerek ve onu etkileyerek. Sevda vardı. Hastalık, ölüm vardı. Zulüm vardı. Ayrılıklar, özlemler, kavuşmalar vardı. Doğayla kavgası, doğaya sevgisi vardı. Her biri için, sayılamayacak kadar çok deyiş dedi. Destan, masal, efsane söyledi. Güç kazanmak, kazandırmak için, yeniden o olayı yaşıyor olmak için, yaşamı kalıcı kılmak için.

Sonra bu söylenenler, yazıya da döküldüler. Hem yazılı, hem sözlü ürünler günümüze dek geldi.

O toplumsal koşullar, bir daha geri gelebilir mi, gelmiş midir? Uluslaşma süreçlerinin geçildiği, sınıfsal çelişkilerin yaşandığı, bu çelişkilerin özel yaşamda da bir yığın değişiklik oluşturduğu çağımızda, at, avrat, silah yiğitliği, Mecnunluk, Leylâlık kalmış mıdır? Ya değer ölçüleri, sağtöre, insan ilişkileri?

Diyor ki birileri, o koşullar bir daha gelmeyeceğine göre, o sanat da yapılamaz. Doğru bu. Ancak, kapsamı bir iyice genişletiliyor bu savın, "o günün halk yazını, çağdaş yazma kaynaklık edemez"e kadar.

Pir Sultan'ın, Karacaoğlan'ın şiirleri, Köroğlu, Dadaloğlu'nunkiler, Kazak Abdal yergileri, onca âşık deyişleri, efsaneler, destanlar, masallar hâlâ geçerliyken (Halk içinde değil yalnız, seçkinci çevrelerde de) nasıl düşünülebilir böyle?

Bana yeryüzünden haksızlığın, zulmün kalktığını söyle, Pir Sultan'dan vazgeçeyim. Bana insanların artık usla, mantıkla davrandıklarını söyle. *Leylek koduk doğurmuş / Ovada zurna çalar / Balık kavağa çıkmış / Söğüt dalın biçmeye* diyen Kaygusuz'dan vazgeçeyim.

Bana, İsrailoğullarının kendi çektiklerini silip Filistin'de yeni bir soykırımı tarihe yazdıklarını unuttur, halk şiirinin çoğundan vazgeçeyim.

Yüzyılların geçmesi, insanlığın tarihinde, masaldaki bir arpa boyu yol kadar kısa demek ki. Demek ki insan henüz niceliklerde dolaşıyor. Yeterli bir birikimi oluşturamadı, nitelik değişimini gerçekleştiremedi. Doğrusu bu.

Şu var ki, halk yazınının bugüne kaynaklık etmesi, halk şiirinin benzeri şiir yazmak demek değildir. Dünyada ve ülkemizde usta sayılan yazarlara, ozanlara bakın, halk yazını kay-

nağından nasıl yararlanmışlar. Endülüs Cante flamencoları olmasa, Lorca olur muydu? Anadolu efsaneleri olmasa Yaşar Kemal olur muydu? Mitoloji olmasaydı Yunan sanatı?

İnsanın, bir nitelik değiştirimini gerçekleştiremediğini söylüyoruz ama, bazı alanları çağdışına ittiği bir gerçek. Örnek verirsek:

Bizim halk yazınımız büyük bölümüyle, dinsel bir ağıntı içindedir. Tanrı, kader, felek. *Koyun beni hak aşkına yanayım / Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan* dizelerindeki *hak* sözcüğü yazıldığı günün anlamıyla algılanmamaktadır şimdi.

Özetle söylersek, halk yazınının tümünün, günün yazınına kaynaklık etmesi düşünülemez. Bu yazının iyice bilinip, gerici özlerden ayıklanması, özenle seçilmesi gerekir. Öyle de olmaktadır. Halk yazınını kaynak tanıyan yazar, ozan bu yazından kaynaklanıp, kendini ve ürününü yükseltirken, bu yazını da değiştirip yükseltmiş olmaktadır. Türk toplumcu yazınının doğru çizilmiş yoludur bu. Eytişim gereği, halktan olan, halkın hayatını söyleyen, halk için söyleyen onun tarihten süzülmüş söylemini kaynak alır, yükseltir, öyle verir yine kaynağa.

Konumuzun bir de öte yüzü var, değinmeden geçemeyiz. Halk sanatının, halk yazınının ürünleri, dünyanın çok yerinde ve ülkemizde, belli çevrelerce hızla yozlaştırılıyor. Egemen kültürü oluşturma görevini de üstlenen bu çevrelerin, öyle, halkın değerlerinin nitelikçe değiştirilip, yükseltilmesi, halkın yaşamının da yükselmesine yardımcı olunması gibi bir sorunları yok. Herşeyi, paraya çevrilir mal olarak gördüklerinden, ellerini değdirdikleri güzellik çirkinliğe dönüşüyor. Bastıkları çimen kuruyor. Halkın müziğine, şiirine, efsanesine, masalına musallat oluyor onlar. Yoz bir kültürü egemen kılmak için.

(*Gösteri*, Ekim 1982)

Korkuluksuz Köprü

Şu günlerde eski şiir kitaplarını yeniden okuyorum. Ataol Behramoğlu'nun ilk kitabını okuduktan sonra, ortak bir noktayı belirtmekten kendimi alamadım.

Bütün iyi ozanlar şiire "Ben"le başlamışlar. Düşününce, bu bana çok doğal geldi. Şiire başlanan yaşlar "Ben"in egemenliğini sürdürdüğü yaşlar. Çocukluktan çıkılıp gençliğe girilmiş. Görünüşte. Anneler ayrılmış sahneden, oyuna sevgililer, dostlar girmiş. Koruyucu sevgiler uzaklaşmış, yalnızlıklar, umutlu umutsuz aşklar girmiş. Ama "Ben" çeşitli kılıklarda egemen. İnsanın bütün alışverişi o çağda kendinden başlayıp, kendine dönüyor. Akıl da buna ayarlı. "Ben" gelişiyor, yetişiyor. Okumakla, görmekle, yaşamakla. Dünyaya en çok şaşan adam, dünyayı şaşırtmak, olağanüstülüğünü bildirmek istiyor. Nedir kendinde olan? Aşkıdır, yalnızlığıdır, çeşitli tinsel durumlarıdır. Ve onunki, başkalarınca hiç yaşanmamış, yaşanmayacak olandır. Var ya buna inanmak, var ya kendi kendini bu inançla büyülemek, kuruyor köprüsünü korkuluksuz. Geçeni, düşeni oluyor. Ama, bir kez geçmeyi başaran ozan, ustalaşıncaya dek gidip geliyor.

"Korkuluksuz köprü" dedik. Neden? Zordur, insanın kendinden yola çıkıp, başkalarıyla bağlar kurması. Açık bir çelişki vardır ortada. Konun öznel, yalnız seni ilgilendiriyor. Ve sen onu olabildiğince çok kişiye benimsetmek istiyorsun. Burada başarıyı sağlayan şey, şiirin büyüsüdür. Bir tansık gösterilir. Belki birkaç gün sonra unutulacak bir şeyi, bir anlık yalnızlık

duygusu, yaşanmış herhangi bir durum, yıllarca, belki yüzyıllarca pek çok insanı duygulandırır.

Zordur şiire burdan başlamak ama, doğrudan, toplumcu anlayışla şiire başlamak daha zordur. Giderek, olanaksızdır. Ozan, o korkuluksuz köprüden geçmeye alışmamışsa, kendisine kolay gibi görünen öteki köprüden geçemez. Geçerim sanır. Tökezler, binbir biçim yanlışı yapar. Onu öz de kurtaramaz. Yaşının, genç kişiliğinin, genç birikiminin gereğini yapacaksın. İçtenlikli olacaksın. Özentiye düşmeyeceksin. Yaşadığını yazacaksın. Sonra, o köprü eskiyor kendiliğinden. Bakmayın, inanmayın kırkını geçtiği halde köprüsünü bırakmayanlara. Köprü onları bırakıyor. Oldukları yerde gözleri bağlı dönüp duruyorlar da yürüdüklerini sanıyorlar. Artık, anlamsızlığa, karanlığa sığınmaları ondan.

İşte, iki tür ozan. Biri "Ben"ini öyle geliştirmiş ki, ses vermez etmiş onu. Çevirmiş gözünü dışarı. Çevresinden, yurdundan, dünyasından şiire köprüler kuruyor. Öteki gelişmemiş. "Ben"de kalmış. Eskimiş köprüsünün başında. Ayağında dar gelen pabucu, başını sıkan kara şapkasıyla dönenip duruyor. Sızlanıyor kendinden.

"Daha da eskimez insan, eskidikçe ağlamasa."

Bu benim söylediklerim, olağan bir ana çizgi üstüne. Yoksa bilmez miyim iki tür şiir de birlikte yazılabilir. Ozan birini bırakıp ötekine geçebilir. Toplumsal zorlamalar olur. Erken yıkılır korkuluksuz köprüler. Belki hiç kurulmaz. Hele geri bıraktırılmış ülkelerin ozanı, o, gençliğini arada sırada yaşıyor olan. Ama yine de yaşar ya. Utanmamalı... Kendinden söz etmek ağır gelmemeli ona. Kalemini iyice işletmeli. Yakalamalı şiirin büyüsünü, öyle geçmeli... Yoksa zordur toplumcu şiirin iyisini yazmak. Sloganlar, bilim ve tarih arasında şiiri yitirmemek. O yüzden, toplumcu şiirin hası az.

Nâzım, Orhan Veli, Dağlarca, Melih Cevdet, Oktay Rifat ve benim incelediğim öteki ozanların çoğu olağan yolu izlemişler. Ana çizgileri biribirinin aynı. Toplumcu köprüyü kurduklarında da hep onu kullanmamışlar. "Ben" çıkıp gelmiş bir yerlerden küçük, korkuluksuz köprüler kurmuş yeniden.

1946'dan önce bir gün Oktay Rifat şunları yazmış:

Küçük bir lâvanta çiçeği / Sarışın arı / Ve nâmütenahi gelincik / Düşünmeden sevdiğimiz bu anda / Birdenbire başlayan gökyüzü. ("Manzara").

1950'lerde ise "İstanbul Şiiri" var. 1960'tan epey sonra:

Ürünü ayırmışlar ağacından / Tutturabildiğine / Satıyorlar pazarda / Emeğin dallan kırılmış, yerde. ("Elleri Var Özgürlüğün") demiş.

Anday ise, *Rahatı Kaçan Ağaç*'tan *Kollan Bağlı Odysseus*'a gelmiş... Ama *Yan Yana* yazıldıktan sonra:

Bu gürül gürül otların yanıbaşında / Ağacın gölgesine değdi değecek / Tam şeftalinin kokusu başlarken / Öpüşmeye kıl kadar bitişik / Akarsuyun burnunun dibinde / Bu zulüm, bu haksızlık, bu işkence.

(*Yeni Ortam*, 26 Eylül 1972)

Akarsu Çıkmaz Tanır mı?

Yıllardan beri şiirin çıkmazda olduğu yazılır, tartışılır. Ozanlarla yapılan konuşmalarda söz sonunda buraya getirilir. Yargı sonuçlanır: Şiir çıkmazda. Kararlarına dayanak olarak da şu ve benzeri savları öne sürerler: 1. Şiirde anlam bir öğe olmaktan, dil iyice özgünleşerek, bir iletim aracı olmaktan çıkmıştır. Soyutluk ve karanlığa yaslılık şiiri okurdan koparmıştır. 2. Sinema, televizyon gibi araçlar genellikle edebiyatı, özellikle şiiri öldürmekte, onların vereceği coşkuyu çok daha kolay bir biçimde halka vermektedir.

Öyleyse, şiir çıkmazdadır.

Bu tartışmaları kimler başlatır? Bu kararı kimler verirler? Büyük kentlerin o insanı tüketen, ezen çarkına girdikleri halde, bundan toplumsal şiir adına paha biçilmez özler çıkaramayıp oturup kendi kişilikleri adına tek tek sızlananlarla, şiiri iyice izleyememiş olanlar.

Türk romanı, öyküsü üstüne ince uzun bilgilerin sahibi Sayın Mutluay da öyle düşünenlerdenmiş. Bilmiyorduk.

Yanılmaktadırlar.

Önce ozanlar dedik. Onlar niye bu yargıyı geliştirirler? Büyük kentlerde ekonomik koşulların belirlediği toplumsal çevrede yaşayan ozan, iyi bir ozansa (bizim eneze, cılıza hiç sözümüz yok) bütün içtenliğiyle, yaşadığını yazacaktır. Yaşamından şiirine koşut çizgiler çekecektir. O, herkesten önce çağının, toplumunun açmazlarını bilen, durumunun konumunun bilincine varandır. Duyargaları uykuda bile çalışır.

Nedir bir ozanın yaşamı? Nesnel olalım. Ya yokluk içindedir. Genellikle öncesi, birikimi de yokluklardan süzülmüştür. İşi, evi, toplumun binbir kuralı ve düzmece ilişkiler arasında paralanır gider. Bilincinde olduğu her şeyi gereken açıklığıyla, aydınlığıyla yazacak direnci kendinde bulamaz. Ya yine aynı durumda olduğu halde, dişini tırnağına takar, bırakmaz kendini kurtçuklar paralasın. Yazar. Kurtların boy hedefi olur. Varlıklı olanlarsa, gövdeleriyle bilmeseler de, sezerler. Çevrelerinin bunaltısını sıkıntısını çekerler. Bu bunaltıyı sıkıntıyı yazarken içtenlikli ve inandırıcıdırlar. Dayanakları çürük değildir. Şiirleri yenilikçi ya da eleştirel gerçekçilik kuralları içinde tıkır tıkır işler.

Bence, açmaz, başta da söylediğim gibi, çarkın ezilen, bunun bilincinde olan, ne yazması gerektiğini iyi bildiği halde, yazamayanların çıkmazıdır. Bu çıkmazda günlük yaşamın payı kadar, birikimlerin payı vardır. Edinilen yanlış, köksüz ekinle, kendine, değerlerine yabancılaşmanın, kendini küçük görmenin, kurtulma yürekliliğini gösterememenin payı vardır. İkilem içindedirler. Bunu bilirler. Sancısını çekerler. Kurtuluş yollan tıkanmış gibi gelir onlara. Kişisel ve yazık ama büyük tragedyaların şimdiden yitik kahramanlarıdırlar.

Yok. Şiirlerini yadsımıyorum. Olanları vardır. Şiirlerine, onların aldığı ekinle yetişenlerce anlaşılacak insanca özler koymuşlardır. Pek çok aydını ilgilendirebilir yazdıkları ama bağlar karanlıkta kaybolup gitmiştir. En çok da kimin için? Halk için, büyük kalabalıklar için. "Şiir çıkmazda" diye bağırarak kendi çıkmazlarını genelleştirmek isterler. Bu da doğaldır. Çünkü, yeğledikleri tek şiir kendi şiirleridir. Yazdıkları yine söylüyorum ki değerli olabilir dar bir çevre için.

Her basılı kâğıdı olanın bunun yayılmasını, çok okunmasını istemesi doğaldır. Yazara yakışandır. Bu yüzden ikilem içindedirler. Diyeceğim o ki, şiir çıkmazda derken kendi bakımlarından haklıdırlar. Şiiri çıkmazda saymayanlar yanıtlamazlar bile çoğunluk onları. Gereği ne?

Beni bu konuda yazmaya itenler, ötekiler. Şiirin serüvenini yakından izlemeden onu yargılayanlar. Nasrettin Hoca'nın öyküsündeki gibi, sonuçta onlara da "Siz de haklısınız" "diyece-

ğim ama, açılarının yanlışlığını gösterme gereğini duyarak. On lar, "şiirde anlam bir öğe olmaktan çıktı. Soyutluğa, karanlığa, boş imgelere itildi" diye yakınırken koşullandıkları, bağlandıkları şiirin de, o beğenmedikleri olduğunu düşünmezler. O şiirlerin okuyucuları ya da eleştirmenleri olduklarını yok sayarlar. Oysa, gelişmesinde de payları vardır. Onu, uygunsuz davranışları dolayısıyla bir amca çalımıyla azarlasalar da, dünyada başka çocuklar bulunduğu, aradıkları niteliklerin onlara uyduğu umurlarında değildir. Aslında bu niteliklerin onlarca önemi yoktur ya, çocuklarını yalnız kendileri mi bilmeli beğenmeliler, hak mı reva mı bu? Dilerler cümle âlem bilip beğensin. Peki ama, çoğunluğa açılmanın anahtarı ne? Bunun anahtarı, tam da Sayın Mutluay'ın, üstüne bastırdığı: "Yozlaşmış ve kalıplaşmış nesneleri yıkma, aydınlar azınlığından çıkıp, halk diline, halk beğenisine, halk hayatına gitme, yaşamanın anlamını ve tatlarını değerlendirme. İnsanın doğayla içten ilişkisini bulma, saf ve katıksız bir bakışla insan ömrünü, mutluluğunu değerlendirme, toplum kaderine hem duygu ve sevgiyle, hem düşünce ve inançla eğilme, insana saygı ve sevgi, yaşanan toprağı övülecek güzellikleri kadar yoksunlukları, çıkmazları, verimsizliğiyle de gerçekten sevme"dir. "Sağol" deriz, üstüne bastırdığı nitelikler adına. Hocası olduğu nitelikler, amcası olduğu şiirlerle bağdaşmayınca, gelsin: Şiir çıkmazda. Oldu mu ya, yakıştı mı ya? Yok mu, yazılmadı mı bu nitelikleri taşıyan şiir. Çok var. Ötekiler kadar. Bilmiyor olamazsınız. Bunu aklım almıyor.

Bu da doğaldır. Yani, koşullarınız bakış açınız gereği "Siz de haklısınız."

Ama biz, o saydığınız nitelikleri şiirleriyle var kılanlar, ne çıkmazda buluyoruz şiiri, ne umutsuzlanıyoruz. Ne de sızlanıyoruz. Ayrıca da, televizyon, radyo gibi araçların şiirle karıştırılmaması (karşılaştırılmaması demiyorum) gerektiğini biliyoruz. Şiirin yasası da, düğmesi de iletiminin bütün olanakları da elimizde. Şimdiye dek öyle olmuş, bundan geri de öyle olacak.

Bir de şiirini önce anlama vururken şimdi karanlığa çekmiş ozanlara yapılan haksızlık var. Söylemeden geçemeyeceğim. Şiir gazete değildir. Kısa bir zaman süresinde okunup atılmaz. Bu ozanlar, her yaratıcı sanatçı gibi, çeşitli yolları, yöntemleri de-

nemişler, o yollara, yöntemlere itilme gereğini duymuşlar. Yazmışlar. Daha da yazacaklar. Eski yazdıklarını neden hemen unutalım, yok sayalım? Neden bize erişilmez tadlar vermiş olan şiirleri oldukları yerde bırakalım? O, kalıcı olanlar tıpkı bugün yazılmış gibi okunuyorlar. Gittikçe yayılıp, yaygınlaşacaklar da. Acele neye?

Metin Eloğlu, bir *Dizin*'le mi yargılanmalı? En son onu yazdı diye. Bu şiirin sürekliliğine saygısızlık olmaz mı? Kaldı ki birazcık çaba ile, *Dizin* de hak ettiği gibi değerlendirilebilirdi.

Daha önce de söylemiştim. Türk şiiri iki kolda da gelişiyor. Hem bireyci, hem toplumcu nitelikleri taşıyarak. Ben kendi adıma sonuncuyu yeğlesem de, ilkini silip atamam. Bu benim elimde de değil. Elimde olan, bilimin aydınlığını, hoşgörüsünü, sürekliliğe saygıyı kullanmaktır. Ozan nasıl olsa kendini kurtarır. Yaşadıkça. Elinde sonsuz olanak var. Ama açmaz sizin, siz tek gözünü kapatanların.

(*Yeni Ortam*, 27 Ekim 1972)

Zorunlu Bir Yanıt

Türkiye Yazıları'nın 20. sayısında, yaşamöyküm den bir kesit vermiş, doğduğum kentten, Yozgat'tan sözederken, "...kentler de, insanlar da özlerini, özelliklerini koruyarak değişmeli bence. Uygarlaşmanın gereği budur. Ötekine yozlaşma denir. Çarpık gelişme denir. Yabancılaşma doğurur ki ne biçim" demiştim.*

· *Edebiyat* adlı derginin Aralık 1978 günlü sayısında Emin Ziyaioğlu adlı yazar bu görüş üstüne söz üretiyor. Söz üretiyor dedim, çünkü, yazıdan alıntı yaptığı bölümün ortasından, "Geri kafalı mıyım, uygarlığa karşı mıyım, değil" tümcesini çıkarıveriyor. Düşünceyi, kentlerden, insanlardan elçabukluğuyla "ulus" konusuna yaygınlaştırıyor, yazının aşağılarında bir başka tümceyi de, çevresinden soyutlayıveriyor. Yazısını, gerçekten soyutladığı bu temel üstüne kuruyor.

Çoktandır bu tür yazı okumamıştım. Dostlar bildirmeseydi yine göremeyecektim. İlginç. Dürüst davransaydı bu arkadaş, alıntılarının anlam bütünlüğünü bozmasaydı, dünya görüşlerimizdeki ayrım, sorularını yanıtlamama engel olmazdı.

Edebiyat dergisindeki bu değinme kime kılavuzluk ediyor, bilir misiniz? Selim İleri arkadaşa. "Yabancılaşma" kavramı üstüne ders veriyor bana. Kavramı yanlış kullandığımı söylüyor. Hükmü şu: "Gülten Akın meseleye Marksist felsefeden değil, idealist felsefeden yaklaştığı için, yabancılaşmanın karşısında

* Bkz. bu kitapta s. 178.

yer almak gerekir sanıyor. Yabancılaşma kavramı, kimi yazarlarımızca boyuna yanlış kullanılıyor. Ziyaioğlu'nun dünya görüşü elbette karşı olacak yabancılaşmaya. Ama materyalist bir sanatçı yabancılaşmayı karşısına aldı mıydı, baştan batağa saplanır." Ve ekliyor:

"Kentler gibi insanlar da yabancılaşmak zorundadırlar, bu diyalektik akışın gereğidir ve yabancılaşma olmazsa, yaşamın değişmesini beklemek yaşamın değişebilirliğinden bir materyalist olarak konuşmak olanaksızdır."

Öyle mi acaba? Selim İleri arkadaş doğru mu düşünüyor? Buna olumlu yanıt veremeyiz. Ayrıca, bir nokta daha var: Selim arkadaşın düşünce geliştirirken seçtiği yöntem de kusurlu. Ne yapıyor Selim arkadaş? Bakıyor, idealist felsefe yanlısı neyin yanında, neye karşı? Tamam. Özdekçi felsefe yanlısı, bunun tam tersini yapınca, olacak. Bu sakıncalı yöntemi kullanmak yerine eytişimsel özdekçiliğin abecesi sayılan hangi kitabı açsa, doğru bilgiler bulabilir, yöntem çıkarabilirdi ordan. Örneğin; gerek eytişimsel düşüncenin, gerekse yabancılaşma kavramı üstüne düşüncenin kaynağında, Marks öncesinde Hegel'i görebilirdi. Marks, Hegel'in diyalektiğini fizikötesinden arıtmış, ona, nesneye öncelik tanıyan özdeksel bir yaklaşım getirmiştir. Yabancılaşma konusunda da öyle.

Marks, anaparanın kendini geliştirmek için, daha çok sömürme yolunu tutmak zorunda olduğunu, işçinin zamanının tümünü işe yöneltmek zorunda olduğunu, bu yüzden işi küçük parçalara bölüp, zaman aralıklarını ortadan kaldırdığını ve işçiyi otomatlaştırdığını, yaratıcılığını yok ettiğini, yaptığı işin bir parçasına dönüştürdüğünü söylüyordu. Ona göre, bireyleri otomatlaştırılmış, öteki bireylerden ayrı bırakılmış, insanlık bağı kopmuş, yalnız paraya ilişkin davranışları kalmış böyle bir toplum, insan toplumlarının bir karikatürüdür.

Yabancılaşma, ekonomik özü tekelci kapitalizm olan yayılmacılık döneminde, özellikle son dönemde ve ülkemiz gibi geri bıraktırılmış ülkelerde, Marks'ın eleştirdiği dönemden çok daha karmaşık, daha yaygın biçimde gündemdedir.

Yabancılaşmayı Hegel düşüncesine bağlı olan idealistler de, özdekçi felsefeden kaynaklanan düşünce iyeleri de görü-

yorlar. Başka başka konumlardan da baksalar, çözüm yolunda, aralarında büyük ayrım da olsa, görüyorlar.

Selim İleri arkadaşa kalsa, yabancılaşma idealist felsefe yanlılarının karşı çıktığı bir olgu olduğuna göre, özdekçi felsefe yanlıları yabancılaşmayı karşılarına almamalı, eleştirmemeli, ona karşı çıkmamalı. Çünkü, artık hayatımızda yer etmiş bir kavramdır. Oysa, gündelik yaşamımızda yer etmiş pek çok zararlı kavramla, daha doğrusu olguyla, özellikle, yabancılaşma gibi, temel olanlarıyla savaşmak eytişimin de, özdekçiliğin de özü.

Özür dileyerek, bir bilgiyi daha anımsatayım: Diyalektik gelişimin mutlaka iki öğesi vardır. Nesne, olgu, bilgi, sav ve karşı sav sözcükleriyle anlatılan bu ikili olmadan nitel bir sıçrama yapamaz, yeni bir bütünleşmeye varamaz.

Yabancılaşma böyle olumlu ve olumsuz bir ikiliden, olumsuzun egemenliğiyle ortaya çıkmıştır. Geleceğe yönelik düşünürsek, yeni bir oluşum için de, yabancılaşmanın bu iki öğeden biri olduğunu kolayca söyleyebiliriz. Yeni bir düzen için yabancılaşma olumlu mu, olumsuz mudur? Elbette olumsuz öğedir. Karşısındaki ise, olumlu öğe ise, yabancılaşmaya karşı savaşım ve bu savaşımın gereçleridir.

İnsanların, kentlerin özleri, özellikleri bu gereçlerdendir işte. Kolaya, çiklete, deterjana, kupona, piyangoya, çalışmadan kazanmaya, aşırı tüketime, kökeninden kopartılıp yozlaştırılmış müziğe, sinsice ülkemize girmiş biçimsel, iğreti sanata, kur-tak sanayiye karşıyız. Yani insanı beynine, yaratıcı gücüne, doğasına, kısacası kendisine yabancılaştıran; insanı insana, yaşama, topluma yabancılaştıran herşeyi karşımıza alırız biz. Varsın idealistler hayır desinler saydıklarımıza.

Yabancılaşmayı yaşamın gereği saymak, özdekçiliği saptırmak, işlevsiz kılmaktır. Yeni bir kaderciliktir bu.

Yabancılaşma eytişimin gereği değil, doğayı, toplumu, insanı bozan yayılmacılığın gereğidir. *Gelişmek* başka şeydir, *bozulmak* başka. Eytişimin gereği, *değişmektir.*

Eğer, yayılmacılığın insan kişiliği üzerinde saptanmış etkilerine henüz uğramamışsak, korku, karakter zayıflığı, tembellik, gösterişçilik, kararsızlık, umutsuzluk gibi yüklerimiz yoksa,

yabancılaşmaya karşı koymayı sorumluluk bellemeliyiz. Her gün bir parça daha yabancılaşmaya kaptırırken bir yerlerimizi, öte yanımızla karşı koyabilmeliyiz. Sanatçı olmak, sorumsuz olmak değildir.

Bu böyle biline.

(*Türkiye Yazıları*, Mart 1979)

Yoz Şiirden Diri Şiire

İlk çağ insanı, şiire, kendini koruma ve çoğalarak geleceğe aktarma amacıyla yaptığı eylem ve edimlerde, büyüsel sözleri eş kılmayla başlamıştır. Şiirin, insanla birlikte varolduğu söylenebilir. Birlikte üretimi gerektiren ilkel komünal toplumda şiirler de ortaklaşa söylenilir olmuştur. Çoğu kez ezgiye katılarak.

İnsanın uygarlık birikimini sağlamaya yöneldiği ve çoğunluğun köle olarak çalıştığı köleci dönemde, daha sonra da kapitalin egemenliği döneminde, bir azınlığın bütün yönetimsel ve kültürel etkinlikleri üstlenmesi gerekmiştir. Kültür (bilim ve sanat) uzmanlıklar alanı olarak ayrılmış, ustalar eliyle üretilmiştir. Sanat giderek bireyselleşmiş, bir elitist zümre içinde dönenir olmuştur. Bir yandan böyle olmuştur da, üreten, yeşerten sanatsız mı kalmıştır?

Halk içinde, üretim ilişkilerine bağlı, büyük ölçüde anonim, bazan da burjuvazininkinde olduğu gibi tek tek ustalarını çıkararak gelişimini sürdürmüştür öteki kesim. Kentleşmenin iş bölümünün gelişmesi, halk bilgisini, halk şiir ve müziğini etkilemiştir ama yok edememiştir.

Ülkemiz şiirinin gelişimi de bu genel anlatım içinde, ama kendi toplumsal koşullarına özgü bir görünümde gerçekleşmiştir denilebilir. Osmanlının toplumsal ve ekonomik yapısı, kurumları gereği, elit şiir, saray ve çevresinde, biraz da konaklarda yürüyüp giderken, halk şiiri yalnız reayanın değil, eşrafın, Anadolu'daki ehl-i örfün, askerin, sivilin şiiri olmayı

sürdürmüştür. Ahilikten, tekkeden doğru, dinsel bir kimliğe bürünmüştür, ama gerek özünde, gerek biçiminde ortaklaşalığı elden bırakmayarak. Sarayın, soylu yaşamın göstergesi Divan şiiri, içinde geleceğe, ait bir umudu barındıramazdı, barındırmamıştır. Kendi içinde dönenip oyalama görevini yerine getirmiştir. Halk şiirimiz de, halkın hayatı içinde soluk alıp vererek, diriliğiyle geleceği içinde barındırarak sürmüştür.

Tarikat, dergâh, tekke, görünürde dinsel ama o günlerin hayatı yönlendiren bağnaz din düzenine karşı çıktığı için, sözlerimiz o kesim şiirler için de geçerlidir.

Halk ozanlarından kimilerini, kavgaların, isyanların ortasında yazdıklarından izleriz. "Ferman padişahın, dağlar bizimdir" diyen Dadaloğlu, Köroğlu,

Yürü bre Hızır paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir
...
Kaçıncı ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir

söyleyen Pir Sultan, sanırsın ölümsüz atlara bindi, sürüp geldi günümüze, dahi gidiyor.

Tekke şiiri sık sık sorar:

Kani şol dünyaya mağrur olanlar
Kani şol menzile konup göçenler
...
Kani şol baş oluben kim sananlar
Kamu halkın hakkın yeyip içenler?

Yunus'u alçakgönüllü bilgeliği içinde sevmekten hiç bıkmayız.

Karagün ömrü az olur
Gamlanma gönül gamlanma

dediği için Karacaoğlan'dan da.

Cumhuriyet dönemi şiiri, nasıl ki kademin bastı alanımıza, bu iki gözü dolu heybeyi buldu önünde. Divan şiiriyle halk şiiri. Yeni şiiri onlar beslemeliydiler. Öyle olmadı pek. Ayrık durumlar kuralı bozmazlar. Genç Cumhuriyetimizin şiiri, öteki üst yapı kurumları gibi Batı'dan temellendi. Daha doğrusu temellenmeye çalıştı. Kesti kendi geleneğiyle, kendi birikimiyle bağını. Divan şiiri anlaşılmazdı, eskiydi, güne yanıt veremezdi. Halk geleneğiyse, aydın sanatçı kesim için yabancılaşılmış, unutulmuş, unutturulması görev sayılan bir uzaklıktaydı.

Zaman zaman, birileri gelenekte arayışlara girmedi mi? Girdi. Yahya Kemal'in "neo-klasisizm yaratma" aşkıyla Divan şiiri kalıplarını benimsemesi, biçemini ordan belirlemesi gibi. Daha yakınımızda başka ozanların da Divan şiiri yörüngesinde arayışlara girdikleri görüldü. Bu arayışlar da biçimde, biçemde kaldı. Bu arada, âşık biçimi söyleyişlere yönelen okumuş ozanları da anmalıyız. Dönüp dönüp yineliyoruz: Şiir yaşamın içinde yeşerir, gelenekten seçip aldığıyla temellenir. Yaşamdan ve gelenekten alınan, ozanın birikimiyle çakışırsa, olur. Karşılıksız şiir, karşılıksız çek gibidir. Sahteliği ergeç ortaya çıkar. Ne has ozan eline yakışır, ne hayata yeniden dönecek gücü bulabilir kendinde. Bu âşık biçimi söyleyişler bayağı ve yoz, bir bölüğü de insaflı nitelersek, enez, cılız kaldı.

Açıkça söylemeliyiz ki, bir iki ad dışında toplumcu şiirimiz de Batı'nın temellendirmesinden kendini alamadı. Entelektüel düzey yükseldikçe, bu eğilim arttı. (Bu yanlış entelektüalizm anlayışı da bir beladır ya neyse...) "İkinci Yeni" filan diye adlandırılan dönemde, Batı kökenli kökensiz şiir, altın çağını yaşadı. Bu temellenme de ister istemez biçimde, biçemde kaldı. Batı'nın tarihinden toplumsal ve ekonomik yaşamından yeşeren kendi şiiri, bireyci de olsa, toplumcu da olsa, özü biçimine uygun, kendi kuralları içinde tıkır tıkır işlerken, bizimkinde, iğreti imge süsleriyle, ancak bir yapay biçem (üslup)

olabildi. Yaşam biçimindeki farklılık, konuların özleşmesine olanak tanımadı. Biçim, azgın atlar gibi aldı başını gitti taa anlamsızlığa kadar. Anlamı, en kabadayısından, varoluşçu düşünceye dayatılmıştı.

İkinci Yeni'nin en yüksek noktası, varlığına değgin bunalımının da başladığı nokta oldu. O noktada tam bir çıkmaza girdi. Halkla şiirin iletişimi tümüyle koptu. Baştan, birkaç yüz de olsa satan şiir kitaplarına dönüp bakan olmadı. Çok açık oturum, çok panel, çok toplantı, yazmalar çizmeler, giden günü bile geri döndüremediler.

Ülkemiz şiirinin, dönemimizdeki serüveni bir yanlışlıklar komedisine dönmüşse, bunda ozanların yanlış entelektüalizm anlayışlarının payı vardı elbet. Ama bir şeyi unutmamak gerekiyor. Hiçbir oluşum, gelişim kendini genel oluşumdan ayrık tutamaz. 1950-60 arasının siyasal, sosyal, ekonomik yapısına bakarsak, hemen her alanda bu yampiri temelleşme çabalarını, olumsuzlukları, çaresizlikleri görebiliriz.

1960'lara gelindiğinde, şiirimizde halkçı toplumcu yönsemenin üstündeki baskıdan birazcık olsun kurtulunca güçlendiği görülür. Öncesinde Nâzım'ınkiler ve birkaç başka ürün varken, bir yandan güçlendi, öte yandan müthiş bir yaygınlaşmaya, demokratlaşmaya girdi. Yüzlerce genç ozan dergileri zorluyor, kendine yer açmaya çabalıyordu. Sağlıklı bir gelişimdi bu. Bir iki yıl öncesine değin sürdü.

Şiirimizin güncel durumu nedir? Sorunları nedir? Bu sorulara gelebilmek için, çok zorlanarak kısaltılmış bu girişi yaptık. Çünkü, güncel şiiri, günün toplumsal, siyasal ortamından soyutlayamayacağımız gibi, geçmişinden de soyutlayamayız.

Şimdiyi, ağıntısıyla birlikte ele almanın yeri geldi. Ağıntısıyla birlikte diyorum, çünkü, şiirin sorunları varsa, bunun nedeni, şiiri de kapsayan tüm toplumsal yaşamdır. Dönüp dönüp geldiğimiz, geldiğimizde daha da yükselmiş bulduğumuz bu dönemler, sözümüzü ağzımızdan çekip, sessizliği sunmaktadır. Bu dönemlerde yaşamın ortak özlerini paylaşma, en alt düzeye inmektedir. Hızla bölme, parçalama, soyutlama, tekleştirme gündemdedir. Bu amaç, kentsoylunun artık gizlemeye bile gerek görmediği bir amaçtır.

Bir çelişki gibi gelir ilk bakışta belki, ama diyorum ki, şiir her zamandan daha çok, şimdi gereklidir. Çünkü her has şiir, bir ortak paydadır. Bir iletişim aracıdır. Yedikçe çoğalan bir has ekmeğe dönüşebilir.

Batı'dan temellenen şiirimizin yönsemesi, biçimde, biçemde, öz öykünmesinde kalmadı yalnız, Batı'nın şiir siyasasını da ülkemizdeki yerine taşıdı. Şiirin yıldız adları üredi. Bu üretimde cılız, enez adlar yapay akımlar oluşturuverdiler. Moda akımlar usanç verince yerine hemen bir yenisi peydahlandı. Kentsoylu, biribirine zıtmış, tepkiymiş gibi görünen bu akımların hepsini tuttu, benimsedi. Çünkü, geniş kalabalıklara yaygınlaşmış sanatın denetlenmesi olanaksızdı. Cılız, enez yıldızcıklar ve akımlarsa, el altında bulundurulabilir şeylerdi. Yönlendirilebilir, denetlenebilir, geri alınıp, öne sürülebilir, çöp sepetine atılabilirdi. Öyle de oldu. Durağanlaşmış, kalıplaşmış ve de kalıklaşmış bir tür şiir bugün de sürdürülüp götürülmektedir. Etkinleşmeye zorlanarak.

Dergilerin ilk sayfalarının yaş sırasıyla, ölmeden ölmüş birkaç adla başlaması kronikleşmiş bir illete dönüşmüştür. Dönüşsün, bize ne deyip geçemeyiz. İlerici dergiler de aynı illeti kader olarak paylaşmak zorunda duyuyorlar kendilerini. Bu kader, daha doğrusu kadersizlik kaçınılmaz gibi görünüyor. Dergilerin, hukukça bir deyişle, "müzayaka" zordakalım halini tepe tepe kullanan hortlaksa, ölüler dünyasının donuk, soğuk, biribirinin aynı sözcükleriyle, her ayın başında ya da onbeşinde dergilerimizin baş sayfalarını karşılıksız, zimmetine geçiri geçirivermektedir.

Büyük paralı ödüller, yayınlar, televizyon, radyo, basın, onlar için çalışmaktadır. Durmamacasına. Bakıyoruz ki, okumaya alışık olduğumuz gazetemizin sanat sayfası da, modası geçtiği için çöplüğe atılmış birini, üstünü başını temizleyip yeniden gündemine almış.

Bu, kuyudan ozan çıkarmaya soyunmanın nedeni şu: Son kuşakların ozan adları içinde ölçülerine uyan o kadar az ad var ki. Ayrıca, gençlerin, şimdi uygun da olsa, yarın hangi konumda bir uygunsuzluğa (!) girecekleri de pek belli olmaz, değil mi ya? Öyleyse, biraz tatsız da olsa en güvenlikli yol, ölmüşlerle,

ölmeden ölmüşlerle elsende oynamak. Unutmamalı ki, ölüler değişmezler, toplumcu bile olsalar.

Kuyudan çıkanlar da, kabul etmeliyiz, görevlerini bihakkın yerine getirmekteler. Özverileri öyle depreşiyor ki, sanatlarıyla yetinmeyip, konuşuyorlar, yazılı açıklamalar yapıyorlar. *Sanat sanat içindir.* Elitist bir tavrı körüklüyorlar. Sanat yapımının halk içinde yayılma eğilimlerinin, yaşamı dönüştürücü, insanı geliştirici sanatın önüne geçmeye çalışıyorlar. Ortaklaşa duyarlıkları pekiştirmek yerine yoz, bireysel duyarlığı egemen kılmaya uğraşıyorlar. Arabesk müziğe, değersizliği dolayısıyla değil, ortaklaşa duyarlık yarattığı için saldırıyorlar.

Bu egemen-yoz sanatçı "Co-Production"larını ne kadar, ne kadar sık izlemekteyiz şimdilerde. Ancak bu, bir bizim sorunumuz mu? Onların da açmazları var. Ayaklarını bastıkları her yerde otlar sararıyor, yozlukları korkunç biçimde sırıtıp duruyor.

Televizyonda şiir sunan yamuk, kekeme görüntüye bakın.

Şaşıp kalırsınız, acırsınız bir iki iyi dizeye. Yok mu daha iyisi, peki? Olsa getirmezler mi?

***

Bütün olmazlar olup giderken, olup gitmesi gerekenin gerilediği, suskunluğa girdiği görülmektedir. Nedir, olup gitmesi gereken? Genelgeçer deyişle, hayatın bağrından fışkıran şiir. Bağını koparmamış, kedi yavrusunun kuyruğunda, gerekçesiz sözlerle yün yumağına dönmemiş şiir. Hayatta yeri, karşılığı olduğu için oraya dönebilen, yükselen ve yükselten şiir.

Bir Nasrettin Hoca fıkrası vardır: Sormuşlar hocaya, hiç âşık oldun mu, diye. Bi kez oldum ya, üstümüze adam geldi demiş.

Biliyor musunuz? Bu şiir ülkemizde ilk kez bu kadar çok adla yazılmaya başlanmıştı. Eski ustalara sevgiyle, saygıyla dönülüyordu. Genç ozanlar ilkyaz ekinleri gibi fışkırıyordu. Dergiler onlarla artıyordu. Şiir kitapları çoğalıyordu aşkla, güzellikle. Renk renk.

Şimdi sorun bu, diri olanın gerileyip yerini yozluğa bırakıyor görünmesi. Şimdiden sonra 1955-60'ın işlevi gerilere çek-

miş anlamsızlığın kapılarına dayanmış ürünlerini ve benzerlerini bol bol göreceğiz sanırım. Ama yine göreceğiz ki, ülkemizin, halkımızın hayatıyla, hayatımızla ilintisiz olan şiir ne çok desteklenirse desteklensin, yansımayacak, yayılmayacak, okuyucu bulamayacaktır.

Şimdi canlanmış, genişlemiş görünen okur kitlesinin iletişimi her alanda bizim ürünlerimizle sağlanmıştır. Bu alana yatırım yapan, bizim ürünlerimizle, halk-sanat, şiir kopukluğunun giderilmesine, canlı bir okur kitlesi yaratılmasına katlanmak zorundaydı. Sanılmasın ki bu ilgi, okurun beklediği şiir yazılmadan da sürer.

Peki, bu diri, soluyan şiir dediğimizde, aksayan bir şey yok muydu? Olmaz olur mu? Tam da dönüp ardımıza bakacağımız, kendimizi eleştireceğimiz, oturup düşüneceğimiz noktaya gelmiştik. Dönemin sessizliğinden yararlanıp yapabiliriz bunu. Gür bir kaynaktan fışkıranı, daha bir yorarak yoşutarak, şiirin usuna daha iyi vurarak, deyiş, anlatış seçimine daha bir özen göstererek yazmanın yollarını arayabiliriz. Derinlemesine yapacağımız çalışmayla, şiirimize yeni soluklar kazandırabiliriz. İğne deliğinden geçeni, darı tanesine sığanı, yine de dünyalara sığmayanı bulabiliriz. Etkin olmanın, yüksek sesle konuşmayla özdeş olmadığını, ağır usul davranarak da bunu sağlayabileceğimizi görürüz. Duruluruz bir eyyam. Ama bir kez bile hayatın dışına düşmeden ve bu anlayışımızdan ödün vermeden.

(*Türkiye Yazıları*, Nisan-Mayıs 1982)

Halkın Damarına Bağlanan Şiir

Şiir dünyayı değiştiremez. Dudaklarının ucunda alaycı bir gülümsemeyle bunu söylüyor birileri. İlk bakışta, gülle gibi bir söz dersiniz. Kimse yerinden kıpırdatamaz. Bunu söyleyenler, ne şiirleriyle, ne yaşamlarıyla, dünyayı değiştirmeye katkıda bulunmak isterler. Dünyayı büyülü değnekle değiştiremeyiz. Şiir büyü değildir, ozan da büyücü. Öyle bir yetimiz yoktur bizim. Yoktur ya, nelerimiz var, görelim bir.

Şiir yaşamdan çıkar. Bu yaşam kişisel yaşamdır, diyemiyorum. Çünkü, toplumla kuşatılmış kişiliklerimizin, toplumdan yalıtılmış ürünler vereceğine inanmıyorum. En yalnız kişinin bile söyleyeceğinde başkaları vardır. Bin bir ilişki vardır. *Ben Ruhi Bey Nasılım* adlı kitabıyla çizgisini kalınlaştıran Edip Cansever'in iki dizesi var, severim ben:

Adımızı sorarız birine.
O bize adını söyler.

Kısaca, insan yalnızdır. Kimse kimseyi anlamaz, anlamak istemez, diyen bu dizelerin çağrıştırdığı görüntüleri bir geçirin aklınızdan. Herkeslerin ben ben ben diye dolaştığı, kimselerin kimseleri anlamadığı bir toplumu en özgün biçimde çizmiyor mu?

Diyeceğim o ki, her şiirin doğduğu ortam toplumsal bir ortamdır. Önemli olan, bu mutlu doğumu oluşturan toplum kesitinin ozanla alışverişidir.

Bizim ülkemiz, bizim halkımız kendi uygarlık dönüşümünü gerçekleştirme sancıları içinde bir halktır. Bu ülkenin ozanı, eğer egemen kesitten değilse, suda balık gibi, Behrengi'nin *Küçük Kara Balık*'ı gibi gündelik yaşamın, halkın yaşamının içindeyse, neyi yazmalı bile demiyorum, neyi yazacak? Yaşadığını elbette. Elbet dolup taşacak şiirleri gerçeğin yansımasıyla. Elbet dolup taşacak şiirleri yaşanası bir dünyanın özlemiyle, umuduyla.

Bir ozan şiirini, iletişim kurduğu başka insan için yazar. Bu insanlar iki kişi de olsa, büyük bir kitle de olsa, şiiri belirler. Nasıl ozan birikimiyle yazacağı, sesleneceği kişileri seçiyorsa, ondan da önce ozanları seçen, şiirleri belirleyen okurlardır.

Bizde bir yanlışlık sürekli yapılmaktadır. Açık oturumlar düzenlenmiştir bu uğurda. Dergilere, gazetelere yazılmıştır. Tek tek yakınılmıştır: Şiir kitapları ilgi görmüyor, halk şiiri anlamıyor.

Eytişimin gereğidir bu. Önce ozan kendini bilmeli. Benim birikimim nedir? Konumum nedir? Alışverişim kiminledir? diye düşünmeli. Kendini kitleyle iletişim kurmaya yeterli görüyorsa, yazdıklarının diline bakacak, iç biçimine bakacak. Sen kitleye, halka şiirini vermek, coşku taşımak, umut taşımak, güzellikler taşımak istiyorsun. Öyleyse şiirin halkının yaşamından çıkıp yine halkının yaşamma katılacak. Kısaca, iletişim kuracaksın halkla. Bu iletişimde gelişigüzel bir dili seçemezsin. Halka yabancı gelmemelidir seçtiğin dil ve bu dille kurduğun yapı, biçem.

Ben demiyorum ozan yalnız bir aracıdır. Halktan alır, değiştirmeden verir ona. Der miyim? Ozan, alır özünü halktan, seçer dilini biçemini, aldığını nitelikçe yükseltir, değiştirir. Ama bu değiştirme halkın kendini değiştirme hızına da uygun, yaklaşık olmalıdır.

Halkın sindiremediği, ona yabancı biçimler içinde yadırgı dil yapısı, sözcükler içinde öz kaynar gider. Türk şiirinin elli yıllık serüveninin altında yatan trajik durum bu yabancılaşmadan, özellikle otuz otuz beş yıldır Batı kültürünün, eğitim dizgesinin, batı edebiyatının baskınına, baskısına uğramaktan kaynaklanmaktadır. Yayılmacılığın kendisidir bu. Yayılmacı Batı

kültürü, eğitim dizgesi, ona bağlı olarak yeşertilmiş (montaj) kültür, edebiyata, şiire iğreti öykünmeler olarak yansımıştır.

Şiirimizin geleneği Batı şiirindeymiş gibi davranılmıştır.

Ulusal özlere, biçimlere Türk halk geleneğine bağlanma girişimleri olmuştur ama, siyasal karartmalar yüzünden, bazan da bilinç eksikliği yüzünden girişimler yetersiz kalmıştır.

Sağlam bir dünya görüşüne, devrimci bir bilince sahip olmadıkça ozan, hem kendi şiirinin gelecek aydınlığını, hem halkının geleceğini birlikte sağlamak için yürekli davranmadıkça bir kısır döngü sürer gider.

Dil, demiştik. Biliyoruz ki hâlâ iki dil var. Genel dil filan diye kendimizi avuttuğumuz yazı dili, resmî dil. Bir de halkın konuştuğu dil. Yazı dili, halkı okumuşa yabancı tutan bir dil. O kadar da renksiz, dar, kısır, tıkız. Açın gazeteleri, açın kitapları bakın, yazarlarımız kaç sözcük, kaç kullanış biçimi içinde döneniyorlar. Ya halk? Halk birkaç yüz sözcük içinde döneniyormuş öyle mi? Bu, bizim kuruntumuz. Nedense böyle bellemişiz bunu. Açın bakın Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı *Derleme Sözlükleri*'ni kaç bin sözcük var (Yaklaşık yüz bin. Bir de derleme dışı kalan var, belki o kadar daha).

Sözün yeri gelmişken özleştirme konusuna da değinelim biraz. Dilimizden yabancı sözcükleri atıyoruz. Arıtıyoruz dilimizi. Bunu yaparken iki yöntem kullanıyoruz:

Ekini köküne denk getirdiğimiz yeni sözcükler türetiyoruz. Bu iyi ve gerekli. Ancak, bundan daha iyi, daha gerekli olan yöntem, asıl tutulması gereken yol, halkın kullandığı sözcüklerin iyice incelenip, kullanılış biçimlerinin araştırılıp, kendi ağıntısı içinde yazı diline yerleştirilmesidir. Bu yolun yeteri kadar işletildiği kanısında değilim. Üstelik, halkın dilinde öyle sözcükler vardır ki yazı dilinde onların tek sözcük olarak karşılığı yoktur. Bizim, iki parçayı biribirine uydurmak, tutturmak olarak yazdığımız kavram, halk dilinde *Alıştırmak* olarak söyleniyor. Giyinmeden sırta almak, *Eğnenmek;* bulutlu, durgun, çok sıcak hava, *Alamık;* sık ağaçlı yer, *Basalga* diye karşılanıveriyor. Bazı sözcüklerinse, genel dilde kavram olarak karşılıkları yok. Bunları seçip almak genel dili pek çok zenginleştirir.

Sözcüklerin, kendi ağıntısı içinde genel dile yerleştirilmesinde ise, halk bilgisi (folklor) gereçlerinin incelenmesi, değerlendirilmesi olağanüstü önem taşımaktadır. Dilin kullanılışı, yapısı bütün özellikleriyle, biçimleriyle orda vardır.

Türk Dil Kurumu'nun amacı açıktır. Bu amaç doğrultusunda, dilde bilimsel bir halkçılığı daha hızlı olarak gündeme almak zorundadır. Atatürk dönemindeki öncü çabalarla karşılıksız yaptıkları derlemelerle kaynak güç niteliğinde olan derleyicilerin çabalarıyla ortaya çıkarılmış *Derleme Sözlükleri* birer gömüdür. Ozanların işi daha kolay bundan sonra. Kendi dillerini kurarken, eskilerin düştüğü sıkıntıya düşmeyecekler.

Bu konuda benim özel bir durumum var. Çocukluğum bir küçük kentte, halk dilimizin çeşitli renklerle kullanıldığı eşraf-halk ilişkisi içinde geçmiştir. Sonra da on beş yıl Anadolu'da, kasabalarda, kopmamaya önem vererek öğretmenlik, avukatlık yaparak yaşadım. Bu arada okudum, düşündüm dil sorunları üstünde, edebiyatla uğraştım. Şu günlerde görevliyim de.

Şunu iyi öğrendim ki, genel dilin yükselmesi, canlanması, zenginleşmesi yazınla olur ancak. Özellikle de şiirle. Yazın türleri içinde, halkta en hızlı devinen tür şiirdir. Ataktır. Ezgilerden de yararlanarak, her yere girer.

Yeni ozanlar kuşağı, bir elinde derleme sözlükleri ve folklor gereçleri (üniversitelerimiz yayınları arasında da büyük yer tutuyor bu gereçleri toplayan ve inceleyen eserler) ötekinde, 1960'ın açtığı aydınlıkta çevrilen, yazılan yayınlarla girdi şiire. Bir de yaşamıyla halkın içindeyse, şiirinin öz damarı halk kaynağına bağlıysa başka ne gerek.

Abartılarak gündeme getirilmiş bir konuya da değinmek isterim burda. Slogan konusu. Şiir, hızla biriktirilmiş, iyi özümlenmemiş, yaşamdaki karşılıkları araştırılmamış bilgilerin yığılmasıyla yazılamaz, bu ayrı konu. Bir var ki, şiirde slogan da kullanılır. Atasözü kullanılmıyor mu? Önemli olan, bu hazır gerecin yapıya yedirilmesi, yazılanın şiir değeri taşıması. Üstelik genç ozanın, mitinglerin "konulduğu", sloganların "atıldığı" bir ortamın, bir çağın yaşayıcısı olduğunu unutmamalıyız.

Gelecekten çok umutluyum ben. Şiir konusunda da, dil konusunda da. Batı'nın kur-tak kültür ve edebiyat etkilerinin yı-

kılıp gideceğine, bilgilerin iyi özümleneceğine, halkın içinden gelen ozanın şiirinde halkın yaşamının soluk alıp vereceğine inanıyorum. Yanlış benimsenmiş, daha doğrusu benimsenememiş yabancı gelenekten arıtacağız şiirimizi. Kendi geleneğimize onurla sahip çıkacağız. Devrimci anlayışta yanlışlığa düşmeyeceğiz.

Halkımızın kendi uygarlığını yükseltme çabalarını arttırdığı, direnç topladığı şu günlerde, şiirden kendine yarayanı seçmesine yardımcı olacağız. Pir Sultan'ı, Ruhsati'yi, Dadaloğlu'nu, Karacaoğlan'ı seçip ayıklayarak söyleyen halka bu gelenek doğrultusunda ama onu aşan ürünler vereceğiz.

Halkbilgisi gereçlerimiz, masallar, türküler, mâniler, ağıtlar ve ötekiler kaç Anadolu uygarlığından süzülüp gelmişlerdir. Her uygarlık bir öncekinden kaynaklanır, kendisiyle birlikte var olandan güç alır. Halk edebiyatımıza da, halk müziğimize de ilkel demek yanlışın yanlışıdır. Bir dizemde dediğim gibi, "ilkel değil, ilk uygarlıktır". Bir başka uygarlığın, kendi uygarlığımızın ürünüdür. Onu geliştirip değiştirmenin sancıları içindeyiz bu doğru. Çünkü, milattan önce beşinci yüzyılda bu topraklardan geçmiş Herakleitos'un da dediği gibi yaşam "hep devinir, hiçbir yerde durmaz". Dil de yükselecek, gelenek de, şiir de. Yeni uygarlığını kuracak. Etkileye etkileşe. Batı'nın, Doğu'nun ürünlerini de bilerek, onları seçerek.

(*Özgür İnsan*, Mayıs 1977)

Kadın Yaratıcılığında, İnsanca Duyarlığa Evet

Yüzyıllar boyunca, Tanrı vergisi diye nitelenmiş yaratıcılığın, insanın yaşamı içinde, gelişim süreci içinde bir eylemler bölümü olarak düşünülmesi gerektiği epeydir anlaşıldı.

Yemek, içmek, uyumak gibi gerekli ve kendiliğinden bir eylem bölümüdür yaratıcılık. Her insanda da vardır.

Yaratıcılık, tüm duygusal ve zihinsel etkinliklerde, her türlü çalışmada, uğraşta vardır.

Yaratıcılık için sözlüklerimizin verdiği tanımı araştırıyorum. Dört sözlüğe bakıyorum. Dördünde de, biraz geniş, biraz dar tutularak aynı tanım verilmiş: *Yaratma yeteneği.*

Yaratmak; 1. Yoktan var etmek. 2. (Mecaz olarak) Yapmak, kurmak (güzel şeyler için).

Sözlüklerdeki örnekler bile aynı. Birinci karşılık için: *Atatürk'ün yarattığı devrim.* İkincisi için: *Itri'nin yarattığı besteler.* Tanımlardan ve örneklerden de anlaşıldığı gibi, insanın her uğraşında yaratıcılık olabilir. Bilimde, sanatta, siyasada, savaşta, gündelik yaşamda.

Sözlüklerdeki birinci karşılık, *yoktan var etmek* idi. Bu tanıma bilimsel bir tanım demek güç. Bilimin, yaşamdan çıkarak insana ve yaşama bağışladığı bir temel yasa var: *Hiçbir şey yok olmaz, hiçbir şey yoktan var olmaz.* Öyleyse, bu karşılığın üstünü çizip, bir başkasını aramaya çıkacağız.

Kimi düşünürler, yaratıcılık bir sezgi sürecidir, yaşamdaki boşlukların, eksik öğelerin sezilip, bunların, düşüncede varsayımlar kurarak, deneyip sınayarak, yerlerinin doldurulması,

yanlışlarının düzeltilmesidir, diyorlar. Alışılagelenden ayrılma, kalıplaşmış olandan kurtulma, eskiyi yok sayarak yeni deneylere açılma, diye tanımlayanlar da var.

Yaratıcılığın en belirgin özelliği *yenilik*'tir bu doğru. Ancak, bu yenilik, eskiyi yok sayma yoluyla değil, yaşamın birikiminin, yaratıcının anlağındaki tarihin birikimiyle, eytişimsel olarak karşılaşması, bu sınama sonucunun özgün yetiden geçirilmesiyle sağlanabilir.

Sanatta yaratıcılık nedir, peki?

Conrad (tutucu bir yazar), sanatsal yaratıcılığı şöyle tanımlıyor: Kavram, duygu, imgelemi içine alan bir yaratıcı arama, araştırma, bulma süreci. Algıdan doğmuş, duyum ve duygularla çağrışmış, etkili bir mecazın doğuşu süreci. Freud ise, kısaltarak söylersek: Sanatsal yaratı bilinçaltında sıkışıp kalmış, cinsel ya da başka kaynaklı içtepi ve isteklerin bilinç dünyasında değiştirilerek yüceltilmesidir, diyor.

Şimdi, *sanatsal yaratıcı*'yı, kısaca *sanatçı*'yı aydınlığa çıkarmayı deneyelim. Sanatçı: Düşünme süreci hızlı, akıcı, renkli; nicel olarak bilgileri zengin kişidir. Yeter bir nicelik olmadan bir niteliği sağlamak, yani, önbilgi ve yeterlikler olmadan, hayatın sanata dönüşmesini sağlamak olanaksızdır.

Gördük ki sanat bir süreçtir. Yaşamı yakalama, belleğe geçirme, bellektekini ayıklayıp düzenleyerek bir anlatım biçimine dönüştürmedir. Yaşamın kendisi, öz, anlatım biçimiyle bir paranın iki yüzü gibi birleşirse, bir kirazın renginin, tadının, biçiminin, kiraz kavramında birleşmesi gibi birleşirse, ortaya çıkan ürün, bir *sanatsal ürün*'dür.

O yüzden diyoruz ki, doğanın ürün verme süreci ile, toplumsal altyapı ve üstyapıdaki, sonuca, ürüne giden süreçlerde büyük bir benzerlik vardır.

Sanat bir kendini aşmadır. İnsanın, yaşamı yeterli bulmadığı, yaşamın kendiliğindenliğine karşı çıkma isteğini içinde bir tohum gibi büyüttüğü gerçektir. Yeni bir düzen oluşturmak, yaşamı yeniden düzenlemek, kopuklukları, boşlukları, eksiklikleri gidermek, fazlalıklardan arındırmak gereksemesini de.

Sanat, bir eleştiri, bir karşı çıkma, giderek bir başkaldırmadır. Özgün sanat, yüzde yüz bunlardan biridir. Hangisidir?

Bunu sanatçının yaşamı, içinde yaşadığı toplumun koşulları saptar.

Gelelim daha dar, daha özel çizilmiş alanımıza: *Kadında yaratıcılık ve duyarlık.*

Kadın bir çelişkinin içindedir: Cins çelişkisi. Cins çelişkisi, kadının insanlık içindeki durumu, ikincil çelişkidir.

Kentlerde kadın, çağımıza gelinceye dek genellikle üretim alanlarının dışına itilmiştir. İkinci derecede önemli işleri üstlenmeye zorlanmış, buna göre yetiştirilmiştir.

Küçük bir çocukken edilgin olma öğretilir ona. Ağaca çıkması, taşı uzaklara fırlatması, çelikçomak oynaması ayıptır. Dahası, yasaktır. Onun davranışları yumuşak olmalıdır. Beğenmesini, seçmesini değil, beğenilip seçilmesini bilmelidir. Erkek çocuğa duyulan saygı ona duyulmaz. Bebekle oynamalı, ev işlerine alışmalıdır. Son üç büyük dinde Tanrı da kadın olarak imgelenmez. Kızların Tanrı imgesi, yaşadıkça, önce baba imgesiyle, sonra koca, sonra da oğul imgesiyle çakışır.

Yüzyıllarca, kadın bir duygudaş (sempatizan) olarak kalmıştır. Erkeklerin kadın duyarlığı diye ayırıp büyüttüğü şey, gerçekte bir duyarlık değil bir duygudaşlık, başkasının duygusuna katışma durumudur. Bir sürekli edilgenliktir yani. Bu sürekli edilgenlik, çoğu zaman, kızların daha kadın olmadan, kültür, bilim, sanat alanında gerilemelerine yol açar.

Yaratıcılık, bir başkaldırı olabilir, demiştik. Kadının yaratıcılığı bu yüzden kesinlikle bir başkaldırıdır. Bu başkaldırı, cinsler arasındaki gereksiz ayrım ortadan kalkıncaya dek sürecek, inanıyorum.

Çağdaş kadın, kadınlık durumunu bir alınyazısı olarak bellemeyendir. Bu yüzden, yasağı, baskıyı daha çok duyar özünde. Bunalımlar, mutsuzluklar daha çok onun içindir. Ondan giderek, kurduğu aile için.

Kentsoylunun gemisi öyle büyük bir yara almıştır ve yara o kadar hızla büyükmektedir ki, ne anapara yetecektir, ne babapara onu onarmaya. Piyano, bale, resim kursları hiç yetmeyecektir.

Sanat, kendini özgürce dışavurma biçimidir. Kendini aşmadır. Kızlarımızla oğullarımız arasında bir ayrım yapma-

dan, çağdaş eğitimden geçirirsek, bunu yaparken, çocuğun, gencin yaratıcı bir incelik içinde kendini bütünlemesine, topluma açılmasına yol gösterirsek, analar kendi alınyazılarını kızlarının da alınyazısı olarak düşünmezse, dünyanın birincil çelişkilerini yok etme yükünden onlar da eşit pay alabilirlerse ki, almaya başladılar, o zaman kadın duyarlığından değil, insan duyarlığından söz edilecektir. Amaç bu olmalıdır. Yoksa "kadın duyarlığı" gibi, çağdışı bir kavramı körükleyip şişirerek, kadın yaratıcılığını, sanatını genel yaratıcılık ve sanat içinde eski deyimle, bir "ucube" olarak yeşertmek ve saklamak değil.

Kadın, bütün olumsuzluklara karşın, yaratıcılık alanına çeşitli yollardan girmesini, orda kişiliğini tamamlamasını ve göstermesini bildi. Sanatın, kimi dalıyla daha çok, kimiyle ise daha az ilgilendi. Örneğin plastik sanatlar, resim, müzik daha yakın geldi ona. Yazın, şiir alanında ünlenenlerin, hele, ünüyle birlikte değeri olanların sayısı az. Bu alanın kadına daha genişçe açılması son yüzyılda oldu. Ülkemizde ise, Cumhuriyetin kadın yanına koyduğu ağırlık, cinsler arası dengesizliği büyük ölçüde düzeltince yazarlık, ozanlık kadının uğraşları içine girdi. Türkiyeli kadının yaşamı Atatürk'le değişti. Bu değişme, büyük kentli kadında daha hızlı, küçük kentler, kasabalar, giderek köylerdeki kadında daha yavaş oldu. Ama oldu. Yasalar önünde eşit sayılma, ilk yıllarda kâğıt üstünde kalacak gibiydi. Kadının kalıttan (miras) eşit pay alması çeşitli yollarla önlendi. İlköğrenimin zorunluluğuna karşın, kızlar on yaşında nişanlanıp okuldan alındı ya da başka engeller bulunup hiç gönderilmedi. İşbölümünde, erkeğin beğenmediği, ondan artakalan yerlerde, yarış dışı çalışmayı sürdürdü. Ama yasalar, bir bilinçlenmeyi de birlikte getirdi. Başkaldıran kadın haklarını istedi. Yasayla kendine verileni gücü ölçüsünde, savaşım kararlılığı ölçüsünde elde etti. Kendisi elde etti. Kentli kadın bugün yaşamın hemen her kesiminde almyazısını silmeye çalışıyor.

Bırakınız devrimleri, küçük değişiklikler bile birtakım tedirginlikleri birlikte getirirler. Yukarda da söylemiştik, kentsoylu aile düzeni büyük yaralar aldı. Çeşitli olumsuzluklar ortaya

çıktı. Doğaldır bu. Gündelik yaşamda, elinde tuttuklarını yitirmekten korkuyor öteki cins. Köylerde yüzyıllardır yürüyen çifte sömürü, sanayileşme, kentleşme, kadının evi dışındaki işlerde çalışma durumu ve zorunluluğuyla kentlerde de yaygınlaştı. Kadın, erkek kadar çalışıyor dışarda belki daha çok. Evinde ise eski düzen sürüyor yine.

Sömürünün katmerlenmesi bilincin yükselmesine de yol açınca tedirginlik, kargaşa bazı temelleri sarsmaya başladı.

Zorlanacaktır öteki cins eğitilecektir de bir yandan. Bizim çocuklarımız, genç kuşak arasında artık görüyoruz işte, olanakta, toplumun birincil çelişkilerinin yok edilmesi için uğraşta, eşit paylaşma anlayışı yaygınlaşıyor. Çağdaş anlayış, kentlerden geçerek kırsal kesime varıyor artan bir hızla.

Toplumumuz bir altyapı değişiminin içinde. Kadının durumundaki değişme de her yanıyla buna bağlı. Etkileyerek, etkilenerek bir yerlere varılmaya çalışılıyor. Kadın, sanatıyla da bu etkileşimin içinde. Yazın alanında şimdilik, çeşitli nedenlerle yalnız öyküde, romanda görülen büyük gelişme giderek öteki dallan kapsayacak. Şiiri de.

· Duyarlığın, "kadınlar için" ayrılıp, özenle bakıma alınanı kuruyup kalacak.

Biz,

Mahfice efendim bu gece eylesek işret
Pek canıma minnet

diyen Leylâ Hanım'dan, erkekçe özentilerle,

Nigâh-ı merhamet kıl âşık-ı bîmare gel cânâ
Lebinden can bağışla naz ile güftâre gel cânâ

diyen Fıtnat Hanım'dan, bir de Leylâ Saz'dan geldik bu günlere. Bilinçle olmasa da, ilgiye değer bir sezgi ve uyanıklıkla insanın "Gayyâ"sını sergileyen bir Şükûfe Nihal'den de geçtik. O, 1930'larda Faruk Nafiz Çamlıbel gibi bakıyor dünyaya. Eşitsizlikleri seziyor:

Ateşçi o gayyâda tutuşurken bütün gün
Aldığı para ile doymuyor karnı bile
Mezardan yeni çıkmış bir iskelet halinde
Ateşe hız veriyor terini sile sile.

Anadolu köylerinin, köylülerinin aç, çıplak, yoksul durumunu anlatıyor, karşılaştırmalar yapıyor. Soruyor küçük yaşta makine gürültüsü, yağ ve benzin kokusuna tutsak edilmiş çocuk adına:

Mineli çayırlardan,
Bir demet çalı gibi koparılıp bu sefil
Hayata düğümlenmiş...
.....
Hangi çocuk mahkûmdur güneşten ayrılmaya
Evlâdınızı lâyık görürken bir saraya
Onu niçin attınız bahar esen kırlardan,
Mineli çayırlardan?
Çocuklarınız gibi bülbüllerin sesini,
Güllerin neşesini
Niçin tanıyamadı?

Kentsoylu kadın cılız dizelerle, cılız bir şiir ilişkisini sürdürürken, köylerde, kasabalarda halk kadınlarının gür bir kaynağı çoktan gelenekleştirdiklerini, ağıtlarıyla, türküleriyle, mânileriyle bu adsız toplama büyük katkılar yaptıklarını görüyoruz.

Yaşamın bazı kesimlerinde eziliyor da olsa, onlar erkekleriyle daha çok şeyi ortak yaşıyorlar. Çelişkileri birlikte duyuyorlar; duygusallıkları, onun için "insanca" bir duygusallık.

Ekini biçe biçe
Ağrıdı bileklerim
Yâr üstüme yâr sevmiş
Yarıldı yüreklerim.

Hangisinin bu mâni? Kadının mı? Bence ikisinin.

(*Türk Dili*, Aralık 1977)

Ozan Yazilari

Dost mu Düşman mı?

Söylemeyi değil söyleşmeyi yeğleyen biri olarak, bana yeniden açılan bu kapıdan girerken, MERHABA diyorum.

Diyorum ki başlangıçta konu saptaması yapmayalım. Gün neyi getirirse, neyi dilersek söyleşilerimiz onun üstüne olsun. Olsun. İyi. Bir var ki bu belirsizliğin de tuzağı hazır; çekildiğimiz alanda tartışmalara girmek.

İşte size sıcağı sıcağına bir konu: Folklor Sanata Düşman mı? Soru biçiminde sunulduğuna bakılmasın. Kapsamını da genişleterek yirmi yedi yıl önce Cemal Süreya'nın yazdığı bir yazının başlığını yineliyorlar. "Folklor Şiire Düşman."

O günün şiirlerine bakıldığında, belli noktalarda doğruyu bile kapsayan yazının başlığını bugün bir slogan niteliği yakıştırıp kullanan Demirtaş Ceyhun bence, önce kendisine, sonra Cemal Süreya'ya haksızlık etmiş. Cemal Süreya, ozanlığının değeri kadar zekâsının düzeyiyle de övebileceğimiz bir ozanımızdır. Demirtaş Ceyhun'sa, değerli öykülerin, romanların sahibi, üstüne üstlük toplumcu gerçekçi sanat anlayışını benimsemesi dolayısıyla payda ortaklığı yaptığımız bir sanatçı. Öyleyse nedir bu olan biten? Niye bu flaş yaklaşımlarla bu uç noktalara çekiliyoruz?

"Folklor Şiire ya da Sanata Düşmandır"a bencileyin katılmayanlar, bizler niçin tam karşıda bir noktadan dövüşe katılmaya zorlanıyoruz?

Tuzak dediğimiz budur işte. Hem de yandaş olabilecek kişiler öne çıkarılarak kurulduğu için, kördöğüşü başlatacak bir

tuzak. Seçeneğimiz, tek seçeneğimiz de birlikte sunulmaktadır. Bize rol dağıtımında besbelli "Dîvan Edebiyatı Şiire Düşmandır" yanı uygun görülmüş. Ya çıkışımızı burdan yapacağız, ya da eklektik düşünmekle suçlanacağız.

Hayır. Hiçbir uç noktadan saldırı bizi karşı uç noktaya itmemeli. Biz, başkalarınca belirlenmiş bu yanlış alanda dövüşmeyeceğiz. Çünkü, bu öncelikle eytişimsel düşünmeye aykırı gelir. İçeriğinde doğruları da yanlışları da taşıyan bir önerinin karşılanması ancak bu doğruları yanlışlardan ayırmakla olur. Bir önermede ana eğilim yanlışlarda bastırıyorsa elbet onların karşısında oluruz. Kendi doğrumuzun yöresindeki sakıncaları da belirterek, yanlışları göstererek.

İşte yöntemimizi açık seçik söyledik. Doğru saydığımız başat çizgiyi de. Şimdi iki yandaki doğruları yanlışları, ya da birleştiğimiz, karşı olduğumuz noktaları, "niçin?" dedirtmemeye çalışarak ortaya koyalım:

Folklor gereçlerinin kullanımı ya da kaynaklığı sorunu, toplumcu gerçekçi yazının bir temel sorunudur. İşlev söz konusu olduğunda da yaşamsal bir değer kazanır. Bu tür saldırılar işte o yüzden yapılmaktadır. Saldırı folklor gereçlerine basarak toplumcu gerçekçi yazına yönelmektedir. İşte o yüzden bunca tepkiyi almıştır. Özellikle genç uzmanlardan.

Ben Demirtaş Ceyhun'un bir yanlışlık yaptığına inanıyorum. Yanılgısına biraz fazlaca bastırmış, o kadar.

Cemal Süreya'nınsa, yirmi yedi yıl önce yazdığı bir yazı başlığını bugün dayanak diye kullanmak nasıl haksızlık oluşturuyorsa, ona bugünün koşullarında yanıt vermek de ucuzuna bir haksızlıktır. Buna düşmeyeceğim. Üstelik, hem o'nun, hem Ceyhun'un yazılarında belirtilen, folklor gereçlerinin eski, işlevsiz, sakıncalı olanları üstünde çeşitli yazılarımda ben de durmuştum. Söyleşilerimde titiz bir seçme yapmanın gerekliliğini savunmuştum.

Folklor ürünlerinden yararlanmayı salt biçimin sorunu saymak, halk şiirimizin iç ve dış kalıplarıyla çalışmak, çağdaş şiirimizi kurmanın bir yolu olamaz. "Bir kısım genç ozan, içi güncel özle doldurulmamış halk şiiri kalıplarıyla yazıyor. Mekanik, şematik, işlevsiz ürünler çıkıyor ortaya."

Çağdaş şiire yeni bir soluk getirmede geleneksel halk şiirimizin biçimlerinden yararlanılamaz mı? Elbet yararlanılır. Halkımızın kültür yapısında folklor gereçleri hâlâ bütün diriliğiyle kendini sürdürürken, halk için yazdığını savunan bir ozan için elbette bir olanaktır bu. Ne zaman? Çağdaş özleri onunla iletebildiği zaman. Halkın yaşamını değiştirmede yükseltmede katkı sağlayabildiği zaman.

Ne yazık ki, şimdiye değin bu yolu izleyenler çoğunluk işlevsel amaca ters yararlanmalarla manzumeci, kolay şiirler yazmışlardır. Bu eğilim bugün de kıyıda köşede sürmektedir.

Ama bizim savımıza, çağdaş şiirimizin içeriğini ve yapısını kurmada folklor gereçlerimizin kaynaklık edebileceği savına geldiğimizde biraz duralım.

Çağımız toplumcu gerçekçi sanatının en önemli özelliği hep söylediğimiz gibi, işlevselliğidir. Sanat, hayattan çıkıp yeniden oraya dönmek, yükselmek ve yükseltmek amacı elde tutularak üretilir. Bunun için, kullanılacak her gösterge, her nesne, dilde olsun, biçimde içerikte olsun, yabancılaşmayı aşmamızı sağlayacak olandan, halkın hayatında diri kalandan seçilmelidir. Seçilenler sanatsal yapılar içinde çağdaşlaşamadan, değiştirilemeden, yükseltilemeden yinelenirse, yapılanın adı "Popülizm"dir. Ama seçilip alınan nitelikçe yükseltiliyorsa, sanatsal ürün halka döndüğünde işlevsel yerini alıyorsa, işte bu, sanat olur o zaman.

Bir çocuk görmüştüm on üçünde ya da on dördünde. Çankaya'dan aşağıya yürüyüp iniyordu. Bir de türkü söylüyordu:

Başın öne eğilmesin
Aldırma gönül aldırma.

İçe işleyen bir sesi vardı. Yalnız kendi değil, dinleyen de kapılıp gidiyordu. Sözlerinin Sabahattin Ali'nin bir şiiri olduğunu, şiirin adının "Hapishane Şarkısı" olduğunu bilir miydi çocuk? Dinleyenler, sorsanız bilirler miydi? Kaçı? Açın antolojileri, bulursunuz onu. Okuyup bakın ne has şiirdir.

Bir de biçimsel etkilenme olmasa da halkın geleneksel kültür değerlerini bilinçle şiirin içeriğine sindirmiş ozanları, Ahmed Arif'i, Enver Gökçe'yi, başkalarını okuyun. Ceyhun A. Kansu'nun bazı şiirlerini, "Kızamuk Ağıdı"nı okuyun. Onlar,

bile isteye folklor gereçlerinden, onların kaynaklığından desteklenmiş olanlar.

Türk şiirinin hemen tümünde kendiliğinden dokuya karışmış nice geleneksel üründen de söz etmeliyiz. Cemal Süreya'nın güzelim şiirlerinden de.

Onun "Sevda Sözleri"ne bakın bir. Bir şiiri (*Papirüs*, 32, Şubat 1969) *Yunus ki sütdişleriyle Türkçenin / Ne güzel biçmişti gök ekinini* diye başlar. / *Niye mi koşarsın böyle ufka doğru / Pir Sultan mı ısmarladı seni / Kızılırmaktan öte Sivasa doğru / Yeryüzü gökyüzü ve sabah vakti / Bilece uçarsınız hastanız ulu / Alnında göğsünde parmak uçlarında / Kan pıhtısının ısrarlı bakışı / Siyaset meydanı hıncahınç dolu .... Nice şair nice duyarlık elçisi / Zehir Kazak zıkkım Gedayi / Bir buğday yüzlü zülfü dolaşığın / Özlemiyle karmış doğanın buyruğunu...* diye sürer. Bitişiyse şöyledir: *Sen işte bunlarla bildin Türkçeyi / Bunlarla / Gelen giden obayı sevdi.*

Görülüyor ki, eti tırnaktan ayırmak ne denli zorsa, şiirimizi geleneksel halk şiirimizin, sanatımızı geleneksel halk sanatımızın ürünleri etkisinden ayırmak o kadar zor.

Şimdi gelelim Dîvan şiiri yanma diyecektim ya, yerim dar. Bir başka yazıda bu konuyu sürdürmek üzere sevgiyle.

(*Milliyet Sanat*, 15 Ocak 1984)

Dîvan

Önceki söyleşimizde çağdaş şiirimizin kaynağındaki geleneksel Türk Halk Şiiri'nden söz etmiştik. Bu kez konumuz Dîvan şiiri...

Türklerin İslam dinini kabulü 7.-11. yüzyıllar arasında olmuştur. Başlangıçta İslam dini çoktanrılı inanç düzeninde varolmuş, Türk gelenek ve göreneğini sarsamamışsa da, sonraki yüzyıllarda gelenekte ve geleneği besleyen Türk düşüncesinde büyük değişiklikler olmuştur. Değişikliğin önemli bir etkeni, Kur'an dili Arapça'nın ve yazın dili Farsça'nın sözcüklerinin, söz yapısının Türkçe içinde yaygınlaşmasıdır. Bu yaygınlaşma, toplumsal yapının değişmesine de denk gelmiştir: Gelişen işbölümünün getirdiği sınıflaşma. Hükümdar, halk ikiliğindeki denge, hükümdar yanındaki zümrenin genişlemesiyle değişti. Bir yanda "avam" yani halk, öte yanda "havas" yani okumuşlar. Medrese, enderun, saray çevresi.

Dîvan edebiyatı işte bu ikincilerin edebiyatıdır.

Türk halkının konuşma dili ve edebiyatı pırıl pırıl bir Türkçeyle söylenip, yazılıp giderken, okumuşun dili, özellikle edebiyatı giderek daha çok, daha çok, yabancı sözcüklere, söz yapılarına boğulmuştur. İslam uygarlığı, İslam'ın düşünce dizgesi, çeşitli yabancı öğeler, ancak kendine uygun dil dizgesi içinde verilir olmuştur. Ozanlara şiirlerini kendi kişiliklerine göre geliştirecek alan payı hemen hemen kalmamış gibidir. Kalıplar, kalıplar.

Dîvan edebiyatı halka yabancılaşmış bir edebiyattır.

Dîvan ozanlarının yönelimlerinde İran şiirinin görkemi de çok etkin olmuştur. Kurmaca dil, aktarılmış düşünce, öykünülmüş sanat, özenilmiş hayat.

14. yüzyılda Aruz içinde de olsa, *Senden ırağ ey sanem şâm ü seher yanaram / Vaslunı arzularam dahi beter yanaram* gibi yalın beyitler düşen bir Nesimî ve öteki ozanlar varken, gide gide dilde tamlamalara, biçemde kalıplara içerikte hiçbir şey söylememeye boğulan şiir örnekleri görülmektedir.

Şahen şeh-i ferhunde baht ârâyiş-i dihim ü taht / Bahtı kavî ikbâli saht İskender-i Yusuf-şiyem.

Nef'i, içinde bu beytin yer aldığı şiiri Sultan IV. Murad'ı övme amacıyla yazmış. Tumturaklı anlatım, dolaşık belâgat biraz da ondan belki. Bir yüce padişaha avam diliyle övgü dizilmez ya. Bir de Türkçe'nin ses yapısının aruz vezniyle uyuşmaması var. Gelsin biçemde ustalığın güvencesi Arapça, Farsça sözcük tamlamaları.

Bunları söylerken, bağrıma taş bastığımı gözden uzak tutmamanızı dilerim. Dîvan'da tutkunu olduğum nice dizeler, nice beyitler var.

Ehl-i dildir diyemem sinesi sâf olmayana / Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil dediyse Nef'i, bunu bırakıp geçebilir miyiz?

Sattıkları hep meta-ı candır / Aldıkları suziş-i nihandır der de Fuzûlî,

Bübüller öter, güller açar şad gönül yok / Hiç böyleliğin görmemişiz fasl-ı baharın der de Şeyhülislâm Yahya,

Dilde gam var şimdilik lütfeyle gelme ey sürur / Olamaz bir hanede mihman mihman üstüne demişse Rasih, biz bunları atlayıp geçebilir miyiz?

Böyle kırk kadar beyit gizlemişim eski lacivert defterin arka sayfalarına. Başkalarının da bildiği, sevdiği başka dizeler, beyitler vardır elbet. Dikkat edilirse bu parçaların dilinin yalın olduğu da görülür. Ne yazık ki çok değiller.

Dîvan şiiri, çağdaş şiirimize kaynaklık etmiş mi, edebilir mi? Dilini aşamadığımız, biçimini, sesini Türkçemize yedirmediğimiz, içeriği, dinsel olsun ya da olmasın, dinsel düşünce dizgesinin yansıması, anlamı beyitlere bağlanmış, konuları sınırlanmış bu şiirlerden nasıl yararlanabiliriz?

Çağdaş şiirimizin ustaları arasında Dîvan'a ilmikler atmış çokça ad sayılabilir. Onların değil de, Dîvan geleneğini şiirinin dokusuna gerçekten başarıyla yedirmiş olanların sözünü edelim.

Behçet Necatigil, Turgut Uyar, Attilâ İlhan, Hilmi Yavuz'un gerçek incelik örneği şiirlerini de unutmamalı. Bir gün umarım daha genişçe durma olanağını buluruz buralarda.

Kısaca diyebiliriz ki, saydığımız adlar daha çok biçim ve biçem olarak yararlanmışlar Dîvan'dan. İki ve çok anlamlı sözcüklerden anlam çeşitliliği sağlama, çağrışımlardan yararlanma, anlatım özelliklerinden yararlanma var. Behçet Necatigil ustanın *Beyler*'ini, *İki Başına Yürümek*'ini açın. Bulacaksınız.

Yalnız tenin var da öğretenin yoksa / Kaynatır suyu önündeki kap / Bir iz bile kalmaz / Gider kaptan.

Turgut Uyar'sa *Divan*'ında Aruz'un ağır ritmini beyitlerinden geçirir. Aruz'a saygısını pek öyle sunmayaraktan:

Kapılarda bıraktılar her şeyleri her şeyleri / Ey üzünç yalnız bir seni mi aldılar içeri.

Dîvan'dan kaynaklanan çağdaş şiirin içeriğinde neler var? Nerelerden benzeşip etkilenip gelirler? Kıyamam bu konuyu üç beş sözcükle geçiştirmeye. Şimdilik, yine Behçet Necatigil'in şiirlerinde tasavvuftan ağan bir iki özelliği imler bırakırım. İnsanın hayatla, çevreyle, insanın insanla ilişkilerinden kanayan çağ acısını usuldan derinden yürütüp götürüş. Sessiz katlanma.

Söyleşimizi sürdürmeyi dileyerek, sevgiyle.

(*Milliyet Sanat*, 15 Mart 1984)

Necatigil Şiirinden Geçerek

Necatigil neyi yazdı en çok, hayatın hangi noktalarında ya da uç noktalarında durup onları dizeleştirdi? Söylenir ki hep ev odağında, evler, yakın ilişkiler, işler, yollar, gündelik yaşam ilişkileri halinde dönendi. Doğrudur, uzaktan bakınca, dışardan bakınca. İçerdeyse, yetmeyişler, eksiklikler, engeller, sevileri, dostlukları yaşayamayışlar var. Kırılmalar, gücenmeler, saklanmalar, bağışlamalar, hoşgörüler var. Bir de ÖLÜM. Hemen her üç şiirden birinde açıktan sözü edilen ama ötekilerde de içten içe izlenen ölüm.

O bir Anadolu ermişidir. "Ölüm aklımda" der. Üstüne üstüne giderek AV olmaktan kurtulmak mıdır muradı, hiç değilse AVCI ile AV'ı özdeşleştirmek midir?

* * *

Ölümlerin karşısında şaşırıyorum

Nicedir biz, "ölümlerin karşısında" şaşırmıyoruz. Ölüm yaşamın son parçası, uzantısıdır diye mi, bilgeleştiğimizden, geniş görüşlü, sabırlı davranmaya alıştığımızdan mı? Değil. Belki ustanın dediği gibi: *Ben canavar ruhlu muyum / Bir ölü evinde tek söz söylemeden / Put gibi duruyorum ...*

Ama niye "put gibi" durduğunun açıklamasını getiriyor o: *Başsağlığı dilemek / Garibime gidiyor / Ölen öldü sen çok yaşa / Küçültmeye benziyor ...* Bu gerekçeyi alıp özür diye kabul edebiliriz, olağan gidişlerde. Ya peki biz, bizim gerekçemiz nedir?

Onu da düşünmüş ozan: *Beni böyle kitaplar mı yaptı ne / Kâğıtlarda gidenlere içlenip ağlayan ben / Hayattaki ölümlerde put gibi duruyorum.*

Öyle mi? Kitaplar yüzünden mi nicedir "put gibi" duruyoruz. Okumuşluğumuz ölüme bile kuşbakışı bakmamızı mı öneriyor? Düşünmeli burada. Tam da şimdi.

Yas tutmak törendir, evet. Törenleri sevmiyoruz. Ama törenlerle geçirilmişsek biz bizden, bir elimiz ötekini yitirmişse, canımız evinden yozumuş da gözlerimizle sürer olmuşsak izini, törenler bize de gerekli.

Çok çiğ çağ. Necatigil çağımızı böyle niteliyor. Diyor ki bir başka yerinde de şiirinin: *Onu benden, beni ondan ayıran / Düzenler / Bırakmaz bizi bize. Bölücü / Ölmüş nice değerler, ben de ölmüşümdür.*

Ölmüş nice değerlerle "ben" de öldüğü için mi suskunuz? Yoksa ölecek kadar etkileniyor da bunu iletmiyoruz muyuz? Söz burda yine Necatigil'in: *Susanlara hiçbir şey sormayınız.* "Susanlara" sözcüğünden sonra, dizeye "şimdilik"i ekliyorum. Aklımdan. Şimdiye değin bana öyle gelir ki yalnız "konuşanlara" soruldu. Ya susanlar? Susma da bir eylemdir ve sorumluluğu kesmez.

* * *

Gençlerden ölümleri gizlemek gerekirdi / Ne diye zehir olsun şimdiden içtikleri /... / Yalnız aşk olmalıydı onların / Acı diye bildikleri ... Yunus'tan bir adım ilerde bir yerleri imliyor ozan. Yunus'u şol dizelerle anarsak: *Bu dünyada bir nesneye / Yanar içim göğnür özüm / Yiğit iken ölenlere / Gök ekini biçmiş gibi...* Necatigil hoca ölümü hiç üstüne kondurmuyor genç olanların. Onu sürüp çıkarıyor alanından. Tasası, gençlerin ölümü duyup, üzülmelerinden. İstiyor ki onlar, ölmek ne kelime, ölümü duymasınlar bile. Ekliyor: *Kim devirdi bu kalın kütükleri / Nazlı sarı başaklar toprağına / En verimli tohumları ekmeliydi / Ömrün en güzel çağına ...*

* * *

Apansız bir soru daha sorulmada: *Soğurken bir ölü, çok ince bir eli / Tutup ısıttınız mı? / Susanlar ey.*

Dağların ardından ölüm dolu dizgin gelir / Terkisinde biri vardır. Terkisinde herkes olabilir. Çünkü iyice bilinir: *Önce ölüm, ölüme yol.* Öncelikler ne susan için, ne konuşan için değişir. Ne de yargılayan, bağışlayan.

Necatigil dizelerine tutunarak, dolaydan dolaydan yürüyüp gelirken önünüze şu da çıkabilir: *Ve kalp uzun süren görmeyişleri / Kuru bir yaprağı kaldırır gibi kaldırırdı* ... Şiirin adı "Ağır Yaprak". Anmasa da ozan, biliriz ki bu da ölümdür. Uzun süren görmeyişlerin ileri yaşlara sunduğu, istenir, aranır, güzellenir ölümdür.

* * *

Kim der ölüm... Gösterir de parmaklar / Almadan gider ölüm. Eh, bu da coğrafyamız içindedir.

* * *

Ölümden söz ederken bile, o umudumuz var ya o umudumuz, pelesenk etmişiz, dilimizden düşürmüyoruz:

Bir sürek avında
Ölüsünü görmeye gelirler
Abdal Musa demişler
Bağrına saplı oku
Çıkardı verdi geri.

Çocuk değiliz. Değiliz amma, söylem alanımız çocuklarınkinden dar. Öyleyse biz de onlar gibi tekerleyebiliriz demektir: Çok çiğ çağ çok çiğ çağ çok çiğ çağ çok çiğ...

(*Milliyet Sanat*, Temmuz 1984)

Somutlama

Yılsonu yoktur, yılbaşı yoktur, doğum günü yoktur, beş yıl yoktur. Üç yüz altmış beş gün altı saat onsekiz dakika yoktur. Zaman yoktur.

Bunu şu yaşına dek anlamadıysan, artık kimse anlatamaz sana. Gelmişsin, gidiyorsun.

Düşün bir, yılbaşı günü, bir öncesi, bir sonrası. Birinin ötekinden ayrımı ne? Niçin bir önceki ayın ortasındaki günü değil de o günü seçiyoruz. Yıl başlasın, yıl bitsin. Bunlarsız yapamıyoruz.

Yaz saati uygulaması, kış saati uygulaması derken bir de bakıyoruz altı yıl sonra üç saat geriye ya da iki saat ileriye düşmüşüz. Düşmüşüz ya, hiç umurumuzda değil bu. Çocuklarımızı kör karanlıkta kaldırıp, eline çantasını veriyor, okula yolluyoruz. Gün başladı diyerek.

Bu bir onur sorunudur. Saatler bu onurun korunması işini insanlara bırakmış gibi görünüyor ama, burda biz, öte gecede onur. Çocukluğumuzda, gençliğimizde saat altı olduğunda, kışın bile güneşin doğduğunu, sekizdeyse ağaçların üstünden şöyle göğün bir yanlarına tırmanışını anımsıyorum. Kimsemizin kılı kıpırdamıyor şimdi, demiyoruz ki saat sekiz olduğunda karanlık kalmamalıdır ortalıkta. Kalmamalıdır.

Bu konu kişisel tarihimizi ilgilendiren bir konu. Ya yılbaşlarına, ay başlarına, hafta sonlarına n'oluyor? Durup dururken, günün birini seçip demişiz ki, sen çıkmaz ayın son çarşambasısın. Peki, öyle demeyle olmuş mu? Rivayete kim inanır, gelsin

törenler. Çekmişiz yeni kılıklarımızı üstümüze başımıza. Elinden tutmuşuz ufaklığın parklara filan gidiyoruz. Yılbaşı gelmiş. Biz onu biliyoruz ama o bizi bilmiyor. Bizi bilsin diye törenlere bürümüşüz. Elimizle tutmuş, gözümüzle görmüşüz. Somutlaştırmışız kısacası. Kim, yılbaşı denince konfetileri, müziği, renkler dolusu giysiyi, içkiyi ve kahkahayı anımsamaz. Hele armağanları, o armağanları.

Hele ağır ol ahbap. Kim ne takar yılbaşını, aybaşını. Kimin umurunda tören, kimin umurunda bayram? Sen o armağanlarını al da.. sakla. Yahu sen, kimsin, sen, nesin sen? Babanı düşün, ananı, bacını, komşunu, hemşerini düşün. Onları düşünürken, kendini de bir iyicene düşün.

Şu yaşadığın dünyada, kaç kişinin yılla, ayla, günle, yılbaşı, hafta sonuyla ilgisi var? Biliyorsun ne kadar azdır onlar. Ve ötekiler eğer zaman bölümleriyle ilgileniyorlarsa, ne sebeple ilgileniyorlar? Kim bakar senin konfetine, kim koklar senin çiçeğini, armağanların kimin umurunda? Sen onları al da.. Sakla.

Büyük kıtlıkta... derdi dedem. Kolera geldiğinde... derdi ninem. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde, der babam. Evimiz yandığında... diyor komşum. Bolluk yılında... derdi köylü. Ekin yeşerdiğinde, elma kızardığında, gün ağardığında, akşamüstü, tan alacasında, anam öldüğünde, mapustan çıktığımda, evlendiğimde, oğlum doğduğunda.

Peki, o ne yapıyor o? Yine somutlaştırmıyor mu? Elbette somutluyor. Somutluk, nesnellik insana vergi.

İki tür somutlama var. Görüyoruz. Biri kentsoylunun somutlaması, biri ötekilerin, çoğunluğun. Can gözünüzle bakın, hangisi hayatın içinde, üretim ilişkilerinden kopmamış? Hangisi hayata yabancılaşmış?

Sen o armağanlarını al da
Sen o çiçeklerini al da
Sen o çam dalını al da.

Sen o konfetilerini, içkilerini, kahkahalarını al da. Törenlerini, bayramlarını al da.

Hangisi canlı, süreğen, değişen, değiştiren, peki.

Yılbaşı, aysonu, doğum günü, saat on altı on beş mi, yoksa büyük kıtlık başladığında, İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, elmalar kızardığında, son kolera salgınında, gün ağarırken, tutuklandığımda, ya da Recai öldürüldüğünde.. mi?

Bildin, iyi.

E, ne duruyorsun öyleyse? Onu yazsana, onu çizsene, onu söylesene, onu oynasana, onu okusana, onu övsene, yersene, ne duruyorsun.

İncelik

Yakın günlere dek Avrupa görmüşlerimiz, Avrupa'dan dönmüşlerimiz büründükleri azıcık gizemli bir örtüyü de birlikte getirirlerdi: Avrupa inceliği. Tanzimat'tan bugünlere çığ gibi büyüyen genç insanlar kalabalığı gittiler oraya, geldiler oradan. Üstün insanlığın gizemli örtüsünü sırtlarında taşıyarak. O örtüyle, ülkemizde yukarlarda, ta yukarlarda bir yerlere yerleştiler. Ya büyük bürokratlar oldular, ya ekonomimizi yönlendirdiler, özel sektör ya da kamu olarak. Sanatçıysalar kendilerine dukalıklar edindiler kolayca. Boşluklar ve şaşkınlıklardan yararlanarak.

Avrupa gidişleri o kadar çoğaldı ki (buna Amerika'yı da ekleyebiliriz), demokratlaşma başladı bu alanda. Bir kesim, geri döndüklerinde artık aramızda dolaşır oldular. Büründükleri örtü açıldı. Altından çıka çıka ne çıktı bilir misiniz? Küçücük bir "Chacun pour soi."

Ülkemizde de demokratlaşma sürecine girilmişti. Parlamentoya atanılmıyordu artık. Seçilmek gerekiyordu. Politikacıysalar seçim gezilerine çıktılar. Sanatçıysalar "halka yaklaşma" sloganını yapıştırmak zorunda kaldılar boyun bağlarına. Halka yaklaştılar. Nerden bilsin "Chacun pour soi"yı köylümüz, gecekondulumuz? O, kentlerde yemek ve kahve masalarında bırakıldı. Halkımızın sonsuz "konukseverliğine" yanaşıldı. Nice siyasa adamının, nice gezginci esnafın, nice sanat esnafının anılarında bu konukseverliğin izleri değil, bence lekeleri vardır.

Sen hem Batı'nın "Chacun pour soi"da somutlaşmış bireyciliğine bürünüp geleceksin, ham halkımızın "engin konukseverliğinde" salınıp gezeceksin. "Halk aydına yakınlık duymuyor", "halk aydını anlamıyor, kitaplarımız satılmıyor, iletişim kurulamıyor" diye yakınacaksın.

Kurulamaz ki gözüm. Getirdin Batı kökenli bir bireyciliği İstanbul'a, Ankara'ya, İzmir'e. Nedensiz, temelsiz. Doldurdun biçemine biçimine. O getirdiğinin temelindeki kâr ve rant düzenini görmek istemedin ya da göremedin.

Halkın yaşamından sayarak seçtiğin, eserine öz diye kattığın üç beş konu da durumu kurtaramazdı. Kurtarmadı.

İncelik mi?

Bunun, senin taşıyıp getirdiğin bireycilikte olmadığı çoktan anlaşıldı. Halk yüzyıllarca, nesi varsa paylaşma inceliğini sürdürdü yakın günlere dek.

Feodal ilişkiler silinip gidiyor ekonomik temelleriyle birlikte. Köy sözcüğü her ne kadar yanlış kullanımlarla "kırsal alan" olarak kapsam genişlemesine uğratılmışsa da bugün, içlemi daralmıştır. İncelik uzmanı aydınlara yaylım yeri olmaktan çıkmıştır. Bu yıllar "kırsal alan" artık anılarda o karşılıksız konukseverlik izlerini bırakmıyor. İstiyor. Çok istiyor. Yol, su, elektrik, okul v.b.

Batı'ya gidip dönenler gibi, kırsal alanda dümdüz değil de yengeç misali yampiri yampiri ilerleyen anaparanın sırtındaki gizemli örtü de düştüğünden, çirkin bacağı ortaya çıktığından, artık ince konukseverlikler gizleniyor. Halk artık bir şeyler armağan etmeye yanaşmıyor. Verilecek ne kaldı ki zaten. İstemeye de alıştı bir iyice. Demokratlaştı.

O eski incelikler anılarda kaldı filan diye mi bitireceğim yazımı sandınız? Yanıldınız. Dönüşüyor, o incelik usul usul. Kölece değil, eşitçe bir ilişkinin inceliğine dönüşüyor. Nesi varsa paylaşma duygusu alttan alta sürüyor.

(*Demokrat*, 13 Ocak 1980)

Okuma Üstüne

Okumayı, okula gitmeden önce öğrenmiştim. Çevremde okuma bilen herkesi kimi kez sevgisinden tutarak, kimi kez zorlayarak. Şöyle böyle bir kırk beş yıldır okuyorum, demek. İlk okuduğum kitap neydi?.. Ansımıyorum. Ama kahverengi ciltli ve büyük boyutlu harfleri kocaman *Kerem ile Aslı*'yı, *Monte Kristo*'yu sessiz yaz günlerinde anneme okuduğum oda gözümün önünde.

Halı örtülü bir sedir. Bahçeye bakan pencereler. El örgüsü beyaz perdeler. Aynalı konsol, mor karpuzlu lambalar. Cam dolaplar. Çok sevdiğim yaz odamız. Annem sedirde, elinde işiyle. Ben, yumuşak yer minderindeyim. Okuma bilirdi. Bana okutuyor, neden? Okuma sevgisinde ortak olmamızı mı istiyor? Elişini bırakmadan öykü, roman dinlemek hoşuna mı gidiyor?.. Belki.

Dedemin kitaplık memuru olması kitap bulmamızı kolaylaştırıyordu. İlkokul son sınıfa kadar birlikte okuduk, elimize ne geçtiyse. Eski halk öyküleri, destanları, serüven romanları, bir de Sabahattin Ali. O da babamın sevdiğiydi. Yozgat'ta öğretmenlik yapmış bir süre. Sanırım ilgi sıcaklığı biraz da o yüzden.

Çok geçmeden şiir kitaplarıyla tanıştım. Antolojilerle de. Bir de apansız önüme çıkan Nâzım şiirleri. İlk baskılar. Sonra Ömer Seyfettin, Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri, Halide Edip, Stendhal, Balzac, Zola, Hugo ve başkaları.

Lise yıllarına dek elime ne geçtiyse okudum. Kimsenin bana, şunu oku, bunu okuma dediğini ansımıyorum. Zevk almak, alışkanlık edinmek genellikle başka kişilerin yardımıyla, yol

göstermesiyle olur. Benim içinse, okuma bir gereksinmeyi karşılıyordu. Bu açlık okuması lisede bilinçli okumaya dönüştü. Ankara Kız Lisesi'nde Muallâ Anıl, Nahit Fırat, Samahat Yalkın gibi değerli edebiyat öğretmenlerim oldu. Özellikle Nahit Fırat hocamın ilgisini anmalıyım. Dünya klasiklerini onun saptadığı bir sırayla okumaya başlamıştım. Bir ben miydim sınıfta? Sanırım, başka arkadaşlarım da vardı. Kitaplar getirirdi. Evinden belki. Hızla okur, yenisini isterdim.

Bu dönemde ilk okuduğum kitap, Pearl Buck'ın *Ana*'sı idi. Ardından "Maarif Klasikleri" geldi. İçlerinde okumadığım kaldı mı, sanmıyorum. O kitaplar, oluşturulan Cumhuriyet kültürümüze en büyük katkıyı yaptı. Batı'nın, Doğu'nun yazınını, kültürünü ilk onlarla tanıdık. Onlarla felsefenin temel kitaplarına bir düzen içinde girdik. İlkçağ filozoflarından başlayarak.

Tarih kitapları. Onlara şimdi de tutkunum. Tüm dünya tarihine, özellikle de kendi tarihimize. Bir de saklı tutkularım var. Nedense utanırım onları birilerine açıklamaktan. Atların, kuşların, arıların hayatına ilişkin ne bulsam okuyorum. Çocuk gibi. Bitkilerin de. Bir de kentlerin yaşamı, tarihi. Halkbilimi, sosyoloji.

Ah, beni bu kadarla kalıyor sanmayın, bunlar ciddi ilişkilerim. Elimden pek çok serüven romanı, polisiye geçti. Yirmi yıldır kendime acıyorum. Ne gücüm yetiyor onları okumaya, ne zamanım. Okunacak iyiler de hem artıyor, hem iyi çeviriler dolayısıyla albenili oluyor.

Çocuklarım okumaya yoluyla yordamıyla başladıklarından, bunu bir düzen içinde sürdürdüklerinden, ben almasam da, yeni çıkan kitaplar eve giriyor. Üstelik en iyileri. Genç insanların diri merakından, yerinde seçiminden, eleştirilerinden bir güzel yararlanıyorum.

Beni ilk etkileyen kitaplar hangileriydi? Ya son tutulduklarım? Bunları sıralayamam. Öyle çok. Kuzey, Güney Amerika, Rus, Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan yazını öncelik alarak, Türkçeye çevrilen tüme yakın kitap. (İyileri).

Yayımladığı ilk öyküden bu yana Yaşar Kemal'i sevinçle izledim. Aziz Nesin, bayıldığım yazarlardan oldu. Türk yazınının bir tek bile iyi ürününü kaçırmadığımı sanıyorum.

Okuma. Zevk için, alışkanlıkla, tutkuyla ya da bir başka itilimle okuma. İyi. İyi de, ukalalık sayılmazsa, söyleyeceğim bir şey var: Okuma kendi başına bir amaç olduğu zaman, kitap, okunup tüketilip bırakıldığı zaman, yararlı olduğu kadar zararlı da olabilir. Her tüketim, yeni bir üretim için kullanılırsa, onun dirice, canlıca, insanca bir anlamı vardır. Okuduğunuz, bildiğiniz, özünüzce sindirilip, hayata katılmazsa, sizde saklı kalırsa, kendinizi, çevrenizi, ülkenizi, dünyanızı geliştirmenize bir katkısı olmuyorsa, anlamsız bir kısırdöngüdesiniz, demektir. Alıyorsunuz, biriktiriyorsunuz, vermiyorsunuz. Sirkeleşirsiniz. Dışa düşersiniz. Yaşam ilişkileriniz zayıflar.

Ne yapmalı peki?.. Herkes yazar olamaz ki. Denilmesin. Yazarlık bir yaşama biçimidir. Başka bir türlü yaşama biçimi, yaşama alanı vardır. Hepsinin de geliştirilmeye, dönüştürülmeye daha yararlı biçime sokulmaya gereksinimi vardır. Bir yazın eserinin dönüştürümü ille de yazıncılardan beklenmez. Bir doktor, bir mühendis, bir fabrika işçisi, bir ev hanımı, her kişi, yaşamın her alanında, evde, sokakta, işyerinde, otobüste giderken, çocuğunu yıkarken onu kullanabilir. İlgisini, sevgisini anlayışını geliştirir.

Ben, tarih, toplumbilim, felsefe, bitkibilim, hayvanbilim okuyorsam, boşuna değil. Onları şiire dönüştürüyorum.

Analar, babalar, hele de öğretmenler önce bu tür algılamayı verebilmeliler çocuklarına. Kitap okuma daha kolay benimsetilir.

Ülkemizde okuma yaşamının da bir çağdaş geleneği oluşmaktadır. Evlerimizde belki amatörce, çocuklarımıza; dergi, gazete ve kitaplarda profesyonelce birbirimize deneylerimizi aktarmalıyız. Sevgiyle, saygıyla, içtenlikle ve insan onuruna yakışan her şeyi geliştirmeyi amaçlayarak.

(*Milliyet Sanat*, 1 Kasım 1982)

At *Filminin Ozanca Görünümü*

Sinema eleştirmeni değilim. İyi bir izleyici bile sayılmam. Nasıl olayım ki, film karşısında bütünlüğümü koruyamam. Dağıtır, parçalar alır gider beni. Çocukça bir durum bu, bir davranış bile değil, bilirim. O yüzden bu yazının adı "At filminin ozanca görünümü" oldu. Düpedüz, şiirin arkasına saklanıyorum. Artık buruşturulup atılmış bir anlayışa sarılarak, ozanlığı özür sayarak. Niye mi? Çünkü ben o film üstüne düşündüklerimi söylemek istiyorum.

AT olağanüstü bir film mi? Değil. AT insanın öfkesini kabartan kötü bir film mi? Hiç değil. AT olağandışı bir film. Her şeyiyle olağandışı. Adı bir trajediye yakışıyor.

Bir gazetenin güncel dili arasında dramatik özelliğini bile koruyamayacak olan konu, tarihselliğe ve efsaneye sayısız ilmiklerle bağlanarak trajedi kılınmış.

Onlar, yolda yolakta görüp kanıksadığımız, gür ya da cılız sesleri odalarımıza dolup çoğu kez canımızı sıkanlar, pazarcılığa bile yükselememiş sokak satıcıları. Kentlerimizin en yalın tecimenleri. Onları yurtluklarından kaldırıp, İstanbul denilen devin karnında bir yerciğe konduruyoruz. Ve onlar, yem peşinde ağa düşmüş balık gibi çırpınıyorlar. Umudun yerini umutsuzluk alıyor filan diyebilsem, iyi. Diyemiyorum. Çünkü AT'ta umut değil, insanın kendine güveni işleniyor. Özgüvense, umutsuzluğa değil çıldırmaya dönüşüyor.

Kendine güvenme ile çıldırma arasındaki konu, artık EKMEK olmamalıydı. Öyle düşünmüş olmalı senarist ve yönet-

men. EKMEK genel amacı içinde, özel, tikel bir amaç: Sabîyi, çocuğu okutma amacı. "O okuyup adam olsun, bizim çektiğimizi çekmesin". Bu düşüncesinde de BABA'yı bir çılgınlığın sınırına varıp dönerken görürüz. Sebze arabasıyla bir özel otomobile dokunmuştur. Hışımla üstüne gider, azarlarlar onu. Beklenir ki babanın imgelemi, oğulun büyüyüp, öyle kişilere karşı kendini koruyacağı noktaya kadar genişlesin. Öyle olmuyor. Baba, "Okuyup efendi olmuş" oğlunu, kendini azarlayan biri gibi düşlüyor.

Burda, sınıfsal özellik dolayısıyla beliren yanlışlık imleniyor. Kendiliğinden sınıf özelliği, lümpenlik.

Arabaların ve insanların birlikte durduğu avluda, bireyci, bencil davranışları izletiyorlar bize. Buna karşı çıkan bilinçli bir tavır da seyrimiz içine sokuluyor, hem de üç beş kez. Filmi yapanlar, bununla demekteler ki biz ideolojik olarak, doğrunun ne olduğunu bilmekteyiz. Ama izini sürdüğümüz bu değil. Değilse, izini sürdükleri bir YANLIŞ mı peki? Doğruyu tersinden mi izliyorlar? Değil. Onlar doğruyu ve yanlışı ve DOĞRU-YANLIŞ düzleminin dışına taşmış gibi görünen insanî tavırları (Ölümün tercimini yapan kişinin, duygusal, cömert bir iki tavrı gibi) küçük kilise canlarıyla birbiri ardınca duyurduktan sonra, BİLİYORUZ dedikten sonra, AT'larını sanatsal yörüngesinde sürüp götürüyorlar, kendine güvenle çılgınlık arasında.

Seyirci bu yörüngeyi yeterince anlayamaz diye mi bir simgeye başvuruluyor? Çıldırmış bir kadını yörünge boyunca dolaştırarak. Belki. Oğulların öldürülür olduğu bir dönemi geniş ve solgun bir arka plan yapma kaygusu ile mi? Olabilir.

Bir şey gerçek ki bu piyangoda hiç boş yok. Anlam, iz süren titiz bir avcı eline düşmüş tilki. Anbean gözetim altında. Yönetmen bu titizliğine bizi de anbean kattığı için, diyorum ki AT filmi olağandışı.

İz bittiğinde çılgınlık çok boyutlu bir görkemlilik içinde el arabasından çıkıp tabuta yükleniyor. Baba değil yalnız, çıldıran her şey duruluyor.

Çirkinler otağ kurar / Güzel gelir dağıtır.

Ölüm istenir, aranır oluyor, güzelleniyor. AT bu yüzden de olağandışı. Nedir AT'taki şiir? Lirik mi, epik mi? Bu şiir Necati-

gil hocanın deyişiyle KUNT bir şiir. Dayanıklı, sağlam, geleceğe aktarılabilir.

Şiir deyince... Eklemeliyim. Film bitip eve döndüğümde baktım GENCO da gelmiş benimle. Dizelere saklanarak. Ondan söz etmek istemiyorum.

(*Milliyet Sanat*, 15 Ocak 1983)

Düşünüyor muyum, Öyleyse Var mıyım?

Düşünemiyorum. Düşünemediğimi düşünüyorum. Düşünmüyorum. N'apıyorum ben öyleyse? Adam söylemiş pat diye. Hemen olurlanmış. Alınıp kabul edilmiş:

"Düşünüyorum, öyleyse varım."

Önermenin bunca kestirmesi beni son derece huzursuz ediyor bir süreden beri. "Unut" diyorum kendime. Say ki bunu söyleyen yaşamamış. Say ki söylememiş. Say ki kimse duymamış. Sen de duymamışsın. Adamın zoruna bak. Diyor ki, "Düşünüyorum, öyleyse varım." Siz de benim gibi, düşünmeyen, düşünemediğini düşünen biri olduysanız, açıklamam gerekiyor. Tıpkı kendime açıkladığım gibi. Descartes'a göre, varlığımın nedeni, düşünüyor olmam. Yani düşünmüyorsam, kendimi yok sayabilirim. Nasıl sayabilirim peki, düşünmüyorsam? Kendimi nasıl var ya da yok sayabilirim?

Söz üretiminin buralarındayken, küçük kızım girdi odama. Pat diye. Ve yine pat diye bir gülmece anlattı. İlk kez kıkırdayamadan. Ne edeceğini bilemeden.

"Şekerciye gelen gözlüklü, efendiden alıcı sordu:

— Sizde fil biçiminde çikolata var mı?

— Yok, dedi şekerci. Bizim çikolatalarımız tavşan biçiminde, kaz biçiminde, kaplumbağa biçiminde. Ama eğer isterseniz, yeni bir kalıp yaptırır, fil çikolatayı üç gün sonra hazır ederiz.

Müşteri çok sevindi.

— Tamam, dedi.

Üç gün sonra şekerciye uğradığında paketi hazırdı. Hemen oracıkta açtı özenle yapılmış paketi. Fil çikolataları bir bir yedi ve açıkladı:

— Fil biçiminde çikolatayı çok severim de."

Buna gülünmez. Kızıma hak verdim. Her ne kadar düşünemiyorsam da. Eskiden olsaydı öfkelenmek gerekirdi, o fil düşkünü, o alçak, o cehenneme fil biçiminde girecek olana. Öfkelenemiyorum. Düşünemediğim gibi, öfkelenemiyorum da.

Kızım bir süre yüzümü, davranışlarımı inceledi. İzledi. Büyük bir umutsuzluğa kapıldı. İki eli yanına düştü. Usulcacık çıktı gitti.

N'apıyorum ben? Hiçbir şey. Özeti bu. Düşünmüyorum, düşünemiyorum, öfkelenmiyorum, öfkelenemiyorum. Yazmıyorum, söylemiyorum, okumuyorum, okuyamıyorum. Siz okuyor musunuz? İçtenlikle sorun kendinize. Şöyle tadıyla, kıvamıyla, gereğince, okuyabiliyor musunuz? Ya da yazabiliyor musunuz? Ne yaparsanız yapın, yaptığınız size anlamlı geliyor mu? Hani içiniz tadla, doygunlukla dolar. Bütünlendiğiniz, eksiğinizin kalmadığını duyarsınız bir an, laf olsun için değil. Yoklayın kendinizi. Adım gibi biliyorum, çoğunuz bir anlamsızlığın, nedensizliğin, gereksizliğin denizinde kulaç atıyorsunuz. Örümcek ağına düşmüş sinek gibi. Ve örümcek bekliyor, usul usul, erite erite yok etsin sizi. Yutsun.

Sizin örümceğinizin, benim örümceğimin ettiği bir bakıma iltimas sayılır. Öyle birdenbire değil, usul usul erimeye bırakışını düşünürsek. Yok canım, niye düşünelim ki, neyi düşünelim ki. Düşünecek ne var ki. Hop diye, pat diye yutmadılar ya bizi. Şimdilik.

N'apmış adam? Onca emek, onca özenle ortaya çıkarılmış fil biçiminde çikolatasını çekmiş bir temiz, yutup bitirmiş. Düşünmüyoruz, düşünemiyoruz zaten de, acaba o fil çikolatayı yapan ne düşündü, nasıl davrandı gibi bir şeyler de mi geçmiyor içinizden. Özenmiş, bezenmiş, yapıp kurmuş eliyle, sonra öteki, üç parasının zoruna gözünün içine baka baka yalayıp yutmuş. Hemen oracıkta.

"Ne yani, eninde sonunda yenilecek değil mi bu nesne, az önce ya da az sonra, ne çıkar" diyenleri görür gibi oluyorum.

Adım gibi biliyorum ki onlar, çikolata nasıl yapılır, nasıl ortaya çıkarılır hiç bilmemişlerdir. Bildilerse de, ürünleri, gözlerinin içine baka baka yenilip bitirilmemiştir.

Kızım odaya bu kez fırtına gibi girdi. Gözlerinin içi gülüyordu. "Bu kez güleceksin" dedi bana. "Anlatayım bak."

"Kırkayağın yavrusunun ayağı ağrıyormuş. Kırkayak başlamış yavrusunun ayaklarını bir bir yoklamaya. 'Bu mu?' diyormuş. 'Değil' diyormuş yavru. 'Ağrıyan şu ayağın mı?' diyormuş kırkayak, 'hayır' diyormuş yavru. Kırk ayağı, baştan sona yoklaya yoklaya sonuncuya ulaşan ana sormuş yine, 'Bu ayağın mı ağrıyor.' Yanıt vermiş yavru kırkayak. "Evet ama, sen oraya ulaşana değin ağrısı geçti.' "

Çocuk bu. Hızla geçiyor bir durumdan bir duruma. Gülüyor şimdi. Sanıyor ki, ben de gülerim. Gülmedim. Öyle, acıların kendiliğinden geçebileceği umudu sarmadı beni.

Ama usum mu açıldı ne, birden görüverdim. O önerme var ya o önerme, bize tersinden öğretmişler bunca yıl. Birincil olan, temel olan, düşünme değil var olma çünkü. "Varım", öyleyse algılarım, düşünürüm, eylerim, dememiz gerekir. Bu kez de bunu böyle dedik mi, o fil biçiminde çikolata düşkünü, o alçak, o cehenneme fil biçiminde gidecek olan yandı demektir. Bir daha sorumsuz davranamaz. Bir daha sorumsuz davranışının hesabını vermeyeceğini düşünemez.

Gelelim kırkayağa. Desem de inanmayın. Kırkayaklarla sarılmışız zaten. O kadar, o kadar çoklar ve her biri öyle yavaş yoklaya yoklaya acıya doğru gidiyor ki, ulaşmaları ne söz, yaklaşmaları bile olası değil. Acıysa sürüyor şimdilik. Ulaşılmazsa, yetişilmezse kendiliğinden gecesi değil. Üstelik bulaşıcı ve üstelik bağışıklık güvencesi yok.

Bir dostum var üniversitede hoca. Telefonla aradı, konuşuyoruz "Neye atsam elimi, bir boşunalık duygusu sarıyor içimi" diyor. "Usançlı ve umutsuzum" diyor.

Hey, n'oluyoruz? Otuz yılın her dakikasını öğrenci, öğretim, eğitim diye çırpınarak geçiren sen. Hep canlı, hep heyecanlı, savı olan, yüreğinin sıcaklığı bütün ilişkilerini ısıtan sen. Yakıştıramadım sana sözlerini, diyemiyorum. Yanıtım şu: Salt bugün, aynı şeyleri söyleyen üçüncü kişisin.

Bunca yılın hocası dostum. Seninle telefonda konuşurken, küçük kızım kırkayak gülmecesini anlatmamıştı. O yüzden sana gereken yanıtı verememiştim. Usuma sızan aydınlıkla, şimdi söyleyemediklerimi söylüyorum:

Umutsuzluğu, umarsızlığı, küskünlüğü şimdiye değin kendine yakıştırmadın. Şimdiden geri de yakıştırma. Sen usu olan bir kırkayaksın. Tarihin getirip biriktirdiği deneyimi de kuşanmışsın. Her ağrıyı *yeni*den deneye, sınaya, ağırdan ala, dura konuşa, zamana seremezsin.

Anlaşıldı ki, şekerciye giren adam, fil biçiminde çikolata seviyor.

(*Milliyet Sanat*, 15 Ocak 1983)

Fareli Eve Ozan Durmak

"Var efendim. Evet efendim. Kapımız var. Kapıcımız var. Kapımızın kilidi, anahtarı, zili var. Soğuk girmesin, sıcak girmesin, toz girmesin için bütün önlemler alındı. Bilemiyorum, fare nasıl, nerden girer şu kadar katlı, kocaman, sağlam, bakımlı yapıya."

Farelerin lağım deliklerinden bacalardan, balkonlardan, apartman boşluklarından girdikleri söylenir. Bu söylenti doğrulanmış oluyor. Nerdense, nasılsa bir minik fare görüldü mutfakla banyonun arasında. Üst katlarda oturanlar için çok olağan sayılmayacak bu ziyarete ilkin şaşırıldıysa da, "Şaşırmalarla filan oyalanırsak neler olabilir" diye düşünüldü. Hemen bir aile toplantısı yapıldı. Hayvansever, hayvansevmez, pasaklı, titiz, evde kim varsa bu konuda tam anlaşmaya vardı: "Fare yok edilmelidir."

"İyi ama nasıl, hangi yöntemle" diye sordu biri. "Kapan mı, kedi mi, zehir mi?"

Zehir.

Alıyorsun bir tüp eczaneden. Sürüyorsun yeşil yeşil, ekmek üstüne. Yiyor obur ve sonra iç kanamadan kuyruğu titretiyor. İyi mi? İyi. Zehir alındı. Ekmeğe sürüldü. Mutfağın uzak, eldeğmez köşelerine kondu. Sık sık bakılıyor.

Daha ilk saatlerde ekmeklerde eksilme başladı. Hayvansever ev halkında da içten içe bir acıma, bir suskunluk. İkinci gündü. Evin hanımı mutfağa ürkerek girdi. Minicik fare ölmüşse, ölüsüyle karşılaşırsa apansız. Hayır. Ölüsüyle karşılaşmadı.

Ölüyle karşılaşmadı da bir başka şeyle karşılaştı. O, yüzünü herkeslerin ancak birer kez görebildiği fare, hiç de acelesi yokmuş gibi, ağırçekim, oradan oraya gidip geliyordu. Bir de her köşede yığınla pislik.

Fare kakasının büyüklüğü bellidir. Onunki de o kadardı ilkin. Çörekotu büyüklüğünde filan. Ama, zehir sunma olayından sonra, her kaka tanesi, benzetmek gibi olmasın ama, pirinç tanesini geçmeye başladı. Yiyip içip, köşeyi bucağı kirletip geziyor. O yiyip içerken, hane halkında da başladı mı bir iştahsızlık. Bet beniz kül. Dökülüp gidiyor çoluk çocuk.

"N'oluyoruz?" diye sordular birbirlerine. Fare ölmüyor. Ölmesi bir yana, semiriyor. "Farecik" diyemeyeceğimiz bir iriliğe ulaşan yaratık bir de kuş gibi ötmeye başlamaz mı. Ne ezgiler, ne ezgiler. Doğrusu alışılmadı da değil haylaza. Gece demiyor, gündüz demiyor. *Zehir* yiyor, su içiyor, geziyor, tozuyor, ötüyor. Büyüdükçe de büyüyor.

Baba düşündü: "Yoksa bu zehir, zehir değil de panzehir filan mı?"

Aldı eczaneden bir kutu ilaç. Götürüp bir laboratuvara, bıraktı. Tahlil sonucunu aldığında, umduğunu bulamadı baba. Zehir gerçekten zehirdi. Fareyse, herkes biliyordu ki gerçekten fare. Fare semiriyordu hızla. Bir haftaya varmadan kedi kadar oldu. Kedi sırnaşıklığında, oradan oraya gidip, bacaklara filan sürtündüğüne bakılırsa kedinin görevlerini de üstlenmişe benziyordu. Şu bülbül gibi ötmesi de yok mu?

Artık radyo açılmıyor. Müzik filan hak getire. Televizyonsa, farenin gösterileri yanında üç beş okkalık bir nesne. Gereksiz bir yığın. Baba, televizyonun işlevsizliğine dayanamayıp sattı onu. Radyoyu daha önce satmıştı. Salondaki eşyalar da birer birer satıldı. Çünkü farenin atraksiyonuna dar geliyordu alan. Duvardan duvara varıp gelebilmeli ki. Bir engele vurmamalı ki başını.

Zehirse, biri bitmeden öteki, giderek artan bir hızla alınıyor. Ekmeklere sürülüp sürülüp yediriliyor.

Gün geçtikçe salon da dar gelmeye başladı fareye. Küstü, vardı durdu köşede. "Oyna" diyorlar. "Lıh" diyor. Hava atıyor haspam. Kafa tutuyor. Giderek, tehditler filan. İlkin birinci ya-

tak odasının salona bitişik duvarı, sonra öteki odaların duvarları kaldırıldı. Tek tük yatak yorgan gibi gereçler de çıkarıldı elden. Varsa fare, yoksa fare. Kimse okula filan gitmiyor. Üstte yok, başta yok. İşe mişe de gidilemiyor. Açlığın porsuttuğu, uyuşturduğu bedenlerin ölümden başka neye gereksemesi olabilir. Bir var ki, fare hizmet bekliyor. Fareye yazgılılar içinse hareket, dolayısıyla hizmet giderek güçleşiyor.

Fare istiyor. Neler istiyor? Eşi olsun istiyor, yavruları olmalıymış. Bir eş bulduk kendisine. Yavruları da oldu. Arkadaş, dost komşu filan derken, ev oldu bir fareler evi. Burda artık eskilere yer yok. Eski oturanlara da.

Açmaz gelir çatar da ne yapar insan? Güç de olsa bilinç çalışıyor. "Yok olmalı fareler. Yitirilenler eve geri dönmeli bir bir..." "Nasıl peki?" diye sordu evdekilerin küçüğü. Yanıtladı büyük:

"Bir kedi bulunmalı tez elden."

Bulundu. Haa orası mı? O ev şimdi kedi yiyen fareler evi. Adam oturamıyor orda. Ya ölüyor ya fareleşiyor. Kedilerse umutsuzluk içinde. Çarpışıyorlar, kırılıyorlar. Sessizleştikçe sessizleştiler. Fareler mi? Onlar artık bülbül, kanarya, karga filandan geçerek, atmacayı, doğanı aşarak varıp aslanda durdular. Kükrüyorlar, tıpkı televizyondaki Metro G. M. filmlerinin aslanı gibi. Başlarını da döndürüyorlar bir o yana bir bu yana.

İnsanlar için o kadar umutsuz olmayın. Hayatta denenmemiş neler neler var daha.

(*Milliyet Sanat*, 15 Eylül 1984)

Bir Bölük Turna

Onlar bırakıp gitmişler günün birinde. Şu on beş yıl önce. Yanındakine yedi yıl, ötekine yirmi yıl olmuş. Karşıdakininse, bu zor zanaatla on iki yılı geçmiş.

Bir akşam yemeğine çağrılıyız. Tahta masaları, peykeleri, sandalyeleri dolduruyoruz. Türkçemizin güzel ağıntısı içinde.

Berlin'deyiz.

"Onlar" dediklerim, Türkiyeli sanatçılar. Berlin'in ortasındaki bu köşeciğe ülkelerinin tadı, kokusu mu sinmiş? Orda bir araya geliyorlar sık sık. Türkiye'den bir giden oldukça, çevre kentlerden, ülkelerden dostlar uğradıkça.

Yüksel Pazarkaya, Aras Ören orda. Güney orda. Gültekin Emre, Habip Bektaş orda. Fakir Baykurt, Haluk orda. Yayınevi sahipleri Ahmet Doğan, Dağyeli orda. Bir de üç güzel, üç genç resim ustası. Hanefi Yeter, Serpil Yeter, Akbar Behkalam. Bedri Rahmi ustanın öğrencileri. Ve ötekiler.

İçkisever biri değilim. Karşı olduğum bile söylenebilir. Ama onların buğulu rakı kadehinin parmaklarındaki devinimine dalmış gözlerini gördükçe, yüzlerini gördükçe dedim ki, bu sıla yangını anca böyle dışa vurulabilir. Değilse ölür, biter, dağılır, unufak olur adam. Kimileri bir parça uyuşmuş anlaşmış görünüyor hayatla ama, ötekiler... Habip Bektaş, "Dönsem, dönsem" diyor, başka da birşeycikler demiyor. Bektaş'ın oturduğu köyü, evi, iş düzenini, arkadaş ilişkilerini anlatıyor Fakir Baykurt. "Bırakılır gibi değil" onun yargısına göre. Her şeyi yolunda. Eşi, çocukları, domatesler, çiçekler yetiştirdiği bahçesi, çalış-

ma odası, kitaplığı. Bektaş, başıyla evetliyor. "Dönsem" diyor, yine de.

Aras Ören verimli bir ozan. Son şiir kitabı *Enkaz*'da, elektronikleşen çın çın bir dünyada ipek inceliğinde duyarlığın şiirlerini gezdiriyor. Bir gezgin gibi değil.

Yüksel az konuşuyor. Haluk'sa hiç. ikisinin de eski şiirlerini, öykülerini biliyorum. Nasıl damıtılmışlar. Yüksel, sözü dinlenir bir yazın adamı kimliğini, çevirilerinin güzelliğiyle pekiştiriyor. Haluk yazıyor mu şimdilerde? Bilmiyorum. Onları seziyorum. Anlayamıyorum. Birkaç günün birkaç saatındaki karşılaşmalar, söyleşiler yetmiyor.

Hüzün var. Acı var. Ellerimle tutar gibi duyuyorum. Biliyorum. Yüksel şiirlerimi Almanca'ya çeviriyor. Sonra kıyamıyor gelişigüzel okunsun. Ertesi gün, okuma programına benimle birlikte giriyor. Bir ben okuyorum Türkçe, bir o Almancasını. Yürekten duyarak, sıcacık okuyor. Başkalarıyla arasına hep bir küçük ama belirli uzaklığı koyan sesi ısınıyor. Ağlayanlar oluyor. Dizlerini sakallarına gömüp, yumulup kalanlar. Bir salon dolusu insanı yalnızca hüzünde birleştirmenin tedirginliğini duyuyorum. Başka umarım yok şimdilik.

Mavi ve uzun gündüzler yaşıyoruz, Berlin'in bu mevsiminde. İnsanların bir bölüğünün geceyi, bir bölüğünün gündüzü sevdiği, orda yaşadığı bilinir. Ben ikincilerdenim. Gündüzlerin uzunluğuna bayılıyorum.

Sakallı, ince yapılı, çok efendi biri yanıma geliyor. Kendini tanıtıyor. "Ben Çetin İpekkaya. Bir şiirinizi okumak istiyorum yarın. Bende Almancası var. Türkçesini bulabilir misiniz?" Sevinerek veriyorum. Sanıyorum ki, herhangi bir programın herhangi bir yerinde bir şiirim okunacak. Çağrılı olduğum ülkelerde, programları düzenli izleyen ben, o gün bir olanağı değerlendirip küçük kaçamağımı yapıyorum. Bergama Müzesi ve Berliner Ensemble uğruna. Bir de akşamüstü dönüp geliyorum ki, yapacağı işi alçakgönüllülükle kısacık gösteren dost kaçırılamayacak bir gösteri sunmuş. Bir başka sanatçıyla birlikte nefis bir okuma yapmışlar. Biyografi, şiir öncesinde Petra Kappert'in konuşmasıyla da bütünleştirerek.

Fare kadar küçülüp, büzülüp deliğin birine girmek istiyo-

rum. Utançtan. Petra'dan, Çetin'den özür diliyorum. Beni teselli ediyorlar. "Bir okuma da sana yaparız", "Konuşma metnini gönderirim."

Yüzüne kazılmış hüznü belleğime alarak, Çetin İpekkaya'yı da orda bırakıyorum. Yalnız onları mı bırakıyorum? İçlerine dönmüş eşleri, kız kardeşleri, Türkçeleri azalmış çocukları da bırakıyorum. Bizimkine pek benzemeyen, bir başka kültüre yazılı çocukları.

Bu sorun, dış ülkelerde yaşayan yurttaşlarımızın genel sorunu. Beni kültür merkezinden otelime arabasıyla götüren arkadaş, iki oğlu olduğunu, birinin üniversitede çok parlak bir öğrenci ama, kendi gözünde kayıp olduğunu söylüyor. Türkçesiz, geleneksiz, topluma ayarlı, nostalji taşımayan bir oğul. "Yabancı gibi." Küçüğün de "öyle" olmasını istemiyor baba. "Siz isterseniz buna bencillik deyin" diyor. "Oğlumu zorla koparıp buradan ülkeme yolladım. Ben de döneceğim." Küçüğün yaşadığı trajediyi düşünebilir misiniz? Eklemeyi unutmamalıyım, baba bir muhasebe bürosunun sahibi, bir yayınevinin ortağı. Hiçbir parasal sorunu yok.

Sanatça verimlilik, nostaljinin yolunu kesiyor. Kreuzberg'de kanalın yanındaki eski fabrikanın üst katını kendi emekleriyle resim-yontu işbirliğine dönüştürmüş üç ressam yaşıyor. Hanefi ve eşi Serpil Yeter ile, Hanefi gibi, Bedri Rahmi ustanın öğrencisi olan yine Türk asıllı Akbar Behkalam. Masallardaki gibi, ellerinin değdiği kâğıda, boyaya, tahtaya, çamura dirim veriyorlar.

Kreuzberg'i sevimli, afacan, diri bir aynadan geçirmiş Hanefi. Taze yeşiller, allar, sarılar, maviler içinde, Minyatüre yaslı. Evler, avlular, parklar, gurbetçiler.

Şimdi dönüp yıkık dökük Kreuzberg'i heykelleriyle resimleriyle bezemeye girişecek. Atölyenin tabanı kurumakta olan ürünlerle dolu. Yerdeki kilimi, köşedeki piyanoyu, kilimin üstündeki sazları aydınlatan aynı güneşin altında o üçü, ülkelerinden, yaşadıkları ülkeden aldıklarına evrensel boyutlar katabilmişler. Hayatlarını sanatlarıyla bütünleştirmişler. Sılaları hayatın ve sanatın kendisi olmuş.

Aras Ören de yazıyor ki... / *Sonra hiç gereksinmediğim; Kim-*

lik kartlarım / İyi hal kâğıtlarım bonservisler, arkasından / Ne kadar plastik şey varsa onlar: Düdük kova / Kevgir, unutuyordum: Transistörler / Elektronik takvim / Otomatik diş fırçası video aygıtı klasörler / Polaroid fotoğraf makinası termos çek defterlerim... / İşte adlarını bildiğim bilmediğim bunlar hepsi / Hızlı trafiğin en ortasında durdum: Akıp giden / Bir gürültü, hiç tanımadığım komşularımla hep / Birbirimize bakıp gülümsedik. /...

(*Milliyet Sanat*, 15 Mayıs 1984)

Anayasa ve Şiir

Yıllarca çantamda taşıdım, küçük, küçücük bir kitap. Kaç kez okudum, kaç kez bir maddesine bakıp bıraktım, sayısını ansıyamam.

"Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan" diye başlar. Bir yerinde, "Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." der. Bir başka yerinde, "Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

"Hiçbir kişiye, aileye, zümreye, veya sınıfa imtiyaz tanınamaz." der.

Bütün bunların şiircesi, "Kısa çöp uzundan hakkın alacak" dır. Ozan Veysel Öngören ise "Remo ve Salo" şiirlerinin bir yerinde *İnsanın insan üstüne egemenliğinden / Egemenin ürettiği eşkıyadır / Eşkıya döner içinden hükümdarı çıkarır /*.... ötesinde, *Yaylada ovada köyde ve kentte / El çoğunun bini de birdir / Nerdesin gülüm sen nerdesin / Yabada otlakta sulakta çiftte / Tezgâhta uykuda aşkta ecelde / Üreten canların hepsi de birdir* diyor.

Anayasadır bu küçücük ama soluğu ülkemizi tutan kitap.

Biri haksız içeri mi alındı, birine eziyet işkence mi yapıldı, ordadır. Bilmezden, görmezden de gelinse, o ordadır, görür. Onun gördüğünü şiir de görür, dillendirir.

"Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz"

"İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz"

demişse Anayasa, şiirde dillenmiş karşılığı vardır bunun:

Senin alnındaki yaralar / Halkın yaralarıdır / Seni kırbaçlayan el / Halkı da kırbaçladı /... Boynuna vurulan zincir / Halkı boğmak istiyor / Beynini sarsan elektrik / Halkı da örseledi (Nihat Behram)

Madde 20– Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz.

Bu maddenin altına, yazar ve düşünce adamı, Avukat Emin Değer'in düştüğü notta şunlar yazılı: "Düşünce özgürlüğü olmayan bir toplumda, basın-yayın özgürlüğü, örgütlenme, toplantı ve gösteri hak ve özgürlüğü, öğrenim hak ve özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin varlığından söz edilemez. Ya da düşünce özgürlüğünün kuramsal olarak var olduğunun söylenmesine karşın anılan özgürlükler belli koşullara bağlanmakta ise, düşünce özgürlüğünden yine de söz edilemez. Anayasanın 11. maddesinin yeni biçimi ve Türk Ceza Yasası'nın 141. ve 142. maddeleri karşısında, Türkiye'de düşünce özgürlüğünün tam anlamıyla bulunduğu söylenemez."

Anayasanın söz yapısı, anlatımı şiirin yapısına benzer. Ne bir sözcük eksik, ne bir sözcük fazla. İçerdiği düzen, hayatın olması gereken düzenine koşuttur. Olması gerekendir ama yine de yaşamdan çıkmıştır. Şiirimiz gibi.

O diyor ki: Ey devlet, ey kamu, ailenin, ananın, çocuğun korunması için gerekli tedbiri almalısın. Ozan da diyor ki: *Her hangi bir evde / Telli bebek için bir parça pirinç / bir parça elma / Bir yudumcuk çay / yoksa / Uzun yolların işçisi / Babanın kesesi yetmiyorsa / Batmıştır o ülke..*

Ey devlet, diyor yine Anayasa: Topraksız olan ya da yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak senin görevindir.

Mülkiyet sahiplerine sesleniyor: Mülkiyet hakkının kullanımı toplum yararına aykırı olamaz.

Anayasamıza kalsa, çalışan hakkını alacak. İşsizlik yok, angarya yasak. Yoksulun, dar gelirlinin, sağlık koşullarına uygun evi olacak.

Hele öğrenim ve eğitim. Anayasamıza göre, devletin başta gelen ödevlerinden.

Ozan Ruşen Hakkı bakın nasıl dillendirmiş bu faslı: *Bir öğrenme tutkusu / Topumuzda / Bir kıpırtı / Bir aşama / Ve çevrile çevrile yıpranan kitap sayfaları / Sevince boğmak için / Uyanan bir ulusuz.*

Genç ama güçlü dizelerin ozanı Adnan Yücel, *Seni nereye saklayayım / Ağacım fidanım ormanım / Seni nereye saklayayım / Boğazımdan kısıp aldığım / Okuyup çoğaldığım / Koynuma alıp yattığım / Seni nereye saklayayım* dediğinde, topluca yakılmaktaydı kitaplar, saklanmaktaydı. Anayasamızda yazılıdır: Çocuklar, gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur. Korunmadığında, işçi ozan Murtaza Vural şöylece dillendirir:

Seni bekler / Kana bulanan tezgâh terle sulanan toprak / Tütün buğday pamuk tarlaları / Atölyeler maden ocakları fabrikalar / Ekmeğe oyuna doymamış / Geçim derdinde / Tornetçi küfeci / Çakmaktaşı demirci çırağı çocuklar / Sıkı tutar ellerimiz seni gel / Gel de gülsün artık / Bedeninin yağmuru yağmada olanlar.

Anayasamız, halkça özlemlerimizi taşıyor. Şiirlerimizse, Anayasanın eksiksiz yaşama geçirilmesinin özlemlerini.

(Not: Bir zamanlar, övülecek bir Anayasamız da vardı.)

(*Demokrat*, Temmuz 1980)

Sevgiyle

Sevgi'yle aynı lisede okumuşuz. Onu tanıdığımda üniversitedeydi. İnce, alımlı bir genç kız. Sanırım yalnızca böyle nitelenecek dönem kısa sürdü. 1960'larda bunalımlar içindeydi. Tiyatroyla ilgiliydi. Konservatuvar sınavlarına girmişti. Sonuç ne oldu bilemiyorum. Sürekli arayış dönemi öykücülükte bitti. Uzun aralıklarla görüyordum. Kişisel ilişkilerinde daha bir rahatlamıştı. İlk yazdıklarını beğenmedim. *Tante Rosa* ilgimi çekti. 1969'da yazdığı, son kitabı *Barış Adlı Çocuk*'a koyduğu "Mal Ayrılığı ve Şampanya Kovası" adlı öykü, şaşırttı beni. Önemsedim. Her yazdığını okudum sonra. Gittikçe daha çok beğendim.

Yürümek bir patlamaydı. Onun için de, 1970'ler Türkiye'si için de. Niçin patlamaydı?

Öyküden romana atlamıştı. Konusu cinsellikti. O güne dek ucundan kıyısından pek çok romanda izleri vardı cinselliğin. Bir edim ya da üstüne konuşma olarak. Türk romanında sanırım ilk kez bu denli gözüpeklikle işlendi bu konu. Gözüpeklik bilimsel bir tavırla besleniyordu. İçtenlikli ve dürüsttü yazar. Çeşitli çevrelerin, kişilerin cinsellik anlayışını, tavırlarını sergiliyordu. Her bölüm doğadan bir oluşla, görünümle ötekine bağlanıyordu.

Kurt, sabırlı ve amansız avını beklerken çiziliyordu. Ardından üniversitedeki kadın erkek ilişkisi sergilenirken anlıyordunuz, konuya niye kurtla girdiğinizi. Porsuk yılmadan kemiriyor, yiyinti biriktiriyor, üç yavru doğuruyordu.

"Ansızın güzelleşti akbaba, patlak gözleri hain, ama çarpıcı bir tutkuyla, aşkla ölüme dikili. Yavaş yavaş süzüldü."

Elâ neyi nasıl göstermek istemişse öyle bakıyoruz.

Kızlar var, ele geçirilmiş bir anahtarla "eve atılacak". Kızlar var, Elâ gibi, birlikte sinemaya gidilir, oturulup Vivaldi dinlenir önce. "Eve atılacak" kızlara koşut yüzlerce taşralı oğlan. "Fırat kenarında yüzen kayıklar" ile aşk ortamına girer onlar. Bülent gibi Hegel'in tarih felsefesini ve Barok müziğini bilenler Telemann'ı kullanırlar anahtar olarak.

Elâ'nın, bu ikincisini beğendiği de söylenemez pek. Yanlış koşullanmaların, eğitimlerin, içtenliksiz, sağlıksız, inceliksiz sonuçlar getirdiğini vurgular.

Cinsel eğitimini kendi yapma zorunda bırakılmış "iyi aile kızı" Elâ, Parisli, Londralı bir burjuva çocuğu olmamanın sıkıntısıyla sonsuz bir arama içinde, bunaltılı, mutsuz, yalnız.

Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Şafak, Barış Adlı Çocuk'tan bazı öyküler, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, hızla gündeme girmiş siyasal bilinçlenmenin, toplumcu gelişim sürecinin ürünleri. Yazarın "coğrafyası içindeki" kişi, kişiler, bütün ülke ve kendisi. Karşılıklı etkilenmeler, güncel olaylar. Onların yaşanıp, gözlenip yazılması. Sonra yazılanların ortamı etkileyip yeni bir olay biçimine dönüşmesi.

Her yanıyla çarpıcı kılınmış bir yaşam ve yazarlık.

Her satırda siyasal bir ağıntı içinde olduğunuzu biliyorsunuz. Bu ağıntı güncel de. Ama yazar siyasal tavrını çok açık, çok seçik koymuş değil. O daha çok, romancılığı seçmiş. Eylemci değil. Kuramcı da değil. Gözlemci.

İyi gözlemiş, iyi çizmiş, usta, işlek bir kalem.

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu, bun bir dönemi adlı adınca belgeleyen anılar. O dönemi yazanlar, güncelerde anlatanlar, gülmeyi güldürmeyi düşünemeyecek durumdaydılar. Ağır, acılı bir yaklaşımları vardı. Sevgi'nin gülerek, güldürerek bu döneme yaklaşması olağanüstü dayanıklı bir insan yapısının sonucu muydu? Bilmiyorum. Öyle diyorlar.

Ama kendisi dürüstlükle söylüyor: Hiçbir olayın içine girmemiş, bazı yan nedenlerle alıp götürülmüş. O yüzden ikinci sınıf suçlu işlemi görmüş. Genellikle rahat ve şen. Gözlemiş.

Kişilerin gündelik yaşamları içinde, daha insancıl, daha sıcak yanlarını gösteriyor bize. Biraz küçümsemeye, biraz alaya bulaştırmış kalemini. Türkiye siyasasını kırk yıl etkilemiş bir kişiliği, dizinin altında lastikli çorabıyla, terliğiyle, elinde şişleriyle sunuyor.

Politika konusunda pek geriye dönüş yapmıyor Sevgi Soysal. "Meşgul Melâhat"ı, Menekşe'yi epey gerilerden alıyor da. Onun amacı neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bildirmek değil, onları gözlemek, kendi "coğrafyası içinde" yazmaktır.

Objektifi daha çok, dönemin zalımlarına çevriktir. Onları haksızlıkları, gülünçlükleri içinde başarıyla sergiledi. Özünü bir yandan yüceltirken öte yandan eleştirdi. Kendi dayanıklılığını bildirirken, işkenceden geçmiş çocukların yanında, sudan nedenlerle tutulmanın sıkıntısını satır arasında bize aktardı.

Ne yazdıysa bilinçle, akılla yazdı. "Kendi coğrafyası içinde." Yaptığını, yazdığını kendine yakıştırdı.

(*Türk Dili*, Ocak 1977)

Ozan Konuşmaları

Gizlerin ve Kaygıların Gölgesinde

I

Şiiri kısa tanımlamaların içine sığdırmak zor; ama kolayca söyleyebiliriz ki şiir, yaşamda, insanda hiçbir iletişim kanalının ulaşamayacağı gizler noktasına en yakın giden iletişim türüdür, aracıdır.

Şiir kendini oluştururken, konuşulan, kullanılan genel dilin içinden seçilmiş sözcüklerle ilerlerse de, oluşturduğu dil özel bir dildir.

Bilinenin zorlandığı, genişletildiği karanlık, yarı karanlık alanlara uzanırken, bilimin amacına yakın duruyor gibidir. Ama bilimden farklıdır. Kesin çevrimler, belirlemeler, kanıtlamalar onu ilgilendirmez. İnsanın, dünyanın, söze, iletişime girmemiş en derin en uç noktalarına gidebildiğince gitmek, oraları insana açmak, en azından sezdirmek ister.

Genel olarak sanatçı, özel olarak ozan, yaşamı yeniden düzenleme gereği duyar. O yüzden şiir ne türde yazılmış olursa olsun bir başkaldırıdır. Usla karşı çıkıştır.

Şimdiye dek, şiirin iki ana yöntemle yazıldığını görüyoruz: Birinde, göndermeler/atıflar dar dolayımlı tutulur. Geliştirilen anlam genellikle, daha az yoruma açık olan birincil, tekil anlamdır. Toplumsal izleklerin, konuların işlendiği şiirlerde çoğunluk, bu yol izlendi. Ötekinde ise, geniş dolayımlı atıflarla/referanslarla, imgelere ağırlık vererek anlamı geliştiren şiirler vardır. Atıflar net değildir. Şiir birincil anlamdan

ya da tek anlamdan çok, yan anlamlara ağırlık vererek geliştirilir.

Bu ikisinin de başarılı örnekleri vardır.

Nâzım'ın, Ahmed Arif'in şiirleri içinde birinciye örneklik edecek çoktur. Öteki için de sayısız örnek verilebilir.

Dar günler, dolayımı dar, atıfları doğrudan şiirlerin daha çok yazılmasına neden olur. Çünkü ozan da kimliğinde "insan" diye yazılanlardandır. Her "adam" olan adam gibi dar dönemi, günü genişletme yükümlülüğünü duyar. Bu kaygı estetik değil, etik bir kaygıdır. Ahlaksaldır. Ahlaksal kaygı ise, "görev", "yarar" gibi kavramlara yöneliktir. İnsan olan ozan, şurasında ahlak, burasında estetik, bir başka yerinde siyasa hatta felsefe dolu, bağımsız gözler bölmeler taşıyan yaratık değildir. Üstelik şiirin göndereni değil, gönderileni de (genellikle) aynı ortamı paylaşan insandır.

Şunu söylemek isterim: Şiirler şu izleği, konuyu taşır, şu yolla yazılırsa şiir olur, öteki dolayımla, izlekle, sözel yapıyla yazılırsa şiir olmaz, gibi kalıp hükümlerden sakınmamız gerekiyor.

Sanatın özellikle şiirin bence en avantajlı yanı, insanın bütünlüğünden kaynaklanan bir kapsamı kullanabilmesidir. Elbette kendi haline bırakılırsa. Oysa dış etkiler, yönlendirmeler hatta baskılar vardır. Bunlar şiiri örseler. Özellikle acil, yaşamsal sorunlar. Savaşlar, kıyımlar, insan yaşamına, toplumsallığına yönelik saldırılar. O zaman ozandan net, vurucu, silaha dönüşebilen şiirler beklenir. Ankara'da üniversite öğrencilerinin çağrısıyla yaptığımız bir söyleşide, sevdikleri bir ozanın adını vererek bana sormuşlardı: "Niye şimdi o vurucu, etkin şiirini sürdürmüyor, niye yazmıyor, madem ozanlık yeteneği var, niye kullanmıyor bunu şimdi, görevi değil mi?"

Böyle açık ya da kapalı beklentileri ozan kendi içinden de alır. Bir engeli yoksa, uyar da. Ama yazmıyorsa, ondan bunun hesabı sorulmamalıdır. Çünkü ozan aynı zamanda estetiğin de peşinde olmak zorundadır. Bunu sağlayamayacağını anlamışsa, bilir ki, süreç değişir. İstemler tepkiler, beklentiler soğur, bir de bakmışsınız ki size o ortamda dünya güzeli gibi gelen, susadığınızda dudağınızı ıslattığınız bir yudum su yerine geçen, ya da silah gibi kullandığınız, artık aranmaz olur.

Demem o ki, günceli şiirleştirmek, zorların zorudur. Ozan olabildiğince baskıdan uzak, estetik kaygısını asla bırakmadan, neyi nasıl yazacağına kendi karar vererek, yazabilmelidir.

Ben şunu deniyorum: İzleğim, konum ne olursa olsun, şiirimin, sınırları kesin çizilmemiş, katlı bir anlam alanında gelişmesini sağlamaya çalışıyorum. Ucu açık, göndermeleri olabildiğince geniş dolayımlı bir şiiri arıyorum. İnsan bütünlüğünden, yaşam bütünlüğünden gönderilenin alıcısının da geniş olacağını düşünüyorum. Tüm kaygılarımı, yetimi birden kullanıyorum. Estetik, etik, felsefi, bilgisel. Küçük hikmetleri de kullanıyorum, eski ozanlar gibi.

Şiirin büyülü, çoğul, geniş olanaklarını kullanmaktan kaçınmamak gerekir. Ülkemiz şiir geleneğindeki şiirle felsefe yapmak özelliği şiirimize özgül bir yer de sağlıyor.

Şiir, kullanılabilirliği en yüksek sanat dallarından olageldi. İlk insanda dua ve büyü olarak kullanıldı. Geri toplumlarda bilgilerin iletimini üstlendi. Felsefenin yerini tuttu. Her çağda özel bir iletişim biçimi oldu.

Son dönemde medyanın sömürüsüyle karşı karşıya. Parçalanıp, değiştirilip, referansları şaşırtılıp kullanılıyor. Şiirlerin ezgiye katılması biraz farklı bir olay. Doğrudan şarkı sözü olarak yazılmadıkları için çoğu kez orasına burasına dokunuluyor ama, ezgi ve söz uyumu sağlanabildiğinde, vurgular yerinde tutulabildiğinde ortaya yeni bir estetik ürün çıkıyor ki bu hiç de kötü değil.

Modern iletişim kanalları, özellikle televizyon şiire zarar veriyor. Parçalıyor, değiştiriyor, kendi ağıntısından çekip göndermelerini şaşırtıp tüketiyor, görüntü eşliğinde. Asıl önemlisi, şiir dilinin kaynağına yöneliyor. Sözcükleri, sözleri, söylem kalıplarını çok çok hızlı bir biçimde kullanarak eskitiyor. Sözcükler, söz dizimi görüntüye çakılıp sabitleştiriliyor. Tek anlama bağlanıyor. Yüzeyselleştiriliyor, basitleştiriliyor, yan anlama yönelik atıfları yok ediliyor.

Ozanlar olarak kendimizi günbegün daha çok kirlenen bir dilin ortasında buluyoruz.

W.H. Auden diyor ki, "Şiirler Auschwitz kampından tek bir Yahudiyi bile kurtaramadılar, savaşın bir tek olayını değişti-

remediler. Şair olarak tek siyasal görevimiz, dilimizin bozulmasını önlemektir. Dil bozulunca insanlar duyduklarına inanmazlar, bu da şiddete götürür bizi."

Düşüncenin birinci bölümüne pek katılmıyorum. Şiirin toplum yaşamındaki etkisizliği o kadar öyle değil. Özellikle bizde ve ülkemize benzeyen ülkelerde. Şiir etkisiz olsaydı, ozanlar üstündeki bunca baskı nedendi? Ama, ikinci söylenen bence de doğru. Şiirin özel dilinden genel dile yapılan katkı çok büyük.

Peki, ne yapacağız? Modern iletişim kanallarına savaş mı açacağız? Elbette hayır. Ama onların kullanılış biçimine savaş açabiliriz, açmalıyız. Onları doğru kullanacak siyasal tercihin bir biçimde egemen olması sağlanmalıdır.

(İletişim Kitabevi'nde bir söyleşiden, 1991)

II

Şiirin tanımı yapılabilir mi? Elbette. Ama bir değil, çok sayıda. Tanımı da kendisi gibi oluyor şiirin, ne matematiksel ne bilimsel. Salt şiirsel.

İstanbul'daki POESIUM'a çağrılı ozanlar da şiiri kendilerine göre betimlemişlerdi. Size bunlardan özetler sunmak istiyorum:

Mallarmé Akademisi'nden Jean Orizet dedi ki, Şiir eksiksiz bir yaşam biçimidir. Ruhu bütünleyen bir şeydir. İlâhi bir iletişim biçimidir. Dillerin dilidir. İnsanın yok edilmez parçasıdır. Mitler yıkıldığında şiir onun yerine geçer. Sınır tanımaz bir yenilenmedir. Nükleer enerjiye karşı toprak kandiliyle söylemek istediğini söyler şair.

Macar Ozanı György Somlyo, şiirde sözcüğün önemini vurguladı. İncil'in, "Başlangıçta söz vardı ve söz Tanrıyla birlikteydi ve söz Tanrıydı" deyişini birazcık değiştirerek: "Başlangıçta sözcük vardı, ve sözcük insanla birlikteydi ve sözcük insandı. İnsan aklı insanın kelamıdır" dedi. (Bilirsiniz, yaygın olarak söylenir ülkemizde de: Üslûb-u beyan, ayniyle insan.)

Somlyo, şiir için, "Maddi malların değerlerine bir karşılıktır, altın bir karşılık" da diyor.

Jean Claude Renard, "Şiir, tüm öteki söylem türlerinden ayrı, kendine özgü bir dildir" dedi.

Piyale adlı şiir kitabının önsözünde, "Şiir Hakkında Mülâhazalar" başlığı altında Ahmet Haşim şunları söylüyor: Şiir gerçeklerin habercisi değildir. Şiirde anlamın önemi yoktur, önemli olan, sözcüklerin cümledeki yerleriyle, öteki sözcüklerle ilişkilerinden ortaya çıkan tatlı, gizli uçarı seslerin müziğinden anlamın üstüne çıkan, sınırsız ve etkin bir anlatım oluşturmaktır.

Bana sorarsanız, şiirdeki estetik yapı Haşim'in dediği gibi, sözcüklerin dizedeki yerleri, öteki sözcüklerle ilişkilerinden ortaya çıkan tatlı, gizli, uçarı.... olmakla birlikte, anlamın anbean kovalandığı, geliştirildiği, gereci aştığı bir yapıdır. Yoksa, anlamın küçümsendiği, sözcüklerin önemsiz sayıldığı bir yapı değil. Bu o kadar açıktır ki, kendi şiirleri bile Haşim'i doğrulamaz. O, Batı'da görüp etkilendiği kimi akımların düz söylemlerinin etkisiyle kuramını koymaya çalışmış ama şiirlerini kuramına uygun yazmamış. Şiirlerinde, sözlerin, anlamın titizce geliştirilmesinde, şiirsel yapılaşmada çok özenle seçilip kullanıldıkları görülür.

Gurub-u hûn ile perverde ruh olan kuşlar
Kızıl kamışlara, yâkut âba konmuşlar;
Ufukta bir ser'i maktû'u andıran güneşi
Sükût-u gamla yemişler ve şimdi doymuşlar

(Siyah Kuşlar)

gibi şiirleri bizi doğrulayan muhteşem örnekler.

Dağlarca ise, günümüzün aşkın diline uygun bir tümce diziyor: "Şiir sözcüklerle yazılmaz, sözcükleri yok ederek, yakarak yazılır."

Önceki söyleşilerimde, yazılarımda şiir üstüne ben de çok söz söyledim. En çok da şunu: Şiir, insanla insan, insanla dünya arasındakini seçerek bir başka düzleme aktarır ve yeniden kurar. Bir özel dil olmakla birlikte şiir bir iletişim aracıdır. Nesnel

dayanağı olan coşkulu bir söylemdir. Kimi kez doğru giden bir oktur. Yeniden düzenlenmesi gereken yaşama, dünyaya usla karşı çıkıştır. Başkaldırıdır.

Dağlarca, şiir sözcükleri yakarak, yok ederek yazılır demişti. Bense ta 1966'da nesneyi, olayı yok etmekten, dondurmaktan söz etmiştim. Ozanlığı geyik avcılığına benzetmiştim. "İyi avcı, kesin bir öldürümü gerçekleştirendir. Dünya, olay, şiirde olduğu gibi duruyorsa yazılan şeyin estetik değeri yoktur."

Şiirin dili, şiirin kendisidir. Ozan gerçeği seçip, nasıl yeniden düzenliyorsa, dili de seçer ve yeniden düzenler. Benim dil gerecim kitabî dil değildir. Konuşma dilidir. Daha çok, halkın konuştuğu dildir. Yazdıkça, şiirler çoğaldıkça, şiirlerin dilinden ozanın diline bir sıçrama olur. Her usta ozanın bir dili vardır ve bu dil, biçemin de kendisidir.

İşte, bu seçilmiş dille varlıkların gizine en çok yaklaşılmış olur. "Şiir Aşktır" da derim ben. Can gözüyle bakmak dediğimiz de budur. Aynı dil, bu seçilmiş dil, şiirde bir gerilim sağlar. "Yüksek Gerilim". Jean Orizet'nin alçakgönüllülükle söylediği toprak kandil filan değildir şiir. Alıcısı için, okuru için bir yoğun elektriktir. İyi şiir okuru, –bir kez daha söyleyeyim– sondan başa doğru, şiir yapısının her noktasını tuta tuta ilerleyip, çıkış yerine varandır.

Şiir bireysel olsun, toplumsal içerikli olsun, gerçeği beğenmeyen, bozup dağıtarak yeniden kurandır. Üstelik bunu yaşamın gevşekliğiyle değil, şiirin gerilimiyle yapar. Şiir için egemen çevrenin olumsuz tavrı işte, buralardan kaynaklanır. Devletlûlar huylanırlar, tedirgin olurlar. Lânetlenen bu şeyle çok ilgilenirler. Kimi dönemler olur, ozan cezalandırılır. Kimi dönemlerde ise içselleştirilmeye, düzenin içine alınmaya çalışılır. Bu da bir cezadır. En görünen örneği son yıllarda Nâzım için gösterilendir.

Usturupla seçilmiş, ayıklanmış, uslu bir Nâzım artık tiyatroda, televizyonlarda, şarkılarda aramızda rahatça dolaşıma girmiştir. Demokratik ortamımızın kanıtı olmaktadır. Şiirlere, şarkılara dokunulmuyor izlenimi veriliyor.

Elbette iyi yanı vardır bütün bunların. Az da olsa, kalabalıklar kimi iyi şeylerle tanışıyor.

Şiirin yeri nedir yaşamda peki? Daha darlaştırarak bu soruyu şöyle soralım, şiirin işlevi nedir? Neye yarar?

Demiştik ki şiir kendine özgü diliyle bir iletişim aracıdır. İnsanın derininden insanın derinine. İletişimin bozulduğu, hatta ortadan kalktığı, yalnız iletilerin olduğu, beyaz camlarla ve öteki araçlarla tek yanlı ve serbest piyasa normlarına göre işleyen bu iletilerin, susturulmuş, yıldırılmış beyinlere emdirildiği bu ortamda şiir bir umuttur. Basmakalıp, yıpranık, orta malı bakışlardan kurtarabilir insanı, can gözünün açılmasını sağlar. İletim patlamasıyla aşırı yıpranan kirletilen dili onarır. Sözü, bakışı, anlamı kendine getirir. Dilin ve gerçek iletişimin işlemesine yardımcı olur. Bu çok önemlidir. Dilin bozulması çünkü, iletişimin bozulması, şiddeti getirir. Görmüyor muyuz, televizyonlarla, kurgulanarak, gündelik dolaşıma daha yoğun sokulan şiddeti görmüyor muyuz? Bu sizi dehşete düşürmüyor mu, kanıksadınız mı? Bu daha da kötü.

Az ya da çok her umuda sarılacak dönemdeyiz.

Daha somut daha pratik bir soru sorulmalı burda, ülkemizde şimdi yazılmakta olan şiir bu işlevi yerine getirebilir mi, umut olabilir mi? Yaşamdaki ve dildeki tüm kirlenme şiire de yansımaktadır. Anlaşılır olma, anlamı olma nerdeyse ayıp sayılacak. Elbette ayrık tutacağımız genişçe bir ozanlar kesimi var ama yeni bir şey yaptığını sanıp gerçek şiirle pek ilgisi olmayan, ta 1920'lerde 30'larda denenip tüketilmiş şeyleri şiir diye ortaya salanlar da var. Şiir marjinal kılınarak yaşamın dışına sürülmektedir bu çabalarla.

İyi şiirin de, yayıldığı dar çerçeveyi kırması gerekir. İçeriği ne olursa olsun, bireysel ya da toplumsal. Toplumsal yapıdaki, siyasal ahlaktaki bunalım her iyi şeyin önünü kesiyor. İletişim araçlarındaki yükselme, hızlı bir kültürel değişimi gündeme getirdi. Ozanlar artık ahlaki değerleri, bilgeliği simgeleyemiyorlar. Mitler yetiyor.

Bütün bunlara karşın şiirin kendini kurtaracak dili yakalayacağına inanıyorum.

(68'liler Vakfı'nda bir söyleşiden, 1993)

Çığlık ve Şiir

Bir öyküyle söze başlamak istiyorum.

1978-86 yılları arasındaki yaşamımda Mamak Askeri Cezaeviyle ilişkim ağırlıklı bir yer tuttu. İçerde yatmış kadar oldum, öteki analarla birlikte. Ayrımım, bir de avukat olmamdaydı. Günün birinde açlık grevi başladı, o en uzun süreni. 42 gün. Size bunu anlatacak değilim. Çocukların artık güçlerinin sonuna vardıkları günlerin birinde, görüşte, analardan biri olağandışı bir şey yaptı. O güne dek hep uslu, kurallara uyan, emiri demiri bilen olmuştuk. O ana görüş sonrası, hepimiz avluda, merdivenlerin dibine yığılmış dururken içerden çıktı ve upuzun bir çığlık attı. Çığlık büyüdü, genleşti, tüm avluyu kapladı. Soğuk kış güneşine değin uzandı. Bizleri sarsmaya, sallamaya yeltendi, ama yok. Onca susmaya, itaat etmeye, uymaya alışkın bizler büyük bir şaşkınlığa düştük. O çığlığı alamadık, sahiplenemedik, büyütüp kente ve ülkeye taşıyamadık.

Bu öyküyü birazdan yerine yerleştirirsiniz.

Yaralı bir hayvan gibi, üstümüze üstümüze gelen kentlerde yaşıyoruz. Sonsuz bir gürültü, kargaşa, tehdit, terör. Terör evlerde, yollarda, taşıtlarda, her yerde. Kazalar, soygunlar, katliamlar olarak. Büyük kentlerde yaşamayanlar için çok mu farklı? İletişim araçları, özellikle televizyon hem ses, hem görüntü olarak bu yaralı hayvanı dolayımına alıyor, her yere iletiyor. Bu açıdan ayrımı pek kalmıyor kentlerin, köylerin. Ülkemizin doğusunda yaşananları, televizyonla iletilenleri, iletilmeyenleri düşünürsek, durumun ne denli vahim olduğunu görürüz.

Terörün öyle pek dokunmadığı insanlarsa, sinmiş, susmuş. Görmüyor, duymuyor sanki.

Yaşadığımız ortamdan kaçamıyoruz. Sosyal, politik, kültürel ortamdan. Onu değiştiremiyoruz. Bunun umudu yok henüz. Ama katlanamıyoruz da. İntiharı düşünmezsek geriye tek yol kalıyor. Terör yokmuş gibi davranmak. İnsanlar da bunu yapıyor. Aslında, her türlü terörün, bu arada, gürültünün, tozun, korkunun, her türlü kirlenmenin insanın ruh sağlığına yüklediği de bu.

Ortam böyleyken, şiir işte, yukarda öyküde anlattığım çığlığın yerine geçiyor. Özellikle toplumsal içerikli şiir. Kimse hazır değil çığlığı almaya.

Çıldırmayıp, mış gibi yaparak, yokmuş gibi davranarak yaşarken işinize, okulunuza gidecek, evinize dönecek, çarşıya çıkacak, yiyecek, giyineceksiniz. Kenti dışlayacaksınız. Onun size ulaşamayacağını, sizi tedirgin edemeyeceğini varsayacaksınız. Özünüzü, kendinizi, çok çok çocuklarınızı, hanenizi koruyacaksınız. Bunu yapamadığınız, sizi sıkıntının boğduğu ortamda, kimbilir, siz de kendi terörünüzü yaratacaksınız.

Ozanın çığlığı ne olacak peki? Susuyorsunuz. Elbette şimdi olduğu gibi olacak.

Şu var bir de, ayrışmış, tek tek olmuş ama birey olamamış da bunun kuruntusunu taşıyan kişiler içinde şairler de var. Birey olmak özgür olmakla mümkündür. Özgür olmaksa, demokratik ve barışçıl ortamda gerçekleşir. Şiirler yazılmıyor mu? Yazılıyor. Ama şiirin özü, büyüsü kalır mı bu ortamda. Büyü yiter, dil bozulur, iletişim biter. Tek yanlı iletiler kalır salt. Serbest piyasanın, globalleşmenin, yükselen değerlerin güdümünde. Bu tek yanlı iletileri alacak, belleyecek, siz de söyleyeceksiniz. Anadolu'da bir deyim vardır, "Dili tepesinden çekilmek". Diliniz tepenizden çekilmektedir, aklınızla birlikte.

En, en çok, en büyük, müthiş, süper, mega gibi sözcüklerle payandalanan sözel yapılar. Kendi de dili de yaralı bu canavar varken, ozanın işi zor, çok zor. Kendi özünü arayıp bulacak, şiirinin özünü bulacak, dilini bulacak. Çığlık, "Hayır"a dönüşünceye dek büyütülecek.

Tüm tehditlere karşın kırkıncı odayı açacak yani.

80 sonrası üretilen pek çok şiirin açmazı işte burda yatıyor. Üretilen şiir çoğu kez anlamsız ama hep etkisiz. Şiir yaşamın kıyılarına itildikçe itildi.

Kendimizi marjinal olmaktan kurtarmak için yeni bir dili yakalamak, özü üretmek zorundayız. Bu yeni dille dolaşıma girmek, iletişimi, şiirsel iletişimi yeniden sağlamak zorundayız.

Çizdiğim, gerçekte de öyle olan bu kara görünüme karşın umudumu yitirmedim hiçbir zaman. Birazcık nostalji de karışsa düşünceme, o eskiden hayatın dışına düşmemiş, etkili olabilmiş şiiri yakalayacağız. Dünyamızı, kentimizi yeniden kuracağız. Demokratik, barışçıl.

Lyotard, "Sanatçıdan herkesin anlayabileceği ortak bir iletişim ve anlam kodu oluşturması bekleniyor, parçalanmış gerçeklik içerisinde hasta bir toplumun iyileştirilmesi adına isteniyor bu," diyor. Ona göre realite ile çözülmez, sorun. Çünkü realite partinindir, sermayenindir. Modern anlayışın soyut "yüce duygu"su ile de çözülemez. Her türlü denemeye açık postmodern, ona göre en iyi çerçevedir. Modernizm'in istediği "gösterilemez olanın gösterilmesi" en iyi, postmodern içinde gerçekleştirilir.

Günümüz şiirinin çeşitliliği, bu çerçevenin bizde de geçerli olduğunu gösteriyor. Usta yok, akım yok.

Bu bölünme, parçalanma, tekleşme, bir toplumsallıktan geçerek oluşmadığı sürece, yani gerçek bireyleşmenin yolu tıkalıyken, bu yoldan kırkıncı odaya ulaşma umudu vermiyor.

Önce birleşemez miyiz, yine kendi yolumuzu kendimiz açmaya.

(Mimarlar Odası'nda bir söyleşiden, 1993)

İnce Şeyleri Anlamak

Durup, ince şeyleri anlamak. Bu söyleşinin adını kim koydu bilmiyorum ama kesenkes bir şair o da.

İnce şeyleri anlamadan, hızla yaşayıp geçiyoruz çoğu kez. Kimi zaman da anlıyoruz ama şiirin alanına geçirmek onu, şiirin diline çevirmek olası görünmüyor. Bana, yazdıklarım değil de, yazamadıklarım, şiir diline aktaramadıklarım daha değerli gelmiştir. Çocukluğumda kışların mangal başı gecelerini derinden sevmişimdir. Yaşamımdan kimi resimler dondurulmuş kalmıştır belleğimde. Kış geceleri kadar, yaz odasının resmi de yazılmayı bekleyen sevgili bir resimdir. Okumaya düşkün bir annenin dizi dibinde, okumayı yeni öğrenmiş, okula henüz başlamış bir kız.

Sonra, kendi babasına karşı kişilik savaşı veren genç bir baba. Karısını ve çocuklarını o dedeli nineli evden, güzel evden alıp götüren. İlk ayrılığın resmi, sevgili yaşlılardan.

Büyürken bedenden utanmanın resmi. Yeni olmayan ya da çok yeni olan bir giysiden sıkılmanın resmi.

Tam yakaladığını sandığın bir arkadaşlığın ve onu yitirişin resmi.

Kimi insanların resimleri. Onları yazmak isterdim. Kendini nesneden özgürleştirmiş, toplumculuktan geçerek toplumsallaşmış sevgili, değerli insanların resimleri. Resmî tarih değil de, böyle bir resimli tarihi şiire dönüştürmek isterdim. Örneğin otuz yıl önceki Kumru Belediye Başkanı Kemal Kumru'yu yazmak isterdim. Belediyesinin kamyon sürücüsü, işçisi, ağır yük

hamalı, masasına oturduğunda avukatı, yargıcı, barıştırıcısı, iş, aş bulucusu. Benim tek odalı avukatlık bürosunun kapısındaki görüntüsü onun, elleriyle cep içlerini tersine çevirip hiç parası olmadığını gösteren bir kocaman adam görüntüsü. "Bacım bacım şu kadının dilekçesini bir yazıver" diyen.

Ad ad saysam, çokturlar. Şiirsel bir tarih oluşturacak kadar çokturlar. Bunca saldırıya bunca savaşa karşın dünya batmıyorsa onların yüzündendir. Sayesindedir.

Ontik (varlığa değgin) bir şiir mi, bilgiye değgin (epistemik) bir şiir mi? Şiiri genel felsefenin terimleriyle çözmeye, değerlendirmeye çabalayanlar var. Bir ozanın genel felsefe bilmesi, birçok şeyi bilmesi kadar, daha fazla gereklidir ama şiiri çözmede değerlendirmede araç yine şiirin kendinden çıkarılmalıdır. Şiirin felsefe sözlüğü farklıdır. Genel felsefenin terimleriyle yaklaşırsa şiire insan, epistemik şiir kalıcı değildir, diyebilir. Ama şiir bilgiyi de varlığı da aynı zamanda kapsarsa şiir olur.

Ben yaşadığını yazmaya çalışan bir ozanım. Yaşam benim için hep büyülü, giz dolu, hârikulade olagelmiştir. Hep şaşkınlık içinde kalmışımdır. Düşlerle, imgelerle beslenen, aşk dolu bir yapım var. Hep coşku içinde oldum. Coşkumu, şiir yazmadığım zamanlar dünyaya aktaramadığım için hep çarpıntılı bir yürekle yaşadım.

Biz susmaya, sakin durmaya, coşkuyu belli etmemeye eğitildik. Özellikle benim yaşımdakiler ve özellikle kadınlar. Aşk dolu, coşkular içinde bir ufacık kadın ama o aynı zamanda dengeli, tutarlı, kurallı olmaya çalışıyor, çoğu kez de başarıyor. İşte size sürekli gerilim.

Şiir yazmak ya da resim yapmak, ya da müzikle uğraşmak zorundaydım, benim ağır yaşamım içinde şiir daha bir uygunlukla yerini aldı.

Kendimi hep bir yolcu gibi duydum. Bir gezgin. Ama çerçevelenmiş kurallı bir hayatı eksik bırakmadan sürdürmek de bir zorunluluktu. O zaman bu gezginlik, bir düş, bir hayal gezginliği olacaktı. Öyle oldu. Sınırlanmış bir yaşam alanını, geniş bir cezaevini şiirle aştım. Gerçek özgürlüğün dilini yakaladım. Nesnelin dışında, aşkın belirlediği, aşkınlığın belirlediği dünyayı buldum.

Şiire başlamak gerçekten bir yolculuktur. Her ozan için.

Başlarken nereye varacağınızı önceden bilir gibisinizdir ama sizi yolda, ummadığınız yerlerde bekleyen, şaşırtıcı ayrıntılar vardır. Onları görebildiğinizde önünüzde küçük ara yollar, sokaklar açılır. En uca kadar, gizler noktasına kadar gitmek istersiniz, gidebilirsiniz de kimi kez.

Öyle şeyler işte.

Şiir, dizelere sıkıştırılmış bir nükleer enerji. Şiir, parçalanacak, patlayacak olan şey. İşte düzeni, egemenleri korkutan şey. Şiir hem haz, hem derinlik, hem sonsuz bir bağımsızlık, bağsızlık, hem çok ince bir denge, iç düzen. Sabır ve coşku.

Şiirsiz bir dünya düşünemiyorum. Bu herkes için.

(TÜYAP Ankara Kitap Fuarı'nda bir söyleşiden, 1994)

Kültür Üstüne

Kültür, insan tarafından üretilen her şeydir. Şöyle de diyebiliriz:

Kültür, toplumsal yaratık olan insanın onsuz yaşayıp gelişemeyeceği özdeksel ve tinsel değerler bütünüdür. Kültürün yapısını tarih içindeki üretim biçimi belirler. Üretim biçimi, üretim ilişkileri değiştikçe kültür de değişmiştir. Bu böyledir ama vurgulamadan geçilemez ki, toplumsal altyapı ve üstyapı-kurumlarındaki etkileşim iç içe ve dönüşümlüdür. "Belirleyici olan altyapıdır" deriz, deriz ya gün olur üstyapı kurumları gelişme hızı ve etkinliğiyle altyapıdaki dönüşümü hızlandırır.

Toplumların tek bir kültürleri mi vardır? Kalın çizgiler kullanırsak, en az iki kültürün sözünü etmeliyiz: Egemen kesimin ve halkın, kitlenin kültürü. Bu kültürlerin biribirinden sürekli etkilendiğini, kimi alanlarda iç içe, üst üste geldiğini görürüz. Ayrıca bu kültürlerin, ince çizgiler kullanarak, altkültürlere ayrıldığını da saptarız.

Tarih içinde, her egemen kültür bir öncekinin bağrında gelişir ve onun yerini alır. Feodal toplumun bağrında gelişen kentsoylu kültürü, çağının ileri kültür biçimiydi, toplumu ileriye götürmüştü.

1789 sonrası Fransa'sındaki ileri nitelikli, özgürlükçü yapıyı, bilim, teknoloji kurumlarında ve sanatta gelişmişliği biliyoruz. Her kültürün beslendiği kaynağı, toplumdaki üretim ilişkilerini, geliştirme, değiştirme gücü vardır. Ama bu ilişkilerin ge-

lişimi ile de geçerli kültür öğeleri, bunlardan bir bölüğü işlevsiz hale gelebilir.

İşte sorun bu, ulusal düzlemde de, evrensel düzlemde de. Bir yanda iletişim araçları ve başka her yolla, kalıcı olması için zorlanan öğeler, öte yanda kitle içindeki gelişmeye, kitleyi geliştirmeye, değiştirmeye yani kendini bir üst düzlemde yeniden üretmeye açık ama bastırılarak yok edilmeye çalışan öğeler.

Bu iki tür öğenin yaşam savaşında, kimler hangi yanı tutuyor? Kimler alkışlıyor? Alanda koşanlar, düşenler kimler? Önceleri bir işleve sahipken, bu işlevi yitirmiş, tarihsel gelişim dolayısıyla yozlaşmış, çarpıklaşmış kültürün bir özelliği, mal biçimine dönüştürülmüş, alınır satılır kılınmış olmasıdır. Bu kadar önemli bir başka özelliğiyse, demokratik alandan iyice çekilip, uzmanlar eliyle üretilir, ürettirilir oluşudur.

Kitle bu üretimde izleyicidir, dinleyicidir. Edilgindir.

Üretimi gerçekleştiren uzmanla, üretimin götürüldüğü kitle yabancılaşmıştır. Yalnızca onaylanması beklenen, şeyleştirilen, katılmışız kılınan kültürse yenilgiye düşülmüş bir yaşam alanı demektir. Artık bu alan, en işlevsiz olana da, işlevi ters olana da açıktır.

Bir şarkıcı o alanda "Honki Ponki" gibi anlamsız sözlerle, biribiriyle ilintisiz sözcüklerle şarkılar söyleyebilir. Ritmik olsun yeter. Şarkının en anlamlı sözleri şudur: "Söylediklerim anlamsız, ben bunları rahatlamak için söylüyorum, sen de söyle... ve Honki Ponki."

Ozanlar anlamsız dizeler savurabilirler bu alanda. İşlevsiz ya da işlevi çarpıtılmış: *"Atımı istedim, evin göğü gerindi"*, *"katolik gül, değil bu yalnızlık senden"*, *"Biz güzeldik kral yazıları gibi"*, *"Yalnız ben çok üşümüşüm epeskiden"* gibi.

(Başka alanlardan sayısız örnek verebilirim. Hukuk, sağtöre, din, doğa bilimleri, gündelik yaşam alanları.. Sözü yaymak istemiyorum.)

Dağıtılan, teslim alman bilince bir meydan okuma gibi. Ama bütün bunların ayrımında olanlar giderek çoğalıyor.

Peki aydınlar? İlkellik, uygarlık, aydın olma, olmama gibi kavramları yeniden irdelemenin zamanı geldi geçiyor.

Artık entelektüel kişi bence, kentsoylu bir geçmişin kafası-

na yığdığı gereksiz yüklerden yavaş yavaş kurtulmakta olan kişi demektir. Eğer bunu yapmazsa, hayatın içinde yükselmekte ve yükseltmekte olanı görmezse, ölçme, tartma, eleştirme düzeneğini sürekli işletmezse halkın gerisinde kalır. Sanatçı için de durum budur.

Ülkemizde, batı uygarlığının, toplumumuzda temellenmemiş verimlerinden beslenen bir elitist küme geçip giderken, yeni bir seçkinci küme onun yerini alma işlevini yüklenmek üzere. Bu kümenin, güne yanıt verir gibi görünen toplumsal bir tavrı da geliştiriliyor. Şimdilik üç beş adın canhıraş çabalarıyla, yazmasıyla, konuşmasıyla yaygınlaştırılmaya çalışılan bu akım Batı'nın son truva atı. Olabildiğince çok, genç kesimi etkileme görevini üstlenmiş gibiler.

Onlar diyor ki: Biz, "kültür insanın ürettiği her şeydir." anlayışına katılmıyoruz. Kültür, sanatı da içeren bir üst kategoridir, değeri olandır.

Bir yanda saray, öte yanda gecekondu. Bir yanda saray süslemesi, öte yanda, gecekondudaki manüfaktür beğenisi. Bir yanda Beethoven müziği, öte yanda şu, bu. Gecekondu süslemesindeki beğeniye bir de ad koymuşlar. Domestik zevki.

İlk bakışta, bu karşılaştırmanın sonucu akan suları durdurur, karşı konulamaz gerçekler gibi görünebilir. Özellikle genç insana, sorun çözümsüz gibi gelebilir.

Bu kişilerin öne çıkardıklarıyla gözardı ettiklerini yan yana koyarak değerlendirirseniz durum ortaya çıkar.

Değer nedir? diye sormalısınız onlara. Değer duruk bir ölçü müdür? Bilmem hangi çağda, hangi tarihsel koşullarda, kimler için yapılmış, nasıl kullanılmış, bir şeyi, bir başka koşulda üretilmiş bir başka şeyle nasıl ölçersiniz? Onların simgelediği yaşam biçimlerini nasıl karşılaştırırsınız?

Sormalısınız onlara: Sarayları yapan kim? Kimler sağladı o görkemi? O beğeninin sahabı kim, kimler? Demek, karşılığı verip satın alındı mı, beğeni de alanın üstünde kalacak, zimmetine yazılacak, öyle mi?

Niye evini manüfaktür ürünleriyle süsler ötekiler, inceliksiz olduklarından mı? Yoksa koşullar onu gerektirdiğinden mi?

Evinde tüten bir soba olsun da as bakalım duvarına değerli dediğin resimleri.

Ya köylünün ayağına giydiğini başucuna asmana ne demeli? O işlemeli çorapları hani?

Aydın namusuna düşen, yüzeylerde dolaşıp kafa karıştırmak değil, hiç değilse, iyi niyetle, kökenlere gitmektir.

Üstelik insanlar artık duvarlarına fide olan, tomurcuk veren, açılan gülün resmini çiziyorlar.

* * *

Biz diyoruz ki, sanatçılar olarak, halkımızın geçmişte ürettiklerinden, çağdaş bir anlayışla seçmeler yapalım. Onları da temeline koyalım ürünlerimizin. Nitelikçe yükseltelim. Karşımıza "Tarhun Otu"nu çıkarıyorlar. Geçmişte yemeklerde kullanılırmış Anadolu'da. "Şimdi bilinmiyor" diyorlar. Bu ayrıntının ayrıntısı bir olguyu, bir sorunun karşısına yanıt diye dikmek saptırmaca değil de nedir?

Batı müziğine halkımızı alıştırmak, beğenisini onunla inceltmek gibi yüce düşünceler evvel eski vardır seçkinci kafalarda. Beethoven üzerinde özellikle duruluyor şimdilerde. Dedik ya toplumcu bir tavrı yedeklerinde tutuyor bu yeniler. Çağının ileri anlayışlı bir müzikçisi, müziğinde halkça bir direniş var, diyeymiş bu ayırma.

İyi de, Beethoven'i gecekonduda nereye oturtacaksınız? Halkın yaşamında neyin karşılığı olup, nereye yerleşecek, bunu söylemiyorsunuz.

Ama Pir Sultan, dendiğinde itirazınız var! –"Çağımızın değil"–. Yani, hem çağımızın değil, hem toplum geleneğimizin değil olana buyur diyorsunuz, hem halkın ortaklaşacağı, birlikte söyleyebildiği, çalabildiği, oynayabildiği kültür gereçlerine itirazınız var.

Evrensellik adına yapıyorsunuz bunları da. Evrensellik dendi mi hep getirme, hep dayatma. Hayatın gerektirmediğine zorla alan açmaya çalışma. Oysa, evrensellik dendiğinde aslolan, toplulukların kendi yaşam bağlamlarında üretilen çağdaş verimle, dünyanın ortak kültürüne katılınmasıdır.

Bunları söylerken sanmayın ki, kültürlenmeyi, kültürleşmeyi gözardı ediyorum. Halkların biribiriyle kültür alışverişi vardır, olacaktır. Egemen kültür, halk kültürü durmadan etkileşmektedir. Altkültürler etkileşmektedir. Bununla zenginleşilir. Eytişimin gereğidir. Ama yaşama girecek herşeyin orda bir yeri, bir işlevi olmalıdır. Hele kitle yaşamını demokratikleştirme sürecindeyse, giren kültür öğesinin buna katkıda bulunacak nitelikte olması gerekir.

Kültürümüzün de yabancı kültürce asimile edilmesine yardımcı olmamalıyız. Yanlış bir davranışı, aydın davranışı olarak sürdüremeyiz. İşimiz, kültürümüzün gelişmesine, kültürel birlikteliğe ırgatlık etmektir. Ta ki, aydın olan, olmayan ayrımı kalmasın.

Eleştirdiğim karşı sava, yazılarıyla örnekler vermiş Murat Belge'nin, Entelektüalizm üstüne şöyle bir betimlemesine rastladım; çeviri miydi, ansımıyorum, kendisinin miydi: "Entelektüalizm, ortada çözümü gerektiren acil bir sorun varken, bunu tartışması gereken kişilerin bu ihtiyacı ve görevi, entelektüellere özgü araçlarla çarpıtarak kullanmak suretiyle savsaklama tavrıdır."

Tüm seçkincilerin kendilerini bir kez daha gözden geçirmeleri dileğiyle.

(Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılmış
bir konuşmanın metni, 1979)

Düşünme ve Yaratma Özgürlüğü

İnsan var oldukça, özgürlük sorunu da var olmuştur. Çünkü özgürlük insanın vazgeçilmez, temel özelliğidir. Özgürlük için savaşımsa, insanın özü için yaptığı, yapması gereken bir savaşımdır.

Özgürlük, bireysel ve toplumsal (iki yanlı) bir sorundur. Ama çözümü tek bir düzen içinde olmasıdır: Demokratik düzen.

İnsan özgürlükleri açısından demokrasiye bir tanım getirmek istersek, diyebiliriz ki: Toplumun tüm üyelerinin özel insanî kapasitelerinin tam ve özgür gelişiminin koşullarının sağlandığı bir yönetim biçimidir.

Demokrasi salt bir yönetim biçimi midir? Değildir elbette. Aynı zamanda toplumsal bir yaşam biçimidir.

Tek bir demokrasi olmadığı, demokrasiler olduğu biliniyor. Bugünlerde de sıkça söyleniyor. Liberal demokrat devletin egemen olduğu, kapitalist piyasa ekonomisinin işlediği toplumlardaki demokrasi, sosyalist demokrasi, halk demokrasisi ve çeşitleri, reel olanları, ideal olanları.

Teorik olarak üstünde durulduğunda, demokrasiyi insana bağlayan iki bağdan biri özgürlük ise, öteki de eşitlik'tir. Demokrasinin olmasa olmazları. Çünkü insan kapasitesinin özgürce gelişmesini sağlamak hem eşitliği, hem özgürlüğü gerektirir. Her bireyin, başkalarının iradesine boyun eğmekten kurtulması gerekir. Reel sosyalist demokrasiler için en büyük eleştiri eşitlik uğruna, özgürlüğün ikincil durumda sayılmış, iyice kısıtlanmış, kimi dönemler tümüyle yok edilmiş olmasıdır.

Serbest piyasa ekonomisinin işlediği toplumlarda herkes yarışa katılabilir, özgürdür, teorik olarak. Ama gerçekten özgür müdür? Sanırım Bahro'nun, bir sözü var: Herkes özgürdür ama kimileri ötekilerden daha çok özgürdür.

Bu daha çok özgür olanlar, üretim araçlarına sahiptirler. Ötekilerse, yaşamak için, çalışıp üretmek için güçlerinin bir bölümünü, araç sahiplerine devretmek durumundadırlar. Devrettikleri güç, fiziksel ya da anlaksal olabilir, çalışma alanlarına göre.

Bu olay, konumuzla, düşünme özgürlüğü ve yaratıcılık olayıyla yakından ilgilidir.

(Kâr amacı gütmeyen sektörlerde çalışanlar için de bu güç devri sözkonusudur. Onlar da güçlerinin bir bölümünü yerel, bölgesel ya da ulusal topluluğa terk etmektedirler. Karşılığında aldıkları ücretler piyasa ekonomisindeki ücretlerdir.)

İnsan gücünün bir bölümünün devri, insan kapasitesinin özgürce gelişmesine yetecek gücün azalması demektir. Refah toplumları dediğimiz toplumlarda, teknolojik gelişkinlik, başka toplumların sömürüsü sonunda oluşan varsıllık, bireylerin özgürce, eşitçe gelişmesinin aksaklıklarını bir ölçüde gizlemektedir.

Ülkemiz gibi geri bıraktırılmış, ya da gelişmekte olan ülkelerde, üretim araçlarına sahip olmayıp beden, kol ya da kafa emeğiyle yaşayanlar için eşitlik de özgürlük de kısıtlı kalmaktadır. (Savaşların, silahlanmanın, sürekli silahlanmanın, özgürleşmenin temel engellerinden olduğunu da vurgulamalıyım.)

Ülkemiz gibi ülkelerde özgürlüklerin kısıtlı kaldığını söylemiştim. Özgürlüklerin temeli olan düşünme özgürlüğü ve yaratma özgürlüğü de. Hem de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (10 Aralık 1948) kapsamındaki madde 18, 19, 22, 27'ye, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme'deki 9. ve 10. maddelere karşın. Tüm bu yasa maddelerine göre: Her insanın düşünce özgürlüğü, düşüncelerini serbestçe ifade etme özgürlüğü, kültürel haklardan yararlanma hakkı, topluluğun kültürel yaşamına serbestçe katılmaya, güzel sanatlardan zevk almaya, bilimsel ilerlemelerden ve bunun nimetlerinden pay almaya hakkı vardır.

Ve biz bu anlaşmaları kabul etmişiz, bizim iç hukukumuz olmuş.

Gücünün, zamanının büyük bir bölümünü terk eden insan, dinlenme, uyku için geçireceği zamanı da çıkarınca, geri kalan zamanda ne yapıyor? Bu zamanı yaratıcı potansiyelini geliştirmeye kullanabiliyor mu? Kullanamıyor, çünkü: Yeterli ücret almadığından, artık zamanı yaşamını yeniden üretebilmek için, gereksinimini karşılayabilmek için ek işler yaparak (bulursa elbette) geçirmek zorundadır.

Akşamları çalışmıyorsa, onu televizyon hazır beklemektedir.

Azgelişmiş, geri bıraktırılmış ülkelerde bireylerin refah beklentileri, kapitalizmin reklamlarıyla, iletişim araçlarındaki, özellikle televizyondaki reklamlarıyla arttırılmaktadır. İnsanlar durmadan kazanıp, daha çok kazanıp soğutucu, çamaşır makinası, televizyon, şu marka, bu marka, şu tip, bu tip, yenisini daha yenisini otomatik, tam otomatik, dokuz sistem, on sekiz kanal almaya özendirilmektedir.

Kültür dendi mi artık mekanize olmak var. Bilinç saptırılmış, beyinler yıkanmış. Almak, almak, sahip olmak, köşe dönmek.

Bırakınız insanın özgün, özgür yaratıcılığını, kendi yaratıcılığıyla topluluğun kültürüne katılımını, yaratılmış olan şeylerin, sanat eserlerinin değerlendirilmesi de olanaklı değildir.

Gerçek sanatsal yaratı, nerdeyse çoğu insanın yaşamının dışındadır. Ömründe bir kez bir sergiye, bir konsere gitmemiş insanlar, öyle köylerde, kasabalarda filan değil, Ankara'nın, İstanbul'un içinde yaşamaktadır.

Okuma olayı başlıbaşına bir sorun. Okullarımızda, eğitimimiz öğretimimiz içinde özgürce okumaya özendirmek, nitelikli eserler önermek sözkonusu bile değil. Müfredat belli. Dar ve kısır. Salt yasaklar ortasında öğretmen, öğrenci. Öyle 141, 142'nin kapsamında değil, çağdaş bir yazarı önerdiği, okuttuğu için ağır yaptırımlara uğrayan öğretmenleri anımsayalım. Okuyan öğrencilere uygulananları. Ocakları, yaşamları söndürülenleri. Sürekli baskı ve korkutma. Eğer kitap okumazsan başın dertsiz kalır. Okulda, ailede günde kaç öğün ortaya konan besin.

Üniversiteye gelmiş insanın çok sıradan bir istemi, bir okuma masası kurmak. Kendi olanaklarıyla. Disiplin cezaları, soruşturmalar, okuldan uzaklaştırılmalar.

Gelelim Demokrasi'ye, özgürlüklere. Demokrasi bağdaşır mı bunlarla?

Geleneğinde yaratıcılık olan, söz sanatları, tiyatro, müzik resim, mimarî bulunan insanımız, bunlara hızla yabancılaşmaktadır.

Oluşan kültürel boşluğuysa nelerin doldurduğunu söyledik. Kimsenin özgün düşüncesine de, yaratmasına da gerek kalmadı. Arabesk yaşam biçimimiz, kültürümüz, sanatımız var ya.

Önemle belirtmek isterim. Arabesk kültür, halkın yarattığı bir kültür değildir. Halk için üretilmiş olandır. Çünkü ne çağdaş bilinç, ne bu bilinçle geleneğin özgün dönüştürülmesi, yaşamın değiştirilmesi yönünde kullanılması istenmektedir. Kültürel yozluk egemen tarafından durmadan beslenmektedir.

Özgürce düşünmenin, yaratmanın üstündeki baskı, öteki toplumsal güç odaklarına da yayılmaktadır. Temelde tek baskı'nın yansımaları. Ailesel baskı, dinsel baskı, okulda, işyerinde yaşamın her alanında. Bence en vahimi durumun, özgürlük açısından, demokrasi açısından değiştirilmesi sorunu gündeme geldiğinde, muhalefet güçlerinde ortaya çıkan uzlaşmadır. (Televizyondaki açık oturumları, özellikle iç gösterimi de verilen birini ansımanızı diliyorum.)

Muhalif güçler özgül tavırlarını ayrıntılarda koyuyorlar. İş esasa dayandığında kimse pek farklı değil.

İnsanların muhalif de olsalar uygar davranmaları gerektiğini, elbette anlıyoruz. Ama egemen ideolojinin ortak şemsiyesine girmelerini, gerçek görevlerini yapmamalarını, insanî olmayan, insanı aşağılayan durumlara muhalefet etmemelerini, yapma kültürel değerlere, insanî özü geliştirmeyen düşünüş davranış biçimlerine karşı olmamalarını anlayamıyoruz. Demokrasiyi, özgürlükleri, insanın kendi potansiyellerini özgürce geliştirmesini amaçlayan kim, kimler varsa, partiler, sendikalar, Demokrat Belediyeler demokratik kitle örgütleri, bunun mücadelesini de vermek zorundadırlar.

Kimi terimlerin teoriden, güncel siyasal alana moda olarak çıktığını görüyoruz. Bunlardan biri "katılımcı demokrasi" terimi. Katılımcı demokrasi, halk demokrasisidir. Halkın tüm yaratıcılığıyla ve sorumluluğunu da alarak, üretimden, yönetime

her alanda söz ve karar sahibi olması, bu doğrultuda örgütlenmesi demektir.

Bunun için "yarını bugünden kurmak" gerekir. Katılımcı demokrasi, insanın önüne günlerden bir gün, rastlantısal olarak çıkıverecek bir şey değildir.

Demokratik kitle örgütlerine gelince: onlar çok açık bir biçimde salt bu amaç için vardırlar. Demokrasi, özgürlük, insan hakları savaşımı, ilkin kendi içlerinde demokratik kurallara uymalı, ondan ayrılmamalıdırlar.

Görüyoruz ki, giderek daha çok kişi bu toplantılarda, panellerde, şenliklerde sözlerini söyleyebilmektedir. Zaman içinde eski yapıları daha çok kırabileceğimizi, her isteyenin düşüncesini aktarabileceği biçimler kurabileceğimizi, konuşanlar olarak kendi sesiyle büyülenmiş deniz kızları olmaktan, iletişimsiz olmaktan kurtulacağımızı, dinleyiciler olarak da bir iki saat yalnızca susmak gibi bir ödevden kurtulup, toplantının sorumluluğuna hazırlıklı olarak katılacağımızı, düşüncelerimizi söyleyip tartışacağımızı umuyorum.

Çünkü bir alışveriş içine girmeden, salt susarak ya da salt konuşarak kendi potansiyelimizi, insanî özümüzü geliştirebileceğimizi sanmıyorum.

Düşünme ve yaratma özgürlüğü üstüne, yasal, toplumsal çeşitli baskılar var. Kimilerine değindik bu dar zamanda. Bir de var ki, aydınların kendisi de kültür üstüne, düşünme ve yaratma üstüne hegemonya kurabilirler. Kurmaktadırlar. Çünkü bu alandaki üretim araçları onların elinde bulunmaktadır. Öğrenimleriyle, aile çevreleri, iş çevreleri, kentleri hele hele metropolleri ve ordaki ilişki ağlarıyla, dış ilişkileriyle, gazeteleriyle, dergileriyle, basım-dağıtım tekelleriyle aydınlar. Bu alanda kimi zaman öyle kurumlaşmalar oluyor ki resmî baskıyı nerdeyse aşacak bir baskı gündeme geliyor. Sanatçının, yazarın, bu yazın, kültür iktidarıyla uğraşması çok daha zor.

Kimi aydın kesimse, ortada çözümü gerektiren acil bir sorun varken bunu entelektüalizme özgü araçlarla çarpıtıyor, savsaklıyor, yok sayıyor.

Örnek olarak geçen yılın yoğun konusu olan şu müstehcenlik sorununu alalım. Baştan söyleyeyim ki, bir kişinin de, kişiler

içinde bir yazarın da düşündüklerini söylemede, yazmada, hiçbir konuda özgürlüğünün kısıtlanmasından yana değilim.

Ama ülkenin gömüldüğü kocaman karanlık, cezaevleri, işkenceler ortadayken biz, çatılmış darağaçları – gelip durmuş kapımıza ölüm derken, 141'lerle, 142'lerle ve başkalarıyla ivedî olarak uğraşmak gerekirken, yakılan kitaplar, yayınlar, yazarlar, okuyanlar üzerine baskılar varken basının, kamuoyunun güncel, acil birincil sorun diye müstehcen yazın'ın özgürleşmesine, yönetilmesi doğru muydu? İşte bunu yaptığın zaman kitleyle, halkla aran daha çok açılır. Bu savaşımı halkın bin bir çözümsüz sorunu içinde nasıl ilk sıraya oturtacaksın?

Demek istiyorum ki, neyi öne alacağız, neyi ikincil sayacağız, bunları iyi seçmek zorundayız.

Her şeye karşın, ülkemizde yazın, sanat giderek demokratikleşiyor. Çünkü giderek daha çok insan sözünü söylemek istiyor. Yazın, küçük kentsoylu okumuşlar kesiminden işçi kökenlilere, kırsal kökenlilere doğru genişlemektedir. Cezaevinde yaratılan yazının büyük bir bölümünü de bu toplamda saymak gerekir. Yazan arttıkça, yaratan arttıkça düşünme, yaratma özgürlüğü için savaşın alanı genişliyor. Bu sevindirici bir olgudur.

Düşünce ve yaratmada özgürleşmenin bir engeli de kişinin anadilini bu alanda kullanamaması olmaktadır. İnsan dil ile düşünür. Yazınsal yaratısını da dille kurar. Tüm gizlerini, tatlarını bildiği, egemen olduğu dili insanın mümkününden çekerseniz, onun düşünme ve yaratma özgürlüğünü de çekmişsiniz demektir.

Bunun yanında cins ve yaş dolayısıyla toplumsal baskının da düşünmeye, yaratmaya engel olduğunu vurgulamalıyız. Eğitimde, öğretimde, evde, her yerde, kadın üstünde, genç üstünde, çocuk üstündeki baskılar, parasal ve nesnel olanaksızlıklarla birleşince onları geriletmektedir.

Son olarak şunu söylemeliyim: Düşünme ve yaratma özgürlüğü tek başına düşünülemez ve var edilemez. Öteki özgürlüklerle birlikte bir bütün, bir dizge sorunu olarak düşünülmek, alınmak gerekir.

(İnsan Haklan Derneği'nde bir panel konuşması, 1988)

Söyleşiler Anlatılar

Yazdıkça Yaşama Katılacağız

— 1950 kuşağından sonra şiire yeni bir duyarlık getiren bir ozan olarak göründünüz. Yeni bir duyarlık derken yanılıyor muyuz? Elbette bir ozan kendisinden öncekileri yinelemez. Yeni bir arayış içinde olur. Önce bu yeni duyarlığı anlatmanızı isteyelim sizden.

— Her başarılı ozan şiire kendi duyarlığı ile gelir. Bu duyarlılık yeni de değildir, eski de. Üstünde durulması gereken, bu duyarlığın niteliğidir. 1950'lerden söz ettiğinize göre diyebilirim ki 1960'lara kadar bireysel çıkışlı ama kadınlığı dolayısıyla ezilenlerin ortaklaşacağı duyarlığı şiire getirmeye çalıştım. 1960 yılları bir yandan ilk gençliğimin geride kaldığı yıllardı. Öte yandan, o yıllarda ülkemiz yoğun bir siyasal ve ekonomik bunalımın içine itilmişti. Bir başka yandan da, bunalım eytişimsel olarak karşıtını geliştirmiş, 1961 Anayasası "evet"lenmişti. Görece de olsa, bir düşünme, okuma, anlatma özgürlüğünden hepimiz yararlandık.

Bir de eklemem gerekir ki o yıllar benim Anadolu ilçelerinde yaşadığım yıllar. Ta 1972'lere kadar. Duyarlığımı kendi kişiliğim ve cinsimin sorunlarından çekip, halkıma yönelttim.

Şunu da belirtmeliyim: İster bireyci, ister toplumcu duyarlığı yansıtsın, her şiirim yaşamdan çıkmıştır. Her dizenin hayatımda, hayatımızda bir karşılığı vardır. Yazdıklarımın yeniden, yadırganmadan hayata katılması bundandır. Genç ozanlara da öneririm, özellikle hayatı değiştirme savında olanların, hayatla yakın bir alışverişe girmeleri, ordan temellenmeleri zorunluluğu vardır.

— *İkinci Yeni şiir akımı içinde yeri olan bir ozandınız. Yazınımızda İkinci Yeni'nin yeri olacak mıdır? İkinci Yeni yazınımıza ne getirmiş, ne götürmüştür?*

— İkinci Yeni, biçimsel bir arayıştı. Şiirimizin anlatım olanaklarını geliştirdiği yadsınamaz. "Bir akımdı" dersek, siyasal kısıtlılığın zorladığı, Batı'ya öykünmenin beslediği bir kaçış akımıydı da demeliyiz.

— *Son çalışmalarınızda destan şiirine yönelmeniz dikkat çekiyor.* Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı *bir ön çalışmaydı denebilir.* Seyran Destanı *önemli bir toplumsal gerçeği vurguluyor. Büyük kente göçün acılı gerçeğini. Bu somut gerçeği ince bir şiirle yansıtıyorsunuz. Pek çok toplumcu yazarda görülmeyen bir duyarlık bu. O eski duyarlığınızla bu toplumcu davranış arasında nasıl bir bağlantı var? Şiirinizin gelişme çizgisini anlatır mısınız?*

— Destana yönelişim, işlediğim konu dolayısıyladır. Konular kendilerine uygun bir biçem, bir de dış biçim edinemezlerse özlüğe yükselemezler. Bir Kurtuluş Savaşımız kesitini, bir iç göç olgusunu başka nasıl anlatabilirsiniz?

Seyran Destanı 1974'den başlayarak, parça parça dergilerde yayımlandı. Şu günler destan modasının yaygınlaştığı günler. Zor bir türdür destan. Hem uzun bir öykülemeye girişeceksiniz, hem dizelerin ve bölümlerin şiirsel yükünü koruyacaksınız. Kuruluğa, yavanlığa düşmeyeceksiniz. Dizeleriniz düzyazıdan bozulup alt alta yazılmış izlenimini vermeyecek. Yani özgürce yapılaşmış olacak.

Eski duyarlık, yeni duyarlık, toplumcu yönseme üstüne birinci soruya verdiğim yanıtta düşüncelerimi söyledim.

— *Bir ozan, bir yazar çağının tanığı olmalı. Bir ozanın toplum içinde bir sorumluluğu olmalı. Bu sorumluluğu nasıl duyuyor, nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Toplumcu ozanlar toplum sorumluluğunu somut bir biçimde anlarlar. Onların görevi hayatın değiştirilmesine katılmak, şiirleriyle hayatın değişebilir olduğunu hiç durmadan vurgulamaktır. Bunu yaparken biz tekil davranmayız. Birimizin yazdığı ötekilerinkiyle bütünlenir. Giderek yaşamın bir parçası olur.

— *Biraz özyaşamınızı, dünya ve yazın anlayışınızı anlatır mısınız?*

— Bu soruyu şu yaşıma dek o kadar çok yanıtladım ki, yeni bir yanıtın konuşmamıza pek bir şey katacağı kanısında değilim. Dileyen her yerde bu bilgileri bulur.

— *Hazırladığınız yeni yapıtlar var mı? Şiir yazan çok. Oysa şiir üzerine yazan yok. Sizin şiir üzerine iyi değerlendirmeleriniz de var. Şiirle birlikte deneme yazmayı sürdürmeyi düşünüyor musunuz?*

— Bütün nitelemeleriniz ve övgüleriniz için teşekkür ederim. Bu dünyada bir iş yapan kişi, yaptığı iş ne olursa olsun, onun hesabını da yapabilmelidir. Yani bilinçle yapmalıdır her ne yaparsa. Şiir, sanat, kültür üstüne yazılarımı bu bağlamda değerlendirmenizi diliyorum. Bir de yaşlandıkça bazı birikimlerin oluşması var. Birikimimizi genç arkadaşlarımıza aktarmak da görevimizdir.

Yaşadıkça yazacağız. Yazdıkça yaşama katılacağız. Var olacağız. BEN değil, BİZ diye diye.

(*Sesimiz*, Ağustos 1980)

Gelenekte Var Olanımızı Yok Sayıp Batı'dan Temellenmeye Çalıştık

Ali İhsan Mıhçı — *"Bütün şiirlerinizi* Seyran *adıyla topluca yayınladınız şu günlerde* Rüzgâr Saati'*nden* Seyran Destanı'*na gelen bir şiir serüveniniz var. 1952'den 1982'ye uzanan yoğun bir süreç bu. Sayın Gülten Akın, bu sürecin dönemeçleri sizce nerelerde? Her dönemeç nasıl bir değişimi vurguluyor? Dönüp geriye baktığınız zaman, geçmişte bırakılan ve bugüne, yarına aşıp gelen nelerle karşılaşıyorsunuz?"*

G.A.: Evet Ali İhsan, doğru. Şiirimde bazı dönemeçler var. İlk dönemeç *Kırmızı Karanfil. Rüzgâr Saati* bir ilk kitap olmanın özelliklerini taşır. *Kestim Kara Saçlarımı* ve onu izleyen *Sığda* belki daha usta işi. Ama, her üçü de odağı "ben" olan bir hayatın çeşitli görünümlerini yansıtır. Aşk, sevgi, ayrılık, özlem, yalnızlık, çeşitli acılar, sevinçler. Bu yalnızlık, o günlerde sanatçı kişiliğimin bir parçasıydı. Koca bir kalabalığın ortasında bile, kendi içime kaçıp saklandığımı, bunu sık sık yaptığımı ansıyorum. İletişimimi kesiyordum ya da en aza indiriyordum. İsteye isteye. Şiirle birlikte olabilmek isteğiyleydi bu. Ama hep orda kalamıyordum. Kalabalığa, ya da başkalarına döndüğümdeyse, kendimi dıştalanmış buluyordum. Orda, yalnızlığın hiç istemediğim faslı başlıyordu. Bu durumla nasıl başedeceğimi bilemiyordum. Çocuklarım doğuyordu. İstiyordum, seviyordum onları. Onlar hayatıma girince, kaçıp saklandığım yalnızlığı yitirdim. Ama sonradan, kendimi istemeden buluverdiğimden de kurtuldum. Murat, Can, Aksu... Birer tansıktılar. (Onur ve Deniz sonraki şiir döneminde doğdular.) Değişmemi sağlayan ne-

denlerden biriydiler. Evlendiğim 1956 ile 1959 arasında Ankara'daydık. Sonra, her yılı ya da her iki yılı bir Anadolu ilçesinde geçirerek 1973'lere değin dolaştık.

A.İ.M.: *Biraz geriye alsak da tarihi,* Kırmızı Karanfil'*e dönsek olur mu?*

G.A.: Ah evet. Onu atlayıp geçemeyiz. *Kırmızı Karanfil*'in basıldığı yıl 1971 ama, içindeki şiirler 1964-71 arasında Haymana, Kumru, Gerze, Saray'da yazıldı. Bu yıllar artık 1960'ların geride kaldığı, ülkece beklentilerin gerçekleşme umudunun yeniden yitirilmeye başlandığı, toplumsal muhalefetin yoğunlaştığı yıllar. Bir yanda güzelim Anayasamız, öte yanda ona masalsı bir uzaklıktan bakan, yokun yoksulluğun burgacında, köylü kentli insanımız.

Ordu ilçesi Kumru'nun bir dağ köyüne (adı Çavdar olacak) toprak bir yol açılabilmişti. Görülmemiş diklikte bir yoldan çıkıp gitmiştik. Yıl 1965 ve ilk kez bir motorlu araç görüyordu köyün çocukları. Bizi alıp bakımlıca bir eve buyur ettiler. Öteki evleri görmek, insanları tanımak istiyordum. Bin dereden su getirip engelliyorlardı. Üsteleyince, gezdirmek zorunda kaldılar. Her gittiğim evde hasta vardı. Birinde dört kişi yatıyordu. Hepsi verem. Ocaklarında, İç Anadolu'da sitil dediğimiz bakır kaplarda pancar (karalahana) kaynıyordu. İçine mısır kırması katılmış. Yağsız, etsiz; yoksulluğun çaresizliğin böylesini başka yerde görmedim, diyemem. Gerze'nin uzak köylerinde, Gevaş'ta...

"Yaz", "Güz", "İlkyaz", "Kış" ve öteki şiirler, ardarda yazıldılar. Acılarla dolu ama, coşkuyla, sevgiyle. Kendi çocukluğuma da ilmikler atarak. *Kırmızı Karanfil*'i bir ara dönem sayabiliriz. Sonra *Ağıtlar, Türküler ve Destanlar* dönemi.

A.İ.M.: *Bu döneme biraz sonra yeniden değinmek üzere, sorumuzdaki değerlendirmeyi yapsak?*

G.A.: İlk şiirlerden *Kırmızı Karanfil*'e taşınan ve taşınmayan neler vardı? Bunu sormuştunuz. Peki, söyleyeyim. Yeni bir nitelik oluşturacak her şey taşınmıştı. "Ben" bile. Ama o da nitelik değiştirip, halk içinde yerini alarak. Şiirde sanatta, sanatçının istemine bağlı olmadan hep bir değişme vardır ama her yeni oluşumda eskinin içinden seçilmiş taşlar kullanılır. Yeni'nin niteliğini belirleyici öğelerden biri bu eski taşların seçimidir.

A.İ.M.: *Şiirlerinizde yer yer çocukluğa özgü duyarlıkların, yaşantıların izine rastlıyoruz. Bu saptamadan çıkarak, şiirinizin oluşumundaki belirleyici etkenler arasında, çocukluk çağınızın yerini anlatabilir misiniz?*

G.A.: Müziğe, resme yetenekli çocuklar vardır. Şiire yetenek pek kabul edilmez ama, ben öylesi bir çocuktum. Kendimi bildim bileli şiir söylemeye çalışırım. Bu yeteneğin rastlantısal olmadığını sanıyorum. Aile içinde, şiire büyük değer verilmesinin sonucudur. Mânileri, koşmaları ilâhileriyle, şiirli dinsel öyküleriyle, Anadolu halk edebiyatının ortasında kendimi tanıdım. Daha okuma yazma öğrendiğim yıllarda, seçkinci edebiyatın ürünleriyle tanıştım. Birçok kişinin lise sıralarında bile okuma olanağı bulamadığını ben çok küçükken okudum. Okuma tutkunuydum çünkü. Bir yerleri kurcalıyordum boyuna. Ankara'ya okumaya giden ya da öğrenimini bitirmiş dayılarım vardı. Eski, bırakılmış bavulları hazine değerindeydi. Yirmilerden, otuzlardan, kırklardan sararmış ya da yeni kalmış kitaplar. Divan edebiyatı antolojisi, yeni şiirimizin ilk antolojisi. Nâzım şiirleri.

Kulağımın dibinde top patlasa duymazdım. Dalıp giderdim. İyiyi kötüden ayırabilmeyi erken öğrendim. Uyaklı, uyaksız şiirler yazdım. Ancak üniversiteye başladığım yıl yayımladım. Hayatı, başkalarından değişik olduğunu sandığım bir ilgi ve dikkatle gözlüyordum. İnsanların erkek-kadın, genç-yaşlı, varsıl-yoksul olmalarının ilişkilerini belirlediğini görüyordum. Haksızlık yapılıyorsa dayanamıyordum. Bir yakınıma, bir arkadaşıma yapılan, beni, bana yapılandan daha çok üzüyordu, pek çok sonra, birileri bunun ayrımına varıp, cezalandırma yöntemi olarak kullandılar.

Doğan Hızlan'ın ermiş, abdal filan demesine neden de buralardan gelir. Kendime yapılanı sabırla karşılamayı öğrenmiştim. Onur vardı bir de. Duyurmaz, saklardım. Ama kötüleri bağışlamadım. Büyüklerin konuşmalarını, ilişki inceliklerini büyük bir dikkatle izlerdim. Pat diye söze dalıverdiğim olurdu. İlgim yakalanırdı böylece.

Doğaya tutkundum. Kentin evlerinin bittiği yerlere, dağ eteklerine kaçardım. Dalıp geciktiğimde, işte orda, yine yakala-

nırdım. Uzak gözetime alınıyordum. Feodal ilişkilerin sürdüğü evimizde dedemin sevgisi ve koruyuculuğu, öteki söz sahiplerinin kişiliğime saldırısını önlüyordu. O koşullar içinde özgürce geliştiğimi söyleyebilirim.

A.İ.M.: *Şiirimizde, geleneğin kalıplarını kırıp yeni yapılar oluşturma süreci, tanzimatla başlayarak günümüze değin ulaşan karmaşık bir ilişkiler bütünüdür. Siz bir sanatçı olarak, içinde yer aldığınız bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?*

G.A.: Yanıt sorunun içinde. Bulunduğum süreç geleneksel divan ve halk şiiri kalıplarının kırıldığı süreç. Divan şiiri olsun, halk şiiri olsun, kendi kalıpları içinde, kendi dönemlerinin yaşam izdüşümünü taşıyorlardı. Güne yanıt veremezlerdi (o biçimleriyle). Cumhuriyete değin ağır ağır bozulan kalıplar, Cumhuriyetle birlikte kırıldı. Bu olumlu bir durumdu. Burda yapılan yanlışlık şuydu: Kalıpların kırılmasıyla birlikte geleneğimiz yok sayıldı. Gelenekte var olanımızı yok sayıp Batı'dan temellenmeye çalıştık.

Bu bir tepkiydi, denilebilir. Çağdaşlaşma için gerekliydi de belki. Ama sürmemeli. Çünkü, bu boşluk yabancı bir kültürün egemenliğinin artmasına yarıyor.

A.İ.M.: *Çağdaş duyarlıkların yansıtılmasında geleneğin kullanılması hangi bağlamda olmalıdır? Yapıtlarınızda geleneksel öğeleri kullanışınızda egemen olan tavır nedir?*

G.A.: Burda, bilerek çarpıtma ya da bilmeyerek yapılan bir yanlış anlamanın önüne geçmek için açıklıyorum ki, benim şiirim halk şiirinin bir uzantısı değildir. Ama şiirimizin yaslanması gereken geleneğin öncelikle kendi geleneğimiz, kendi yaşam değerlerimiz olması gerektiğini vurgulamak istiyorum. Batı'nın birikim ve kullanımlarını şiirimize temel kılmak yanlış bir tutumdur. Böylece üretilmiş şiir karşılığını yaşamımızda bulamadığı için yapma çiçekler gibidir. Bu ne kadar yanlışsa, halk şiirimizin biçim öğeleriyle iç ve dış kalıplarıyla çalışmak da o kadar yanlıştır. O da hayatımızda karşılığını bulamayacaktır. Dahası, kullanılabilirlik alanlarının hızla yozlaşmasına, güncel gereç toplamından düşülmesine neden olur. Geçmiş toplumsal, tarihsel alanın kullanımı da, bir bol keseden harcama biçimine dönüştürülmemelidir. Günün açıklamasında, kendi kendini de-

ğiştirip yükseltmesinde yararlanılmalıdır. Sık sık yapılmakta olan iki yanlış var. Bir kısım genç ozan, içi güncel özle doldurulmamış halk biçiminin kalıplarıyla yazıyorlar. Mekanik şematik, işlevsiz ürünler çıkıyor ortaya. Örnek vermek istemiyorum. İkinci yanlış da, tarihi, geçmiş toplumsal yaşamın kullanımında görülüyor, tarihsel birikimler, söz ve söz yapıları, ses değerleriyle şiire sokuluyor. Yine içeriği boşaltılıyor. Çok çok bir çağrışım değeri öne çıkarılarak. Cülus, zindan, şir-i pençe, Bizans, zehir, hançer, pranga, kul, divan... Elbette kullanılır bu sözcükler, kullanılmalıdır ama güncele paralel bir özü taşıyarak, ağırlığıyla birlikte.

A.İ.M.: Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı'*ndan başlayarak, çağdaş destan yaratımına yöneldiniz. Ulusal kurtuluş mücadelesini ele alan bu destanı, Türk halkının tarihten süzülüp gelen yaşamını güncele bağlayan* Seyran Destanı *ile sürdürdünüz. Bu yapıtlarınızda tarihsel bilgi ve kuramsal yaklaşım ile yaşanmışlığı nasıl bağdaştırdığınızı anlatır mısınız?*

G.A.: Bir ozan için bilgilenmenin çok önemli olduğunu söylemek gerekmez. Bu bilgilenme, hayatın kendisinden, denemeden, sınamadan, gelenekten, geçmiş dünya yazınından, çağdaş yazından, ülkenin tarihinden ve tarihsel yazınından ve başka sanatlardan, herşeyden olur. Kısaca hayatın kendisinden.

Yaşadığım güne bir açıklama getirebilmek ve geleceği aydınlatmak amacıyla tarihseli kullanıyorum.

Ozan toplumbilimci değildir, tarihçi de değildir. Bu kesin. Şiirin doğrudan gereci bilimsel ve kuramsal bilgi değildir. Bir var ki şiir de kendine özgü bir bilgi türü, hatta bir iletişim biçimidir. Bilimsel bilgiden de, tarihten de yararlanır.

Bu bilgilenme olayı iç içe geçmiş, birbirini doğuran süreçlerle oluşup gider. Ozan, bir döneminde hayata, ötekinde tarihe, bir başkasında bilime yönelmez. Şiir yazmaya başlamadan çok önce, az ya da çok bir birikme, bilgilenme söz konusudur. Birikme derken, bunun duruk, donuk, niceliksel olmadığını bir kez daha vurgulamalıyım. Bilgi gelir, bir bireşim yeni bilgilerle başka bireşimlere ulaşır. Ve sürekli bir seçme. Sürekli bir değişim ve nitel sıçrama. Şiiriniz bu oluşumu izleyebiliyorsa, o da evrilip değişip geleceğe aktarılarak birikiyorsa ozanlığınız diri-

dir. Değilse, yoz bir kalıbı sürükleyip götürüyorsunuz demektir. İnsanın kendi ölüsünü sürükleyip götürmesi kadar saçmadır bu.

A.İ.M.: *Destanlarınıza dönersek?*

G.A.: Evet, onlar birer *seçilmiştir*. Konuları Türk halkının yaşamının nirengileridir. Kurtuluş Savaşımız ve göç olgusu. Halkımızın destanını yazma istemim, seçimim nasıl kendi önceki birikimimin sonucuysa, bunu yazmak için bu nirengilerden başlamak, tarihten, toplumbilimden yararlanmak o denli gerekliydi.

Birinci destan bölgesel bir ilk direnmeyi vermeye çalışıyordu. *Seyran*'ın özelliğiyse, tarihseli ve günceli bazan geçişmeli, bazan paralellikler kurarak birlikte taşımaktır.

A.İ.M.: *Destan çalışmanız sürüyor mu?*

G.A.: Sürüyor. Şimdi daha geriden bir tarihsel kesitin anlatımıyla. Yazmakta olduğum "Celâliler" destanı, bana öyle geliyor ki, daha iyi olacak.

A.İ.M.: *Edebiyat dile dayanan bir sanat, şiirse, dili yoğun kullanmanın en çetin alanıdır. Bu nedenle dil konusunda yaklaşımınızı öğrenmek istiyorum?*

G.A.: Şiirimin dil kaynağı, halkımızın konuşma dilidir. Şiirim, dramatik öğeleri baskın olarak barındırması nedeniyle de konuşma dilinden kaynaklanır. Kitabîlik taşımaz. Kitabîlik kimi zaman konuşma diline de girmiş olabilir. Slogan biçiminde filan. Onu kullanmaya gereksinme duyuyorsam görünür ya da görünmez bir tırnağa almışımdır mutlaka.

Tarihsel dil konusunda daha önce söylediklerimi ansıtmak isterim.

Halk dilinin bir bölümü genelde kullanılır. Kimi sözcükler, deyimler, dilsel yapılarsa, yereldir. Ben gerek Türkiye'de genelde kullanılandan, gerekse yerel ağzın gereçleri içinden seçmeler yapıyorum. Doğallıkla, dilsel birikimimden yararlanarak. Sözlüklere sık başvurmam. Onları herkes kadar kullanırım. Seçtiğim dil yapılanmasında yerel sırıtmaz. Anadilimdir bu çünkü. Burda bir üstünkörü bakışın getirdiği yanlışı düzeltmeme izin verir misiniz? "Gülten Akın halk şiirini ve onun gereçlerini iyi kullanıyor" filan.

Ben halk şiirini ne kullanıyorum, ne de yapıyorum. Onun uzandığı kaynağa ben de uzanıyorum. Yoksa, kalıplarını, söylemini almıyorum. Ara sıra bir türkü dizesi belki. O kadar az ki. Üstelik yapı onlardan hem yararlanmış, hem dıştalamıştır. Bile isteye.

Türkçe yazmaya özen gösteririm. Tarihsel anlatımın gerektirdiği yerde Osmanlıcanın sözcüğü ve yapısal özelliklerine de başvururum... Osmanlıcayı diriltmeye çalışmadan. Ölen bir dili diriltmeye çalışmak ya akılsızlığın, ya gerici özlemlerin simgesi olabilir.

(*Gösteri*, Temmuz 1982)

*Şiirin Süreci, Toplumun Değişme Süreci, Buğdayın Yetme Süreci... Bunlar Hep Birbirine Benzer. Ürün Gerçekleşince Kaynağına, Halkın Yaşamına Döner**

Mustafa Öneş — *Şiir yazmaya hangi yıl, nasıl bir gerekseme ile başladınız?*

G.A.: Konuşmaya başladığımda, kendimi küçük küçük şiirler okur buldum. Dedelerimden biri, dayım, amcam şiir yazıyorlardı. Evde herkes, onların bu uğraşından saygıyla söz ederdi. Çevremde hep şiirsel bir ağıntı vardı. Yakınlarım arasında beyler vardı. Bildiğiniz derebeyi. Asılmışlar vardı. Atatürkçüler vardı. İyice halktan kişiler vardı. Siyasaya hiç aldırmayanlar vardı. Din vardı. Dinsel kurallara aldırmayan vardı. Konak vardı. Küçük ev vardı (en çok yaşadığım). Ölmek üzere olan haremlik selâmlık vardı. Söz, dil, söyleşi vardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında yokluk vardı. Bunların hepsini Yozgat'ta bırakıp Ankara'ya taşındığımızda ilkokul son sınıftaydım. Sanırdım ki okuyup yazan herkesin varacağı son erginlik aşaması ozanlıktır. O yıl ilk şiirimi yazdım. Öğretmenimin verdiği "Güzel yazım" ödevinden dört dizeyle kurtulmak yürekliliğini gösterdim. Sınıfta etkisi gerçekten çarpıcı oldu. O gün bu gündür, az sözcük kullanarak çok şey anlatmaya bayılırım.

M.Ö.: Ağıtlar ve Türküler'*in arka kapak yazısında yer alan "halkla bütünleşmek" sözünü biraz daha açıklığa kavuşturur musu-*

* *Ağıtlar ve Türküler*'in 1977 Yeditepe Şiir Armağanı'nı alması dolayısıyla yapılan söyleşi.

nuz? 1971 sonrası şiirimiz bu açıdan bakılınca hangi aşamada bulunuyor?

G.A.: Halkla bütünleşmek, salt kültür, yazın, şiir kesimlerinde değil, yaşamın her kesiminde etkin olma gücünü kendinde bulan herkesin uyması gereken ilk kuraldır. Kişinin yeteneği doğuştan var olmaz. Eksikli değilse, bu yeter. Yaşadıkça birikir. Bu birikime göre kendini dışa vurur ve toplumda varolur. Ozan olarak, hele halkçı, toplumcu bir ozan olarak varolmak, bu birikime rastlantısalın dışında bir bilinci katmayı gerektirir. Hep söylüyorum, bıkmıyorum söylemekten, halktan biri, onun bir parçası olmadıkça ozan eksiktir. Halk derken biz, egemen anapara çevreleri dışında, emeğiyle yaşayanları anlarız.

Eytişim, yolunu seçenin ışığıdır. Kim ki uyar ona, davranışı çelişkiden, kafası karışıklıktan kurtulur. Dili durulanır.

Nasıl olur bu?

Halkın, hayatın içinden gelmişsin. Senden önce gelenlerin yaşamları yani tarihleri, deneyleri yani toplum bilgileri, kuramları var. Zamana ve yere göre tutarlı, uygulanmış. Onları da bilince, hazırsın demektir, birikenleri kendinden geçirip, vermeye.. Özverilisin. Bilgini, deneyini halk için kullanmak istiyorsun. Dilin, şiirin kurallarını, ikisinin de kendi içlerinde eytişimsel gelişimini biliyorsun, dili seçmede, şiir dili yapısını kurmada tamamsın, öyleyse alışveriş başlayabilir.

Bu mekanik, şematik anlatım elbette kâğıt üstünde kalacak bir anlatım. Sinemada ağır çekime benzer bir yöntem uyguluyoruz, söylediklerimizi açık, anlaşılır kılmak için. Oysa yaşamda iç içe geçmiş, yan yana, karşı karşıyadır her bir şey. Bu bir karmaşa değil, bir gelişim, oluşum düzenidir. Hani şimşek çakar, gök gürler, yağmur yağar karşıt elektrik yüklü bulutların çarpışmasından. Doğa da, toplum da, şiir de budur. Bitmez tükenmez bir karşılaşma, alışveriş, dirimi taşıyanın üstünlüğü ve sıçrama. Hem kendi tarihi içinde, hem dışarıyla alışverişinde. Şiirin süreci, buğdayın yetme süreci, toplumun değişme süreci. Bunlar hep biribirine benzer. Ürün gerçekleşince, kaynağına döner, halka halkın yaşamına. İşte, halkla bütünleşmek budur.

1971 sonrası şiirimiz, her zamankinden daha çok bu çabanın içindedir. Öyle olması da gerekir. Ülkemiz, siyasal yaşamın-

da demokratikleşme sürecine girme sancılarındadır. Halk kendi kendini yönetebileceğine inanmıştır. Bunun yolları, 1960'tan sonraki açılımla kuramsal olarak da öğrenilmeye girişilmiştir. 1971 provası da, onun bugüne dek süren uzantıları da başarısızdır. Kan, yaş, zulüm geciktirir ama kesmez.

Bütün bu olanlar şiiri etkilemesin, olacak şey mi? Şiir, bir ozanın dediği gibi, acıyla da olgunlaşır. Halk içinde devinme hızı artar.

Bu günler, o günler.

M.Ö.: *Birkaç şairimizinki ayrı tutulursa, ülkemizde okurların en az ilgi gösterdiği yaptılar şiir kitaplarıdır. Nedenini açıklar mısınız?*

G.A.: Saptama yerinde. Ülkemizde şiir kitapları genellikle az basılır, az satılır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Yayıncı açısından, ozan açısından, okur açısından.

Bizde, iyi denilebilecek yayınevi yeni yeni çoğalmaktadır. Ülkemiz, dış ve iç anaparanın etkinliğinde, gelişmekte olan bir ülke görünümündedir. Anapara, en çok kazançlı işten, en az kazançlı işe doğru bir sıra gözeterek el atıyor. Yayınevlerimizde uzmanlaşma yeni yeni başlamaktadır.

"Bebeğin Diş Çıkarma Sorunu" kitabını tüketen "izahlı ve şerhli ... usulü... kanunu" basımını bitiren yayınevi, o arada "Sevginin Üç Gözü" şiir kitabının da düzeltmelerini yapmaktadır. Yalnız edebiyatla uğraşan belki var bir iki, ama yalnız şiir basan yok. Anaparacı ülkelerde, onlara özenenlerde hiçbir nesne hatta canlı, kendini tecim kurallarının dışında tutamaz. Şiir bile. Ozan beş yıl çalışır, otuz şiir yazar. Birkaç formalık bir kitap oluşturur. Kitabın üstüne konulan fiyat hiç de iştah çekici değildir. Kazanç bırakmaz. Dağıtımı önemsenmez, satımı önemsenmez, tanıtımı, duyurusu önemsenmez. Engeller aşılmaz mı? Aşılır bazan.

Kısırdöngünün üçüncü ayağındaki okur, görünürde özgür, gerçekte bağımlıdır. Eğitiminde şiir yoktur, bağımlıdır. Yaşamında şiir yoktur, bağımlıdır. Yasasmda, yasağında, gazetesinde, televizyonunda şiir yoktur, bağımlıdır (şiirin hasıdır muradımız).

Şiir bir yandan edebiyatın türleri içinde gözükürken, öteyandan plâstik sanatların kurallarına bağlıdır. Yoğundur. En yalın olanı bile okurdan çaba ister. Vermeden önce ister. Dış el-

verişlilikle birlikte ve daha çok bir iç yetkinliğini gerektirir (şiir kitabı okuma).

Çok insan, kısa bir tad süresini imgelemde çoğaltma yerine, koca bir romandan seçerek almayı yeğler.

Geniş kitleler şiirseverler, iletirler onları ama bu şiirlerin sayısı azdır. Üstelik, kitaplardan önce dergilerden çoğaltır onları birileri dağıtıverirler. Bir örnek vereyim:

Ağıtlar ve Türküler'den, *Kırmızı Karanfil*'den bazı parçalar sevildi. Bestelendi genç ustalarca. Şimdi onlar çok yerde var. Gençler söylüyor, evlerde, yollarda söyleniyor. Kimilerini basmışlar kartlara, görüyorum kitapçılarda ve çok yerde. Binlerce satılıyor. Tek şiirler, şiir parçaları.

Kitaba gelince durum değişiyor.

Burda sahneye ikinci ayağı getirelim. O ozandır. Yaşamıyla, düşüncesiyle halktansa, onu iyi biliyor, tanıyorsa, folklorunu, geleneğini biliyorsa, dilini, dil yapısını iyi seçebiliyorsa aşıp gitmeye hazırdır. Ama kaçı?

M.Ö.: *Türkiye'de öykü ve romanda başarıya ulaşmış çok sayıda kadın sanatçı var. Şiir dalında ise sizden sonra, en iyimser tutumla bir· iki kişinin adı anılabilir. Sanırız, dünyanın öbür ülkelerinde de durum değişik değil. Bu konu üzerine düşünceleriniz?*

G.A.: Ben işi ciddiye ilk alanım ülkemizde, bu doğru. Ama ben olmasam başkası olacaktı. Elimizin hamuruyla erkek işine karışıyoruz artık.

Şiir edebiyatın en zor dalıdır. "Herkes kaşık yapar ama sapını doğru getiremez" denir Anadolu'da. Şiir, sapının doğru gelip gelmediği en çabuk görülen kaşıktır. Bal gibidir de. Hile kaldırmaz gözünü sevdiğim. Bir, olanca yeteneğini, sabrını, emeğini verip yapacaksın onu. Bir de engelleri aşıp okura ulaştıracaksın. Sonuçta bir parça alkış, biraz iç doygunluğu. Buna, "benim" diyen erkek katlanamaz. Nerde kaldı, bir de özel, öznel sorunlarının baskısına uğrayan kadın. Hızlı ün derseniz romanda, öyküde. Para derseniz onlarda. Dert derseniz, gözlem yeteneği, gözlediğini ayrıntılı anlatma yeteneği derseniz, kadında. "Anlatsam roman olur" diyen erkek görmedim ben. Anlatıyorlar roman oluyor (sözüm herkese değil).

Şiir gerçekten zordur. İştahsız çocuk gibidir. Çıldırtır adamı. Bin bir gereç bulursunuz, ne kadar azını kullanırsınız. Roman olsun derseniz, çoğunu kullanacaksınız. Roman seçerek çoğaltır, şiir seçerek azaltır.

Sözü şöyle bağlamalıyım. Türkiyemizde yükselen bilinç, direnç düzeyiyle birlikte, gerçek kadın-erkek eşitliğinde hızla yol alınıyor.

Evinin dışında, kadın olduğunu ve her yerde, bunun bir sakıncalı durum olduğunu yaşayarak yetişmemeli kadın.

Bin yasa çıkarılsa sağlanamaz da, bir toplumsal yapı değişimi işi bitirir. Süreç o süreç.

Ben bu konuda da doğuştan şanslıyım. Dört kız kardeşten en büyüğü, Anadolulu babanın erkek evlât yerine koyarak "yatağımı satar okuturum" diye özendiğiyim. Sonrası kendiliğinden geliyor. Ezilmiyor insan.

Kırmızı Karanfil'deki bir şiirimde dediğim gibi: O, *ateşten kara, kardan ateşe / Donup yanmadı mı / Çeliğe dönüştü dilindeki demir.*

M.Ö.: *Şiire başlamak isteyenlere bir şeyler söylemek ister misiniz?*

G.A.: *"Hayatın denek taşına / Sabrın bileği taşına / Bilginin kesin taşına / Direncin esnek taşına / Biraz ferhat, biraz şirin" olsunlar derim..*

Olsunlar derim.

(*Milliyet Sanat*, 1 Haziran 1977)

*Türk Toplumcu Şiirinin Kökeni Halk Edebiyatı ve Şiiridir**

— *Yaşamınıza koşut şiir gelişiminizi anlatır mısınız?*

— Otuz yıldır şiir yazarım, yirmi beş yıldır da yayınlıyorum. İlk yazdıklarımdan bu yana, şiirlerimin ortak özelliği, gerçeklerden, olgulardan kaynaklanmasıdır. Önceleri beni daha çok kendi yaşamım ilgilendiriyordu. Gözlerim içime çevrikti. *Rüzgar Saati, Kestim Kara Saçlarımı, Sığda* adlı kitaplarımda bu özel, öznel bakış açısının sonuçları görülür. Ancak belirtilmesi gereken çok önemli bir nokta var: Benim bütün çabam, kendi iç gerçeklerimden de yola çıksam, olabildiğince çok insanı ilgilendiren ortak özleri seçmek. O özlerin iki çarpı ikinin dört etmesi gibi nesnel, açık olmaması, dilde ve biçimde de bir gölgelemeyi gerektiriyordu.

1960 öncesinde hızla yaşlandık. Gerek kendi yaşamımda, gerekse toplumun yaşamında çok önemli değişmeler, gelişmeler oldu. Bir yandan deney birikirken, öte yandan bilgi birikti. Şiirlerimin konusu, özü, biçimi de değişikliğe uğradı. Öz, bireyselden çok toplumcu olunca dil de yalınlaştı. Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine nasıl bıçakla kesilmiş gibi geçilmemişse, ulusumuzda bir alt birikim nasıl sürüp gidiyorsa, benim şiir yaşamımda da öyle oldu. İlk çalışmalarımdan hep yararlandım. Dili kullanmada, kurguda bir ustalığa varma çabası kesiksiz sürdü.

* *Ağıtlar ve Türküler*'in 1977 Yeditepe Şiir Armağanı'nı alması dolayısıyla yapılan söyleşi.

Edebiyat dışında, başından beri çok renkli, çok hareketli bir yaşamım oldu. Çocukluğum, ilk gençliğim ikinci Dünya Savaşı'nın orta halli ve yoksul halk üstünde estirdiği fırtınalar içinde geçti. On sekiz yaşındaydım, bir yandan okuyup öte yandan geçim derdine düştüğümde, o gün bugündür çalışırım. Bir parça avukat, daha çok devlet görevlisi, en çok da öğretmen oldum. Ama hep vekillikle. Beş çocuğum var. Göstermelik bir eş, bir ana olmayı hiç düşünmedim. Neyi ki yaptım, bütün yüreğimle, bedenimle, içtenliğimle yaptım. Yaşamımdaki bu dolgunluktan, doygunluktan şiirim çok yararlandı. Öğretmenliğimi de, avukatlığımı da öğretmek, yol göstermek değil yalnız, öğrenmek, yol sormak için kullandım. Eşimin yöneticilik görevi nedeniyle Anadolu'yu dolaştık. Çok ilçe değiştirdik. Bu da bir sanatçı için büyük şans. Şimdi tek kaygım zaman azlığı. Artık yaşlanıyorum, istiyorum ki büyük birikimim daha çok, daha uzun soluklu şiirlere, destanlara dönüşsün. *Kırmızı Karanfil, Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı, Ağıtlar ve Türküler*'den sonra vardığım *Seyran* sanıyorum amaçladığım şiire en çok yaklaşan oluyor.

— *Dil üstüne düşündükleriniz?*

— Türk Dili, büyük anlatım olanakları taşıyan, gerçekten zengin bir dil. Ben, Türk Dili derken yalnız yazın dilini düşünmüyorum. Asıl üstünde durmak istediğim konuşma dilimiz. Bu dil henüz saklı bir gömü gibi. Değil işlenmek, henüz ortaya çıkarılmadı bile. (Yaşar Kemal, Fakir Baykurt ve öteki bir iki adı saklı tutarak konuşuyorum.) Türk Dil Kurumu çalışmaları usul usul sonuçlanıyor. Dilcilerimizin çalışmalarının verimleri ortaya çıktıkça edebiyatımızın soluğu artacak. Her yazar, her ozan kendi dilini kurmak için, bir dilci gibi, ilk çalışmaları yapar. Çabamızın dil çalışmalarına katkısı, dil uzmanlarının çalışmalarıyla etkileşince, şiir de, dil de yükselir.

Yurdun hemen her bölgesini tanımak, dil özelliklerini bilmek, sonra da Türk Dil Kurumu'nda derleme kolunda çalışmak benim için gerçekten büyük şans oldu.

— *Şiirinizin dayandığı düşünce temeli, seçtiğiniz gelenek nedir?*

— Önceleri fazla belirli olmayan, 1963-1964 yıllarından bu yana şiirlerimde açıkça beliren, yazılarımda üstünde durdu-

ğum bir düşüncenin, sanat, özellikle edebiyat temelimizi oluşturmasını diledim hep. Bu düşünce kısaca şöyle özetlenebilir:

Türk toplumcu edebiyatının, şiirinin kökeni, halk edebiyatımız şiirimizdir, öteki folklor ürünleridir. Konumuz, halkın hayatı ve onun bir parçası olarak kendi hayatımız ve yaşadığımız gerçekler, olgulardır. Amacımız, halkımızda var olan öz ve biçimi, diyalektik olarak yükseltmek, şiirimizi yükseltirken, halkın yaşamının ve yaşam biçimlerinin yükselmesine yardım etmektir.

Ayıklayacağımız şeyler, kuruluk, salt kitaba bağlılık, yoz biçim, bayağı duygululuk ve yadırgı dildir. Öne çıkaracaklarımız ise, umut geliştirici, gönül yolu açıcı, yaşamla uyuşan, ondan çıkmış bir düşünce bütünselliği, yalın ama yoz olmayan bir dil ve biçim.

Osmanlının son döneminde ve Cumhuriyet döneminde edebiyatımızda zaman zaman halkçı diyebileceğimiz çıkışlar olmuştur. Ama baskıların doğurduğu çekingenlik, bilinç eksikliği, yasaklar, yasalar toplumcu şiir izlerinin yol biçimine dönüşmesini engellemiştir. (Nâzım'ın büyük şiiri üstüne söyleyeceklerimiz saklıdır.)

Burda, Batı'daki edebiyatın ve edebiyat geleneğinin büyük etkisini, baskısını unutmamak gerekir. Korkmuştur ozan kendi kendisi olmaktan. Önemini, Batı kalıplarına girmekle tanıtlamaya çalışmıştır. Kendi sanat yaşamımdan biliyorum. 1965 yılı Türk Dil Kurumu ödülünü alınca, bir tek nedenle çok sevindim: Üstümden yük kalkmış gibi oldu. Aydınlar katında değerim tanıtlanmıştı. Ondan sonra çok rahat davrandım. Şiire başlarken içimde çekirdek olarak taşıdığımı daha bir cesur geliştirme olanağı buldum. Okudum, yaşadım, yazdım.

Soluğumun daha da genişleyeceğini umuyorum. Halkın soluğunun genişlemesine katkıda bulunacağımı da. *Benim gibi yazanlarla birlikte.* Bizim akımımız, kuramımız, kökü, şiirimiz gibi tarih içinde bir akımdır, kuramdır. Moda değildir. Gelip geçmeyecek, gelişip değişecek. Hayatla birlikte.

(*Cumhuriyet*, 4 Haziran 1977)

Biz Ozanlara Ütopyalar Kaldı

Rüzgâr Saati'nin, *Sığda*'nın, *Kırmızı Karanfil*'in, *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı*'nın, *Ağıtlar ve Türküler*'in, *Seyran Destanı*'nın, *İlahiler*'in şairi Gülten Akın, son şiir kitabı *Sevda Kalıcıdır*'dan söz ederken, "Biz ozanlara ütopyalarm kaldığı, bir süredir kesinlik kazandı" diyor. "Kuşkularımızm, kaygılarımızın, acılarımızın ortasında bile elimizden alınmayan, alınamayacak olan düşgücümüz var" diyor.

Gülten Akın'la *Sevda Kalıcıdır* üstüne konuşurken sorularımızı dizelerinden çıkardık.

Işık Kansu: *"İnsan sorumluluktur". Ya şair?*

G.A.: Sevgili Işık, "İnsan sorumluluktur" bir dizenin parçası. Tümü şöyle: *Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.* Çünkü, "Savaşı Beklerken" şiirimin yazıldığı günler, bir keskinliği değil, bir kuşkuyu doğrular nitelikteydi. *Nergisten, ışgından ve çocuklardan* sorumluluk duyanlar çünkü, onların *kimyasal korkular, kanlı gecelikler, dalgalı sirenler* arasında kayıp gitmelerine izin vermezlerdi. Verdiler.

Çocukları koyver, nereye gitseler ne yapsalar / Nasılsa füzeler bombalar onları buluyor'daki umarsızlığı yaşattılar bize. Tarih, az görülen ve kısa süren kimi zamanlarda "insan sorumluluktur"un doğrulandığını gösteriyor. Fransız Devrimi'nin ilk günlerinde, Ekim Devrimi'nin belki ilk aylarında olduğu gibi.

Pratik genel onu doğrulamıyor. Düşün de doğrulamıyor. Hangi düşün? Geriye tek şey kalıyor: Ütopya.

Biz ozanlara ütopyaların kaldığı, bir süredir kesinlik kazandı. Kuşkularımızın, kaygılarımızın, acılarımızın ortasında bile elimizden alınmayan, alınamayacak olan düşgücümüz var. İçgücünün, ahlaksal değerlerin pratikten, düşünden çekildiği yerde, insan düşlerine girdiği ve orada daha derinleşip daha yaygınlaştığı görülmüyor mu?

Geçen seçimlerin propaganda konuşmalarına bir bak. Nasıl da çok kullanıldı toplumcu sloganlar. Seçimi onlar kazandı bence. Ve onları en akıllıca kullananlar. Düşleriyle yaşayanların, halkın düşüne giren o söylem, yakında siyasal tarihin büyük çeyiz sandığına geri gönderilecek, saklanacaktır. Yeni bir görücü döneminde açılmak üzere.

Ama biz ozanlar, Yunus gibi *Ben bir usanmaz ozanım / Derdim vardır inilerim* diye diye düşlerimizi yazıp, söyleyip duruyoruz. Kimi kez dilimizin belasını bize çektirirler. Kimi kez kendimiz kendimize çektiririz. Ülkemizde şu son 10 yıl içinde bunca ozanın gitmesi bir rastlantı mıdır?

I.K.: *Dünyaya öfkeli misiniz?*

G.A.: Beni uç noktalarda sigaya çekeceksin gibi geliyor. Bak, bir şiirimde ne demişim öfke için: *Neye yarar zorba bir cücük gibi / Yetmeden delmek yumurtayı / Evecen sözcükler gibi ağzı zorlamak / Ve salmak öfkeyi aklı bağlayarak...*

Saldırgan bir köpektir öfke, aklın denetimi dışındaysa. Akıllı öfkeyse, gereğince kullanılır, yararlıdır. Sorumsuzluğumuzla, daha doğrusu şu aptallığımızla yok olma noktasına yaklaştırdığımız dünyaya niye öfkeleneyim?

Gurbetin ince ozanı / Nihatın Mavi kızını / Pasaport kaydından düşüren dünya / Öfkeliyim sana dizelerindeki öfke, bir protesto sözcüğü.

Sığınmacıdır diye, kızının adı pasaportundan silinen bir babanın (eşi Avrupalı) karşısında çaresiz kaldığı dünya için.

Denetimsiz öfke, barbarlığın göstergesidir. Biz kadınlar, ozanlar, kadın-ozanlar çokça uğradığımız bu belayı kimse için kullanmak istemeyiz. Ama ötekini de hakkıyla kullanırız doğrusu.

I.K.: *"Yarın Bahçesi"ni anlatır mısınız?*

G.A.: Tek umarım, 'Yarın Bahçesi' deyişini şiirin düşsel alanından anlatıma aktarabilmekte. Deneyeyim bir: "Yarın Bahçesi" dünya genişliğindedir.

İnsanların bölünmelerden, ayrılmalardan çok birleşebildiği, yakınlaşabildiği, özgürlüğün ancak öteki özgürlüklerle sınırlandığı, üretimin, paylaşımın hakça gerçekleştiği, bencil yaşamaların, köşe dönmelerin düşünülmediği, gücün belirleyici olmadığı, kimsenin ezilmediği, ezmediği, çocukların, gençlerin ve herkesin kuşak kuşak heder edilmediği, kendini geliştirme olanağı bulduğu, savaşın ve dövüşün ve kıranın ve kıtlığın ve işkencenin ve her türlü hakızlığın, baskının, kirlenmenin ve kirletmenin bir masal olarak bile anlatılmadığı...

"Yarın Bahçesi" şimdi bir düş bahçesi, biliyorum. Ama, "adam"lar geldi geçti bu dünyadan "cüdam"lara karşın.

Şimdi de var. Gelecekte de olacak. Giderek çoğalacaklar. Çoğalmak ve "Yarın Bahçesi"ni kurmak zorundalar. Değilse "Sevgili Dünya" şiirinin sonunda söylediğim gibi: *Can gözüm görüyor, geç çok geç, hasta dünya... / Radyasyon, eds, civil gardia, delik ozon, çürük elma / Dünya basıp gitmiş olacak...*

I.K.: *"Günlerce aylarca şiirden kaçtım" diyorsunuz. Neden?*

G.A.: Oğlum şiir yazıyordu. Cezaevinde yazdıkları, benim gibi ozanlara kalem kırdıracak yetkinlikte, güzellikteydi. Onları yayımlamıyordu.

Tek, sevdiğine güveniyordu. Sevdiği kıyamadı, ikisini tanınmış bir dergiye verdi. Oğlum bir açıklamayla reddetti o güzelim şiirleri, yırttı öteki yazdıklarını. Bu da bir protestoydu.

Bir ozan için en uçta bir tepkiydi. Haklı bir tepki.

Kim onları okumaya hak kazanmıştı, kim? Sevgisi, iyiliği evinin duvarlarından dışarı çıkmayanlar, dallarımız, filizlerimiz cezaevlerinde, işkencelerde yiterken, hayvansever, çiçeksever, hayırseverlikleriyle övünenler mi? Yoksa korkunun alnacında sinip susanlar mı? Benim şiirden, şiir yayımlamaktan kaçmamın özünde yatan da bu.

Neden çok kaçmak için, ama yazmak için de nedenlerimiz var demek ki, bir sardunya arsızlığıyla direnmek, yaşamın hiç-

bir alanını boş bırakmamak gibi. Kırk yıl yazınca insan, yaşamın biçimi de bu oluyor belki.

I.K.: *Güllerinize su verecek misiniz? Yoksa uzun bir güze mi alışacaklar yine?*

G.A.: Güz geldiğinde, bahçıvan şöyle dedi: "Güllere su verme, güze alışsınlar..."

Kimi kez geri çekilmeler, gerilemeler iyidir.

Yazın olduğu gibi, güzün de bol su almaya alışırsa gül, birden bastıran kışa dayanamaz, suyu çekilmediği için donar, telef olur.

Usul usul azaltıp bir güz boyu, kış bastırınca kesmek suyunu gülün iyidir. Yeni bir bahara canlı girebilir. Doğanın diyalektiği.

İnsanın özel yaşamında da vardır bu kural. *Onardım kendimi geri çekilmelerle / Yaşamı da seni de seviyorum* diyebilmek için.

(*Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1992)

Korkuluksuz Köprüde Yürüyorum

"Nasıl mı tanımlıyorum kendimi? Korkuluksuz bir köprüde yürüyen ozan olarak" sözlerinin sahibi ozan Gülten Akın. Bu yıl Sedat Simavi Ödülü'nü de alan Akın, "kadın-birey"in sevgisini anlatan dizelerle başlayan şiir öyküsünün, bugününü de "Toplumcu bir bakış açısından, deneyimlerden geçerek, yeniden toplumsallaşmış bir ozanın dizeleri vardır sonrasında" diye özetliyor. Gülten Akın, Sedat Simavi Ödülü'nü alması'yla ilgili düşünceleri ve uzun şiir koşusunu, *Cumhuriyet*'e anlattı.

— *Sedat Simavi Ödülü'nü aldınız. Duygularınızı öğrenebilir miyiz?*

— Değil ödül alma, ödül verme işini bile bıraktığım (biri dışında) bir dönemde kendiliğinden değerlendirmeye alınmak, yaşlanmaya bırakılmayacağı duygusu veriyor insana, Salihli'de, halk adına verilen 1992 Dionysos Ödülü. Hemen ardından Sedat Simavi Vakfı Ödülü. Birincisi, halk adına verildiği için beni onurlandırmıştı. İkincisiyse, yıllardır en ağırlıklı ödüllerden biri. Oyları anlamlı seçiciler kurulu var. Bu yıl bu anlamın şiire, hele halkın hayatından kaynaklanan şiire ağması önemli.

— *Şiirinizde genel kaygılarınız nelerdir?*

— Şiirimdeki temel vurgulara izlek açısından bakılırsa, ilk kitaplarımda insanlar içinde bir kadın-bireyin sevgisi, sevdası, yalnızlığı, bunalımı, hüznü, sevinci görülür. Dil, geniş dolayım-

lı atıflarla, yan anlamlardan geçerek kurulmuştur. Dolayısıyla örtüktür, sislidir.

Kırmızı Karanfil ile başlayan dönemde izlek çeşitlenir, genişler. İlgiler, bireysel yaşamı da içine alacak biçimde, tüm yaşam alanlarına, dünyaya yönelir. Toplumcu bir bakış açısından deneyimlerden geçerek yeniden toplumsallaşmış bir ozanın dizeleri vardır sonrasında. Göndermeler kimi kez geniş dolayımlıdır. Vurgulanan anlamsa birinci anlamdır, yan anlamlarla çoğalmış da olsa.

İlahiler, Sevda Kalıcıdır ve sonraki şiirlerde izlek ne olursa olsun (bireysel, toplumsal, genel insanî) atıfları geniş dolayımlı tutmaya, yumuşaklığı, lirizmi korumaya çabaladım.

— *Bir toplumda ozanın rolü nedir sizce?*

— Sorunlarını çözmüş toplumlarda... diye başlayacaktım söze, ama pek emin değilim, sorunlarını çözmüş toplum var mı? Öyle bir toplum olsaydı, ozanın rolü öteki insanlardan niye farklı olsundu? Yine de toplumun sorunu en azsa ozan kendine ne rol biçtiyse onu gerçekleştirir. Özgürdür. Sorunlar çoksa ozanın böyle bir keyfi ne yazık ki olamıyor. Ama bu demek değildir ki ozanın rolünü başkaları saptayacak. Elbet yine kendi seçecek, ama duyarlığı yüzünden zorlanacak, sorumluluk duyacak zorlanacak. Bir yandan estetik kaygı, öte yandan ahlakî zor. İşte bu ikisini dengeleyebilen, yani ateşten gömleği giyebilenin şiiri iyidir.

— *Şiirin işlevi nedir? Nasıl bir sorumluluğu üstlenir?*

— Şiirin işlevi, tüm öteki sanatlar gibi, iletişim kurmaktır. İnsanla dünya, insanla insan arasında. Şiir dili öyle bir dildir ki bilimin bile ulaşamayacağı gizler noktasına en yakın gider ve oradan aldığını en ulaşılmaz uçlara iletir.

Dünyaya bakın, yapay bir iletişim ağıyla donanmış dünyaya bakın. Öyle bir iletişim ki uyuşturucu işlevi yapıyor. Dil bozulmuş, durmadan kargaşa, anlaşmazlık üretiyor. İşte şiirin işlevi: Dili kurtarır, iletişimi çok boyutlandırır, anlamı derinleştirir. Henüz, savaşları durduramayacağı sanılıyor ama kimbilir.

— *Siz bir ozan olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Türk şiiri içinde kendinizi nereye koyuyorsunuz?*

— Nasıl mı tanımlıyorum kendimi? Bu soru için size teşekkür etmeliyim. İnsanların, başka insanları kafalarındaki kalıplardan birine üstünkörü uydurup, raflara dolaplara yerleştirme merakı var. Sanılıyor ki çağdaş düşüncenin gereği budur ve o insanlar yerleştirildikleri dolapta, ütülü mendiller gibi kıpırdamadan durmalı.

İzleği bireysel olan şiirler de yazdım, toplumsal da. İkisinde de insanın bütünlüğünden çıkan, yine insan bütünlüğüne yöneltildi. Benim yazdığım insan, ekonomik ya da siyasal olarak yöneten durumundaki insan değil, o kendisine buyruklar verilen, çalışarak yaşamak zorunda olan, ezilen kıyılan, savaşlarda yiten, kimi kez de direnen insan. Kısaca halk dediğimiz o çoğunluk. "Şiirimin referansı halkın yaşamında" demek, halkı yüceltmek, pohpohlamak, "Ne yaparsa iyidir!" demek değildir. O kimi siyasîlerin yaptığı şeydir. Adı "Popülizm"dir. Şiirlerim, yaşamın çarmıhındaki insanı söylerken, çarmıhın kırılma umudunu da barındırır.

4 Haziran 1977 tarihli *Cumhuriyet*'te yayımlanan bir söyleşide* de değindiğim gibi, kendi geleneği yerine, Batı'nın edebiyat kalıplarına bağlanmışların egemen olduğu ortamda, "Ben, referansı halkın yaşamında olan bir şiiri yazıyorum, şiir dilimi halkın konuştuğu dilden seçerek oluşturuyorum. Tüm dünyanın veriminden, Batı'nınkinden de yararlanılır ama şiir geleneğimiz, kendimizinki olmalıdır" demek korkuludur.

Nasıl mı tanımlıyorum kendimi?

Korkuluksuz bir köprüde yürüyen ozan olarak.

(*Cumhuriyet*, 17 Aralık 1992)

* Bkz. bu kitapta s. 156 (Ed. No.)

Şiirde Gelenek

—"Gelenek" kavramından ne anladığınızı açıklar mısınız? Şiir Geleneği'nin bu genel olgu içinde konunu ya da boyutları neler olabilir?

— Gelenek, genel sözlüklerde, terim sözlüklerinde "Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar" olarak tanımlanıyor.

Geçmişin kültür öğelerinden bir bölümü birkaç kuşağın bir arada yaşaması nedeniyle oluşan kesiksizliğe sızarak kendini iletmeyi başarıyor. Bunlar "kalıntılar, alışkanlıklar" olarak nitelendirilebilir gerçekten. Benim ilgilendiğim, bizi ilgilendirmesi gereken gelenek bu değil.

Gelenek, geleceğe yükseltilerek aktarılabilecek olandır. Gelenek geçmişte oluşmuş olan, hazır olan değil, bilinçle belirlenip seçilen ve değiştirilendir. Canlıdır gelenek. Onu, o yüzden durup değişmez, gelişmez nesne ve kavramlar gibi "kalıntı, alışkanlık" olarak niteleyemeyiz.

"Eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup..." Var mıdır böyle bir şey toplumbilimde, olur mu? Geleneksel öğe, yaşanılan gündeki yerine yakıştığı gibi, gelişebilir değişebilir, yükselerek ve yaşamı yükselterek geleceğe aktarılabilir olduğunda "Geleneksel öğe" adını kazanır.

Gelenek rastlantısal değildir. Yaşamın her alanında dünya görüşü, bakış açısı ile seçilir ve belirlenir. Diyebilirim ki *gelenek, geçmişte değil gündedir, günü yaşayandadır,* insandadır.

"Şiir geleneği" diyorsunuz, şiir ama hangi şiir? Şiir tek değildir ki, tek bir geleneği olsun. Sözü, şiirde biçimin bir öğesi sayanların geleneği mi, özün öğesi sayanların geleneği mi? Şiiri bir süs öğesi gibi algılayanın geleneği mi, şiiri yaşamdan çıkarıp, yaşamın içinde işlevsel yerini alabilir nitelikte üretenin mi?

Bu konuda çok söz söyledim ben. Düzyazılarımı, söyleşilerimi topladığım *Şiiri Düzde Kuşatmak** içinde topluca bulur, dileyen.

— *Gelenek açısından Çağdaş Türk Şiiri'nin başlangıç çizgisi hangi tarihlere kadar çekilebilir? Divan ve Halk Şiirlerinin bu çizgiye yakınlıkları nelerdir?*

— Çağdaş Türk Şiiri'ne başlangıç çizgisi olarak genellikle 1920'ler alınıyor, biliyorsunuz. Böyle çizgilemelerin, demetlemelerin hep eksik, yetersiz kalan bir yanı oluyor. Öyle ki, ad ad düşündüğünüzde çoğu kez, kimi ne yana koyacağınızı şaşırırsınız. Bence, bu başlangıç, bitiş tarihlerini bir yana bırakıp, ürünler değerlendirildiğinde ortaya çıkana bakmalı. Sormalı önce: Çağdaşlık nedir? Rastlantısal olarak, ürünleriyle tam da Cumhuriyet'e doğmuş olmak mıdır, yoksa bir seçme sorunu mudur çağdaşlık? Çağdaşlık 1985'lerde dahi süren Batı öykünmeciliği midir? Biçimsel yenilenmelerle yetinebilir mi çağdaş şiir, yoksa bu, sıkıntılı, eleştiren ama değiştirmek gibi bir amacı olmayan şiir midir? Yoksa bunlardan başka bir şey midir şiirde çağdaşlık.

Elbette "başka bir şey"dir, elbette. Orda şiiri ozandan ayıramazsınız. Ozanı yaşamdan ayıramazsınız, yaşadığı, yazdığı iç içe geçmiştir. Geçmişi ve günü eleştirir, yaşamı değiştirmeye, yükseltmeye güç katar.

Bu anlamıyla, "Çağdaş Türk Şiiri", Nâzım şiirlerini de çizgisine alarak süren şiirdir. Bu şiirin başlangıcı, şiirin adsız söylendiği, en eski döneme dek gider. Ülkemizin, dünyamızın en eski dönemine. Ben demeyip, İNSAN diyene.

Yunus'tan, Pir Sultan'dan, Neruda'dan, Breytenbach'tan da geçer. "Divan ve Halk Şiirlerinin bu çizgiye yakınlıkları" konusunda da düşüncemi döne döne açıkladığım yazılarıma, andığım kitabıma bakıla.

— *Çağdaş Türk Şiiri'nin varolan geleneği içinde "modern şiir*

* Gülten Akın, bu kitabın 1983'te yapılan ilk baskısından söz ediyor (Ed.N.)

hareketleri"ni (Birinci Yeni, İkinci Yeni ve bugün bir kısım şairlerce şu ya da bu oranda yürütülen kapalı ya da soyut şiiri) nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Benim "Çağdaşlık"tan ne anladığımı bir yana bırakıp, herkesin "muhalif" anlayış olarak koşullandığı çağdaş ya da modern Türk şiiri, bu şiirin bölmeleri, gözleri üstüne konuşmamı mı istiyorsunuz? Sizin deyiminizle "şu ya da bu oranda yürütülen kapalı ya da soyut şiir..." nasıl YÜRÜTÜLÜYORSA, bu çağdaşlık, modernlik anlayışları da öyle yürütülüyor. Ülkemizde "muhalif" gibi görünse de, kültür yaşamımızın egemeni bir görüş, kurmaca bir sanatın, şiirin üretimini zorladığı gibi, ona dayanak söylemi de üretiyor. Öyle üretiyor ki, kimse ağzını açıp "Nedir bunun temeli?" demiyor. "Muhalif görünmek, muhalif yanda görünmek herkese yetiyor.

Yaşımdan dolayı değil de deneyli olduğum için genç dostlarıma öneriyorum: Böyle sorular sormayın. Tanıtlanmış gibi görünen ama, geleneğin sözlüklerdeki betimlemesi gibi, "Eskiden kalmış olduğu için kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar" biçiminde önünüze konulan kavramlarla, kurmaca adlarla başlamayın. Çağdaş, yeni, birinci yeni, ikinci yeni, kapalı, açık, soyut... Önce onları siz değerlendirin. Sorunuzu ona göre sorun. Buna birikiminiz de yeter.

Bir de bu soruları, bize, görüşlerini yıllarla yazılarına geçirmişlere sormayın.

Size bir alıntı: "Batı'dan temellenen şiirimizin yönsemesi, biçimde, biçemde, öz öykünmesinde kalmadı yalnız, Batı'nın şiir siyasasını da ülkemizdeki yerine taşıdı. Şiirin yıldız adları üre-di. Bu üretimde cılız, enez adlar yapay akımlar oluşturuverdiler. Moda akımlar usanç verince yerine hemen bir yenisi peydahlandı. Kentsoylu, biribirine zıtmış, tepkiymiş gibi görünen bu akımların hepsini tuttu, benimsedi..." (*Şiiri Düzde Kuşatmak* s. 38)*

Son olarak eklemek gerekir ki bir akımın içinde olsun, dışında gelişsin, her ustalığa saygılıyız. Bu bağlamda, Divan ozanlarını da, Ahmet Haşim'i de, Dıranas'ın kimi şiirlerini de yadsımayız.

(*Yarın*, Kasım 1985)

* Verilen sayfa numarası 1983'te çıkan ilk baskı içindir. Bu kitapta bkz. s. 58 (Ed.N.)

Bir Sardunya Arsızlığıyla Direniyoruz

Nuh Ömer Çetinay: *Türk şiiri 1991 yılından* Sevda Kalıcıdır*'la kazançlı çıktı. Ne ki aradan bunca ay geçmesine karşın, hakkıyla değerlendirilmesinden vazgeçtim, hakkıyla anılmadı bile. Yalnızca Kemal Özer'in Ocak 1992* Gösteri *dergisi ekinde, Mehmet H. Doğan'ın Ocak 1992* Adam Sanat *dergisindeki değimlerine ve Muhsin Şener'in Şubat 1992* Adam Sanat *dergisindeki "Akvaryumdaki Adam" başlıklı yazısına rastladım... bu yüzden kitaba da adını veren* Sevda Kalıcıdır*'ın son iki dizesinden başlamak istiyorum:*

"Siz hepiniz ölüleri ve mezarları seversiniz

Çoğa sürmez bir gün ben de beklerim" diyorsunuz... Bu ilgisizlikten başlayalım söyleşiye. Çünkü "Ah kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya."

G.A.: Yalnızlık duymak, kendini kaybolmuş gibi duymak. Yabancısı olmadığımız, arada bizi yoklayan insanî bir durum. *Sevda Kalıcıdır* öyle bir "Yaşanmış"lığın şiiri. Bunu temelli ve sürekli gibi algılayabileceğinizi doğrusu düşünmemiştim.

Ozan olarak ilgisizlikle karşılaştığım söylenemez. Tersine, en çok ilgi görmüş birkaç ozandan biriyim. Kitaplarımın baskı sayıları, şiirlerim üstüne yazılmış pek çok yazı, onlardan yapılmış besteler ve dahası... Şu günlerdeki, şiire ilgisizlik durumu genel bir durum. Çok yoğun yaşanıyor, dünyada ve ülkemizde. "Yoğun yaşama" deyişi eksik gelir, "şok" yaşanıyor. Medyadaki, özellikle televizyondaki sunuş biçimleri bu şoku derinleştiriyor. Olaylar ve onların iletimi her şeyi ezip geçiyor. İletişimin tüm alanlarını. İletinin biçimi iletişime olanak tanımıyor. Söz-

cükler, söz, dil yapıları saldırıya uğrayıp, kirletilip, bozulup, değiştiriliyor. Anlam alanı sınırlandırılıyor, görüntüye bağımlı kılınarak. Yüzeyselleştiriliyor.

İnançlar, beklentiler, değer yargıları altüst oldu. Değişmeyen, daha gelişerek kendini sürdüren tek yargı ticarî yargı. Renkli gibi görünen, gerçekte renksiz, kof bir laf kalabalığı yazın yaşamına egemen. Kocaman kitaplar. Satışları para getiriyor. Tanıtım olayı bununla, bir de kimi özel nedenlerle ilgili.

"Durup ince şeyleri anlamaya" kimsenin vaktinin olmaması da ayrı bir konu. Ama iyiyse şiirler, en elverişsiz ortamda bile kendi kendini yaygınlaştırıyor. Çünkü şiir bilimden de bir öndedir, o tüketilmez. Aktüel ürünlerse, hızla parlasalar da yine hızla tüketildikleri için, yitip giderler. Şiir boyuna uç verir bir yerlerden.

Sevda Kalıcıdır kitabım üstüne söylediklerinize teşekkür ederim. O kitapta, şiirimdeki iki çizgi bir arada görülür. Bireysel olanla, topluma, halka "başkaları"na değgin diye kabaca ayırabileceğimiz iki çizgi. Ülkemizde şiirin yazarları, eleştirmenleri, okurları genellikle bu iki çizgiden birine ya da ötekine koşullandılar. Şiirlerimi yargılayacak olanları, bile isteye güç bir duruma soktum. Çünkü anlatmak gereğini duydum ki, şiir insanın bütünselliğinden gelir ve iletildiği yer yine o bütünselliktir. Beğenimizi, beklentimizi yeniden gözden geçirmeyi, dağılıp parçalanmış kimliklerimizi toparlamayı başardığımızda şiirin özgürleştirici, büyülü etkinliğine de gerçek yerini veririz.

N.Ö.Ç.: Cumhuriyet *gazetesinde 4 Haziran 1977 tarihinde yapılan bir söyleşide "Artık yaşlanıyorum, istiyorum ki büyük birikimim daha çok, daha soluklu şiirlere, destanlara dönüşsün" dediğinizde* Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı *(1972),* Ağıtlar ve Türküler *(1976) yayımlanmıştı. Daha sonra* Seyran Destanı *(1979) geldi,* İlahiler *(1979) ve* 42 Gün *(1984) yayımlandığında ben hâlâ "Celâliler" destanını bekliyordum.*

Şimdi yıl 1992. Elimde Sevda Kalıcıdır *var. İlk sayfasındaki ilk dize "Günlerce aylarca şiirden kaçtım" diyor. 1977'den bu yana ne değişti ki, bu denli kırabildi ve şiirden kaçırdı sizi?*

G.A.: "Celâliler"de, günümüzü tarihin bir kesitine paralel çizgiler atarak yazmak istemiştim. Destanın bir bölümü yazılmıştı.

Çok özen, üretkenliği engelliyor (Benim yaşam koşullarım içinde). Gün gelir, tamamlanır.

Sevda Kalıcıdır'ın ilk şiirindeki "Günlerce aylarca şiirden kaçtım"ın açıklanmasına gelince; bunu *Cumhuriyet Dergi* için benimle konuşma yapan Işık Kansu da sormuştu (*Cumhuriyet*'in yönetim sorunları dönemine rastladı bu söyleşi, yayımlanamadı). Onu şöyle yanıtlamıştım: "Oğlum şiir yazıyordu. Cezaevinde yazdıkları 'Benim' diyen ozanlara kalem kırdıracak yetkinlikte, güzellikteydi. Onları kimseye göstermiyordu. Yayımlanmasına da izin vermiyordu. Sevdiği kıyamadı, onlardan ikisini tanınmış bir dergide yayımlattı. Oğlum bir açıklamayla reddetti o güzel şiirleri. Yırttı öteki yazdıklarını. Bu bir protestoydu. Haklı bir tepki. Onları okumaya kim hak kazanmıştı ki? Sevgisi, iyiliği evinin duvarlarından çıkmayanlar mı? Hayvansever, çiçekseverlikleriyle övünüp, dallarımız, filizlerimiz işkencelerde cezaevlerinde yitip giderken kılını kıpırdatmayanlar mı? Korkunun alnacında sinip susanlar mı?"*

Şiirden kaçmak için neden çok. Ama yazmak için de o kadar var demek ki, bir sardunya arsızlığıyla direniyoruz.

N.Ö.Ç.: *Nicedir dilimde demlenen bir dizeniz var: "Yürürken bakma hayata". Yazarken bile yaşamanın yürürlükten kalktığı bir zamandayız. Çoğunluğun aynalar karşısında yaşama talimleri yaptığı bir edebiyat ortamında ne diye insanları ürkütüyorsunuz? Bırakın ayna karşısında tutadursunlar günlüklerini...*

G.A.: *"Terli, üstünkörü, soluk soluğa / Yürürken bakma hayata / Çocuk, istemiyor musun / Özlesinler için seni / Senden bir eldiven, çakı kalem / Bir im, usta bir çentik bırakmak"*

İnsanın, yaşam bilgileriyle beslenip kendini geliştirmesi yetmiyor. Yaşamdan aldığını bir biçimde ürüne dönüştürüp yaşama katması, kendini değiştirirken, yaşamı da değiştirip yükseltmesi gerekiyor. Her insan az ya da çok, bir şeyler yapmaya çalışıyor. Ama, kendi alanında usta bir çentik bırakmak, bu uç nokta, düşe değen yer. İlk iki dizede bunun gizini veriyorum

* Bkz. bu kitapta s. 161 (Ed.N.)

kendimce. Soluk soluğa, üstünkörü, sıcak bir tepki içindeyken değil, tepkini soğutarak, belli bir dinginlikten bak yaşama, olaya, nesneye.

Bu benim, "Celâliler Destanı"nı bitiremediğimin gerekçelerinden biri.

N.Ö.Ç.: *Bir vida gibi sessizce size alışan ölüm!* Sevda Kalıcıdır'*ın arka fonunda sürekli yer alıyor. Bu yüzden, sorulardan çok, yargılar ağır basıyor. Bu bile yaşamın önde gidişini engellemiyor. "İnsan sorumluluktur" diyen Gülten Akın'ın ölümde bile yaşama varmasının vurgunu için neler söylersiniz?*

G.A.: Ozanın işi, salt ozanın da değil her bilinçli, duyarlı insanın işi, ölümün değil yaşamın değirmenine su taşımak. Böyle düşününce, yok edilemeyen ölümü de evcilleştirip yaşamın öteki yüzü diye alabilirsiniz. "Dünya ölümlü, gün akşamlı" der bizim halkımız. Ama bunu, gücünü kötüye kullanan için, zalim için, haksız için söyler. Geleneğinin özünde yaşamı korumak, yüceltmek vardır. Bir sineğe vururken bile bin kez düşünüp kendini yargılar. Yaşam kutsaldır, yaşamdan değerli yoktur çünkü. Yok edici zulme karşı savunma dışında, ölüm getirici bir güç kullanma halk geleneğinde yoktur. O yüzden provokasyonlarda bu en duyarlı nokta, savunma noktası, abartılarak kullanıldı.

Söylemek istediğim şu: "İnsan sorumluluktur" salt benim söylediğim bir hikmet değildir. Geleneğimizde vardır. Yapılması gereken, bu geleneksel öğenin temizlenip parlatılıp, insana yakışır biçimde güncelleştirilmesidir. Savaşlara, kıyımlara, işkenceye karşı olmak, geleneksel temeline oturursa, söz olmaktan çıkar.

N.Ö.Ç.: Kestim Kara Saçlarımı *kitabınızdaki "ben garip çingene –oh olsun–"dan* Sevda Kalıcıdır'*ın "Ters çingenesiyim güneşin"e geliyorsunuz. Öyleyse bu çingeneye soruyorum; nedir sizi karanfile (sevda) bağlayan?*

G.A.: *Ben garip çingene*'li dize "Dağ Havası" şiirinde. 1956'da yazılmış. Hangi ortamda yazılmıştı, duygular neydi? Bunca yıldan sonra anımsamak zor. Ama yine de, şiirin bütününden kalkıp kısa bir yanıt getirmek olası.

Şiirde, çok ince, sırça gibi kırılgan bir kadın portresi var. ikili yakınlaşmalardan olabildiğince kaçan, yalnızlığını hiçbir

şeye değişmek istemeyen, ânı yaşayamayan. Hep "aklımda" diyen.

Ters çingenesiyim güneşin'deki kişiyse, kendine bakan, kendini kollayan, savunan biri değil. Sizin anlatımınızla "Halk içinde yerini almış" bir BEN. Yine seçmeci, yine insan ilişkilerinde doğru, iyi, üretken olana yaşam hakkı tanıyan. Ama ordan giderek, toplumcu bir bakış açısının getirdiği toplumsallaşmadan geçerek "Birey" olmuş.

"Güzel olan ne varsa yaşamda aşk odur. Aşk insanın kendindedir", demelere varmış. Ters Çingenenin içe dönüşü bir yalnızlık değil artık. *Darıdan ufağım da / Dünya sığar içime*'deki eytişimli durum.

Orda boy veren karanfilin ya da karanfillerin niteliği benden sorulmamalı şimdi. Neyi, nasıl görüyorsanız, odur. O karanfillerden biri de, bu kadar gençken, bunca güzel birikimin iyesi, sizin için.

N.Ö.Ç.: *Teşekkür ederim.*

(*İnsancıl*, 1992)

İnce Şeylere Yolculuk

Onca şiirini okudum: Yine de Gülten Akın deyince aklıma gelen "Kestim Kara Saçlarımı" şiiri olur. Sonra "Yaşlanmayan Bir Kadına Türkü"yü, "Kadın Olanın Türküsü"nü anımsarım. Hani türküler vardır usa yerleşen, silinmeyen, mırıldanılan. Benim için de öyleydi Gülten Akın'ın şiirleri. Nedense türkü yerine hep şiirdir mırıldandığım...

Telefonun numaralarını çeviriyorum: Karşımda onun sesi. "Merhaba" diyorum, kendimi tanıtıyorum. Şiirden, edebiyattan, aynı dilden konuşuyoruz. Birbirimizi tanımasak da tanıyoruz. O sıralar çok yoğun çalışmaları olduğunu söylüyor; şiir günlerinde, imza günlerinde görüşmek üzere kapatıyoruz telefonu...

... Salon yavaş yavaş dolmaya başlıyor. Kısa kesilmiş siyah saçlarından tanıyorum onu. Yerini alıyor, usulca konuşuyor:

"Şiir yazma, geyik avcılığına benzer." diyor.

"Şiir, nükleer enerjidir."

"Şiir, aşktır."

"Şiir, bir başkaldırıdır." diyor.

Durup düşünüyorum Gülten Akın'ın ince sözlerini anlamak için.

Şiirlerini seslendiriyor: Sözcüklerden, sözcüklerin müziğinden, inceliğinden oluşan, kimi kez destansı, kimi kez halk türkülerinden yola çıkıp *Sevda Kalıcıdır* diyerek bizi *Seyran*'a çıkaran bir atmosferde kaybolup gidiyoruz...

Kitaplarını imzalıyor. Evinde devam edecek olan söyleşimize başlıyoruz.

— *Sayın Gülten Akın, şiiri nasıl, hangi ortamda yazıyorsunuz, özel bir yönteminiz var mı?*

— Kimi kez bir sözcük, bir dize, kimi kez bir nesne, olay, konu, havadaki bir koku, dinginlik, esinti şiir yazmaya kışkırtır beni. Sayamayacağım kadar çok şey şiiri uyandırır.

Karalama defterim ilk sözcüklerle, dizelerle doludur. Bunların çok azı şiire dönüşür. Yaşlandıkça daha seçmeci olduğumu ayrımsıyorum. Çok gereç ama az şiir. Bu beni korkutuyor. Okurken, yazarken sessizlik arıyorum. Eskiden bu önemli değildi. Odamı arıyorum. Bu da önemli değildi eskiden. Söyleşiyi yakınma kutusuna çevirmemek için yanıtı burada keseyim.

— *Şiirinizdeki gelişmelerden ve bugünkü durumundan söz eder misiniz?*

— Kırk üç yıldır şiir yayımlayan bir ozanım. Bu uzun süre içinde, destanlar bir yana bırakılırsa, hemen her şiirim bir öncekine göre yenidir. Biri ötekinin uzantısı değildir. Kendi bütünlüğünü tek başına taşır. Kendi biçemini, dilini getirmiştir. Kimi ozanda bu biçem ve dil kitabın tümünü kapsar. Yine de dönüp baktığımda görüyorum ki bir Gülten Akın dili oluşmuş.

Şiirlerim izleklere göre dönemlere ayrılabilir. İlk üç kitabımda, *Rüzgâr Saati, Kestim Kara Saçlarımı* ve *Sığda*'da bireysel izleri, sonrakilerde toplumsal olanı baskın görebilirsiniz. Bireyseli daha çok, geniş dolayımlı atıflarla, yan anlamlardan geçerek sislendirilmiş, birinci anlam gerilere çekilmiş olarak; toplumsal izlekleri ise *(Kırmızı Karanfil, Ağıtlar ve Türküler, İlahiler...)*, anlamı belirginleştirici bir biçem içinde yazdım. Şimdilerde, yeni denemler yapıyorum, kendi dilim içinde.

— *Sizce Türk şiirinin gelişimi nasıl, hangi noktada?*

— Türk şiiri de dünyadaki tüm şiirler gibi, sanat dalları gibi sorunlarla yüklü. Çünkü ortam sorunlu. Dünyanın, hayatın hızla değiştiği bir süreçte, herşeyin hızla eskidiği, eskitildiği bir dönemde şiirin olduğu gibi kalması düşünülemez. O da değişiyor. Yeni biçemler aranıyor. Genç ozanlar çeşitli denemeler yapıyorlar. Biz eskiler de şiirimizi kendinin tekrarı olmaktan kurtarmayı deniyoruz.

Savaşların ve her türlü şiddetin, kirlenmenin toplumda yaygınlaşması, estetik kaygı ile başbaşa bırakmıyor ozanı. Ah-

lakî açıdan şiiri işlevsel kılma kaygısıyla zorlanıyoruz. Şiiri anlamdan koparan kimi denemeler, marjinalleşmeye neden oluyor. Yaşamla bağı kopuyor şiirin. Yine de, uç deneyler bir yana bırakılırsa, iyi şiir yazılıyor ülkemizde.

— *Türk şiirinin dünyadaki ve toplumumuzdaki yeri nedir?*

— Türk şiirinin dünya şiiri içinde, bir Fransız, İngiliz, Amerikan şiiri kadar etkin olmadığı açık. Çünkü tanıtım kanallarımız yeterince işletilemedi. (Sanat dışı nedenlerle.) En yaygın tanınan ad Nâzım. Dağlarca'nın, Anday'ın ve özel çaba harcayan kimi ozanların kitapları da yayımlandı. Antolojilerde, dergilerde yer alıyoruz ama bunlar yetersiz. Önemli bir şiir birikimimiz var. Uluslararası toplantılarda şunu da saptadım: Modern dünya şiirinin tıkanma noktalarından uzak, özgün bir birikim bu. İlişkilerle, çeviri çalışmalarıyla şiirimizi tanıtabilmemiz, yazmamız, ülkemizde yayımlamamız kadar önemli.

Halkın yaşamında şiirin yeri var ama bu şiir modern şiir değil. Kimi toplumsal izlekleri işleyen ozanlar genişçe bir kesimde bilinseler de, ülkemizin dar günlerinde kimi şiirler yaygınlaşmış da olsa, modern şiirimizin genel bir kabulünden, yaşam içindeki yerini almasından söz edemeyiz. Şiirin başkaldırıcı niteliği, baskıcı yönetimlerin yasal ve yasadışı davranışlarıyla ezilip sindirildiği sürece, toplumda yeri, işlevi olabilecek şiir yazılamamakta, yayımlanamamakta, okunamamaktadır. Anlamın gerilere çekildiği, atıflarının dolayımı geniş şiirler de yetkin, eğitilmiş okurunu bulamamaktadır. Okur olmak da yazar olmak kadar zordur, şiir söz konusuysa. Bir de şiir kitaplarının genellikle küçük, ticarî açıdan önemsiz kitaplar olduğu gerçeği var. Başka etkenler var.

Bu kısırdöngünün kırılması, tüm insanların özgür bir ortam için uğraş vermesiyle de yakından ilgilidir.

— *Neler okuyorsunuz, okuduklarınız şiirlerinizi nasıl etkiliyor?*

— Neler mi okuyorum? Gazeteler, dergiler, bilimsel politik kitaplar, romanlar, öyküler, şiir kitapları, denemeler, çeşitli anlatılar. Okumak da yazmak gibi, yaşamımın bir parçası. Şiirim hayattan, dünyadan, düşten, masaldan, yaşadığım ve okuduğum her şeyden etkileniyor. Etkilendiğim ne varsa, seçiyorum, kendi şiir alanıma çekiyorum ve yazıyorum. Seçtiğim nirengi-

ler arasına gerdiğim ip, şiir. Her noktasını dilimle tuta tuta sürdürdüğüm cambazlık beni hâlâ heyecanlandırıyor.

— Şiiri Düzde Kuşatmak'*tan söz eder misiniz?*

— *Şiiri Düzde Kuşatmak*, düzyazılarımı, konuşmalarımı topladığım bir kitap. 1983'te basıldı. İçindeki yazıların tarihleri çok daha eski. Bir ozanın düzyazıları, konuşmaları onun altyapısında, kişiliğinde, kimliğinde nelerin olduğunu ya da nelerin olmadığını ortaya koyar. Ozanların bunu şiirlerinin estetik yapısı içinde netleştirmeleri beklenemez. Kimileri ozanın kişiliğinin şiirlerinden ayrı tutulması gerektiğini, kimileriyse ozanın kişiliği ve şiirlerinin ayrılmazlığını düşünür. Ben bu ikincilerdenim.

Bu kitabın bölümlerini yeni yazılarımla ve söyleşilerimle bütünlemeyi ve her bölümü bir kitap olarak yeniden yayınlamayı düşünüyorum. Sunu yazısında belirttiğim gibi, şiiri düzde kuşatan bu yazılar umarım bir sis çanı gibi uyarıcı olabilir, genç ozanlara aktarılabilecek bir deneyim sayılabilir.

— *Şiirleriniz nerelerde yayımlandı?*

— Şiirlerim ellili yıllardan bu yana ülkemizin seçkin yazın dergilerinde, çevirileri çeşitli ülkelerin yazın dergilerinde, antolojilerinde, gazetelerinde (*Le Monde* gibi) yayımlandı.

— *Türk kadınının kavgası şiirlerinize nasıl yansıdı?*

— Ben, erkek işi diye nitelenen, kadınların yapamayacağı kanısı yaygınlaştırılmış bir işi, şiir yazma işini, yaşamımın ana çizgisine yerleştirip bunu kırk üç yıldır sürdüren bir kadınım. Şiirlerimde kadınlık durumu da bir izlek olarak işlendi. Genel insanî durum gözardı edilmeden.

Bir şeye çok dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum:

Şu cinsten, bu milliyetten, öteki sınıftan olabilirsiniz. Ama şiir yazarken yönlendirici olan, ozanlığınızdır. Bununla kişiliğinizin, kimliğinizin, ideolojinizin bir yana konması gerektiğini elbet söylemiyorum. O zaten peteğinize doldurduğunuz balın kokusuyla, kıvamıyla yansıyacaktır. Ama yaptığınız iş neyse, onun gereğine uymak, ozansanız estetik kaygıyı hep elde ve önde tutmak gerektiğini unutamazsınız.

— *Teşekkür ederim efendim.*

(*Yeni Biçem*, Şubat 1995)

Yaşam Öyküsü

Yozgat, benim çocukluğumda Ankara'ya 8-10 saatte gidilip gelinen bir kentti. Şimdi otobüsle üç saat. Kurtuluş Savaşı sırasında bir hafta çekermiş, dedem anlatırdı. Türkiye haritasında "Bozok yaylası" diye bir yayla vardır. Yozgat kenti bu yaylanın batı ucuna, iki tepenin arasına kurulmuş. Çapanoğlu ordan yönetmiş çevre illeri, Çorum'u, Amasya'yı. Bir ara Samsun'a dek genişletmiş egemenliğini. Konaklarının bir bölüğü dururdu benim çocukluğumda. Şimdi sanırım bir Büyük Cami kaldı o yıllardan, bir de saat kulesi. Büyük Cami'yi Ermeni ustaların yaptığı söylenirdi. Sayın Agop Dilâçar bir gün söz arasında bu ustanın kendi büyük dedesi olduğunu söyledi.

Kentin kuzeyindeki tepeler de ormanlıkmış. Şimdi yalnız güneydekinde bir büyük çam ormanı var: Soğluk.

Otobüsten inersiniz, çarşıda sizi ilk karşılayan burcu burcu çam kokusudur. 1943 yılında on yaşımdaydım, Yozgat'tan çıktığımızda. 45 yaşındayım bugün. Alır alır gider bu koku beni. Ortaokul, lise yıllarında yazları giderdim. Sonraları yine gittim her yıl olmasa da. Yakın yıllara dek kendini yoksullukla korudu. Şimdi o da hızlı bir değişimin içinde, her yer gibi. Bir de Maraş'ı biliyorum, kendini çağa kolay teslim etmeyen. Çarşısıyla, bağı bahçesiyle, evleriyle, insanıyla.

Geri kafalı mıyım, uygarlığa karşı mıyım? Değil. Ama, kentler de, insanlar da özlerini, özelliklerini koruyarak değişmeli bence. Uygarlaşmanın gereği budur. Ötekine yozlaşma denir. Çarpık gelişme denir. Yabancılaşma doğurur ki, ne biçim.

Kent kuzeyden güneye bir dereyle bölünür, Çatak Deresi. Yazları suyu azalsa da, yukarlarda mezarlıkların orda pırıl pırıl akan suda kadınlar yaz temizliği yaparlar. Yataklar dökülür. Yünler tokaşla dövülerek yıkanır. Çimenliğe serilerek kurutulur. Aşağıda pınarlar vardır ve evler. Ora, yukarı çataktır. Aşağı çatakta otururduk biz. Babam Balyozoğlugil'den olur. Annemse Kavurgalı Hoca Nuri Efendi'nin kızıdır. Ana yanından soyludur anam. Hoca Nuri Efendi gününün medrese eğitimini görmüş, bunu İstanbul'da tamamlamış aydın bir din adamı. "Ulûm-u diniye" öğretmeniyken, Cumhuriyetle birlikte il kitaplığı yöneticiliğine getirilmiş. Sarığı atıp şapka giyen ilk kişi. Okumaya düşkün. Mevlâna, Yunus tutkunu. Çocuklarını okutmuş. (Bu okuyanlar büyük bürokratlar oldular, siyasaya girdiler milletvekili filan oldular.)

Şekerpınar'a giderken Çatak üstünde bir sarı taş köprü vardır. Köprünün başında Ceritzade'lerin evi, yanındaki annemin babasıgilin. Tek kat üstüne ama, geniş kurulmuş, sofaları, iç içe kocaman odaları olan evler. Oda kapılarının üstünde levhalar vardı. Lâtin harfleriyle, özenle yazılmış. Besmele, şiir dizeleri, özdeyişler. Ozan Berin Taşan'ın dedesi Şeyh Abdürrahim Rumi'nin iki dizesi de vardı onlar içinde: *Tövbe yarabbi hata yoluna gittiklerime / Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime.*

Serin avlular. Parmaklıklarla korunmuş bahçeler. Heves edilip dikilmiş, yetiştirilmiş bir küçük üzüm bağı. Biraz daha yukarda büyük dayımın rüzgârlı evi. Az ilerde, büyük ninenin oturduğu haremlikli selâmlıklı Divanlıoğlu konağı. Konak dört bölmeliydi. Bahçeler içinde. Yaşları yüzü geçtiği söylenen, beyaz giysili başka nineler de vardı. Ucundan kıyısından biz çocukların da bulunduğu sohbetler öyle canlı, öyle tatlı olurdu ki, sabahladıkları söylenirdi.

Büyük nine, üvey anneannemin anası olurdu. Hoca Nuri Efendi'nin dördüncü karısı bu anneannem. İlk karısı ölünce ikincisini, o ölünce üçüncüsünü, üçüncünün de ölümüyle dördüncüsünü almış. Bey kızları, eşraf kızları. Güzeldi, akıllıydı, neşeli, canlıydı dördüncü. Aksardı hafiften. Divanlıoğlu kızı. Babası Sakıp Bey'e dede derdik hepimiz. Öz, üvey ayırmazdı. Gümüş eyerli arap atları, fişekliği vardı. Üç de karısı. Gürler gi-

bi konuşur, müthiş içerdi. Bir büyük acısı vardı; oğlu Osman Bey'i yitirmişti yirmisinde. İki yetim kalmıştı ondan. Ağıt söylenirdi:

Açın kapıları Osman geliyor
Osman değil Osman değil aslan geliyor.

"Onlar böylecene yaşarken, annemin babası sessizce doğa, bilim, sanat, şiir düşkünlüğünü sürdürürken, babam evi de canlı, gürlek bir evdi. Çardaklı, sayvanlı, sekili, aydınlık konuk odalı, karanlık tandır odalı ve kilerli bir küçük ev. Dedemi en çok severdim. Ana yanından Rumelili, iriyarı, ev içine somurtkan, sevdiklerine, dostlarına çok konuşkan, nükteli. Beni kucağına alınca, elimden tutunca çözüldüğünü duyardım. Anasına benzermişim. Yanında adımı söyleyemezdi kimse. "Hanım" ya da "Hatun" eklemeyince ardına. Elimden tutardı akşamüstleri. Vurur giderdik. Çerkez pınarına, küçük pınara varırdık. Küçük pınarı, yanındaki sarnıcı kendi yaptırmış. Bakardı onarılacak yerleri var mı diye. Çimenliği geçer, mezarlıkta oyalanır biraz, ordan dağ eteklerine giderdik. Bundan sonsuz tad alırdım. Dedem yürüyemez olduğunda kendi kendime kaçıp gittim oralara. Dünya susardı. Ürkütücü bir ıssızlık değildi bu. Sonsuzluktu.

Büyü bozuldu sonra. Sakıp Bey simgeydi. Ölümü feodal bir düzenin son kalıntılarını silip süpürdü. Çöktü o yan. Bekir Ağa tecimle uğraşırdı, batırdı. Hoca Nuri Efendi az maaşlı bir memur emeklisinin kıt kanaat yaşamına girdi. İkinci Dünya Savaşı gelip çattı. Kimse kimseye elini uzatamaz oldu. Herkes kendi kovuğunda karnelerle, pahalılıkla, yoklukla yaşama savaşına girdi. Tadı kaçtı oynadığımız bahçelerin, sokakların, evlerin. Köylerle ilişkisi olanlar, bağı bahçesi olanlar iyiydiler.

Dede iyice kocamış, baba askerde. Evin kadınları çarşıya pazara alışık değil. Ben giderdim. Yüz paralarla filan hesaplar yapardım. Ekmek alırdım. Bollukta eve öteberi taşıyan bir Ede Memet vardı. Boşlamamıştı bizi. Taşıyamayacağım şeyleri yine o getirirdi.

Okula başlamıştım. Sınıf birinciliğini kimselere bırakmayan, küçücük, incecik bir kızdım. Şeker, çay sadeyağ yaşamı-

mızdan çıkmıştı. Daha başka şeyler de. Pekmez içerdik sabahları. İçimiz alev alev yanardı. Yollarda bir kar bir kar. İnce cılgalardan yürürdük. Yüz kere kara yatar kalkardık. Kalıbımızı çıkarırdık. Yün hırkalarımızın nakışları geçerdi kardan kalıbımıza. Öyle manto falan giymezdik. Hele pantolon. Dışarlıklı bir görevli kızını pantolonla görmüş de çok acımıştım. Hasta sanmıştım. Yoksa niye giysindi.

Öğretmenim maviş sarışın bir göçmen kızıydı. Melek Öğretmen. Kendini paralarcasına çalışırdı bizi eğitmek için. Yıl sonları gösteriler düzenlenirdi. Kıyasıya provalar yapardık. Bir şeyden çok korkardım, azarlanmak. Bir gün saatlarca bir halayı prova ettik. İkinci sınıftaydım. Babamı zorlayarak beş yaşında okula yazıldığıma göre, altı yaşında filan olmalıyım. Oynarken oynarken sıkıştım ama nasıl. Kimseye bir şey söyleyemiyordum, yere çöküp diz vurmamla birlikte, olan oldu. Ömrümde ilk utancı duydum böylece.

Temizliğe düşkündü Melek Öğretmen. O yıllarsa, uyuz ve bit yılları. Kaşınan kaşınana. Bu uyuzla bit, açlığın arkadaşları. Sonraları Doğu Anadolu'da görmüştüm. Kolumda beyaz üstüne kırmızı T.M. yazılı bant, her sabah iç çamaşırlara saçlara, bakardık öğretmenle. Bit dediğin durmaz ki bir yerde. Azıcık dalgın ol, bir tanesi bir gün içinde saçını sirkeye boğuverirdi. Zor gelirdi yakın arkadaşlarımın bitini bulup utandırmak. Bu yüzden Melek Öğretmene kızardım içimden.

Annem aşırı titiz bir kadındı. Kışta kıyamette soba dibinde sık sık yıkardı bizi. Soğuk olurdu evlerdeki hamamlıklar. Belli aralıklarla Çarşı hamamına, Aynalı hamama gidilirdi. Bir gün önceden el öpülüp izin alınırdı dededen. Zengin evlerinin hatunları faytonla giderdi. Orta halliler, bir gün önceden haber verirdi bohça taşıyıcısı kadına, ardına düşüp giderlerdi. Yoksullarsa kendi bohçalarını koltuklarında taşıyarak ya da çocuklarına taşıtarak. Varsılların kurnaları ayrıydı. Tasları bırakılırdı kurnanın içine. Kapıdan karşılayan natır alır götürür, oturturdu. Bayram önünde kalabalık olurdu hamamlar. Tasla, takunyayla biribirine girerdi bazan kıyı mahallelerin kadınları. Göbektaşına, turşudan dolmaya getirdikleri yiyecekleri açanlara babaannem kötü bakardı. Bense bayılırdım. Bizim yiyecekleri-

mizi çarşıdan gönderirdi erkekler. Soyunma odasında, herkesin yıkanması bittikten sonra kimseye göstermemeye çalışarak yerdik. Kebaplar filan. Ama biz çocukların, incelikler umurumuzda değildi. İlle de göbektaşında yemelerin tadı. Bir kez olsun. Gün ikindide evlere dönülürdü. El öpülürdü yine. "Sağlık sularına olsun" denilirdi. Bu hamam faslının görkemi önceleriydi tabiî. Sonra, elden geldiğince kaytarıldı.

Düşüş yıllarında daha nelerden kaçınıldı, nelerden utanıldı. Çocukluk işte. Öğretmen para harcamayı gerektirecek bir şey isteyecek diye çok korkardım. Azını, kötüsünü almak ağrıma giderdi. İyisine çoğuna güç yetmezdi.

Yıl sonunda karnelerimizi alırdık. Benimki baştan sona pekiyi. O yıllarda ilkokul okuyanlar bilirler, pek kolay alınmazdı bu pekiyiler. Karneleri öteki dedelere, nenelere götürmek gelenekte vardı. Olmaz olsun. Anam yollardı dedemlere beni. Varırdım ki orda yaşıtım dayı kızı. Tembel mi tembel. Beni görünce başlardı bağıra bağıra ağlamaya. Sesi, yeri göğü tutarak. Onun üyev annesi, anneannemin yeğeniydi. Belki o yüzden, çok sevilirdi. Asardı suratını anneanne. "Çocuğu ağlattığım" için bıçaklar açmazdı ağzını. Karnem elimde donar kalırdım. Küçük dayım yetişirdi. Kıskanırdı çünkü ötekini. Beni tutardı ona karşı, över, yüreklendirirdi. Kışsa, kızağına filan bindirirdi. Sonraları da karşılaştım benzer durumlarla.

1942'de, üç yıl süren askerliğini bitirmişti babam. Ankara'ya gitti. İş buldu, ev buldu bizi çağırdı. 43 olmuştu, yeni doğan üçüncü kız kardeşimi de alarak vardık Ankara'ya. Denizciler caddesinin üst yanında, Yahudi mahallesine yakın bir yerdeydi ilk evimiz.

Acımasız oğlan çocuklar bir deli yahudinin çevresine hızla çember çizerlerdi. Ağlardı yaşlı yahudi, yalvarırdı. Büyüklerden biri acıyıp çember çizgisini silinceye dek kalırdı orda öylece.

"Çember" şiirimdeki ilk dizeler oradan gelme:

Nerde bir deli yahudi olur, orda çocuklar
Hızla bir çember çizerler ayaklarına
Yalvarır, çırpınır, ağlar
Çıkar yaşlılar kurtarırlar...

Hemen bütün dizelerimin temelinde birtakım olgular, gerçekler vardır benim. Bir gün, dizelerimin öykülerini yazmayı isterdim, daha yaşlanınca.

Ortaokulun ilk yılını o eve yakın Taşmektep'te okudum. Sonra Hamamönü ile Ulucanlar arasında bir küçük çıkmaza taşındık. Taşmektep yıkılmıştı. Hiç sevmediğim Cebeci Ortaokulu'nda sürdürdüm okumayı.

Ekonomik çelişkinin en keskin olduğu yıllardı. "Saraçoğlu'nun kulları" denilen memurlardandık. Dar gelirli, değişmez gelirli adları da o yıllarda verildi bizim gibi ailelere armağan. Kişi başına günde yarım ekmek alınabilirdi, karneyle. Öteki yiyecek maddelerinin yanına varılabilse, yeterdi belki. Oysa, et, süt, yoğurt, sebze, öteki temel yiyecekler ne kadar ne kadar pahalıydı. Un, pirinç, şeker, gaz karneye binmişti çoktan. Halk, İsmet Paşa'ya yoğun bir öfke duyuyordu, onun partisine de. Dedikodular alıp yürümüştü. Devletin arabalarının, bakan, bürokrat evlerine yiyecek taşıdığı, bazan bir demet maydanoz, bir sepet yumurta için gönderildiği, bu dedikoduların en zararsızıydı.

Atatürk'ün kurduğu parti yozlaşıp gitmişti. Halkı düşünen yoktu. Devlet bir avuç azınlığın devletiydi. Siyasa, halkın sırtından kişi zengin etme siyasasıydı. Vurgunculuk alıp yürümüştü.

O günlerde Ramiz'in karikatürlerini türedi zenginler besliyordu. Kolları altın bilezikli, besili avratlarıyla. Şapkalar ve tüller. Taşkın dudak boyaları, uzayan, kısalan etekler. Kürkler.

Ulucanlar'da otururken Sah pazarına çıkardık anacığımla. O gün bugündür gidiyorum pazara. Şimdi de ben kızlarımla.

Amerikan yardımı geçici bir rahatlık getirdi bunalan halka. Karneler, kuyruklar, üç beş metre Sümer basması için sıralara geceden girmeler bitti. Demokrat Parti kuruldu, kurulmasıyla birlikte çığ gibi büyüdü.

Naylon girdi sonra da ülkemize. Yeni bir çağ açıldı.

Cebeci ortaokuluna bir gölge gibi gittim geldim. Sevmedim hiç. Evdeki bunaltının yansısı mıydı? Büyüyordum, karşılanamayan gereksinmelerim dolayısıyla mıydı? Bu sevgisizlik, ilgisizlik lise ikiye dek sürdü. Kız lisesinde okuyordum. Önceleri tek tük yazdığım şiir sürekli bir uğraş olmuştu benim için. Sınıf

dergilerini, okul dergilerini dolduruyordum. Öteki sınıfların ozanı olmadığından konuk sanatçılık yapıyor, sipariş kabul ediyordum.

Oldum olası matematik, fen dersleri ağır, hocaları sert gelir öğrencilere. Taşlamalar yazıyordum onlara. Edebiyat hocamın koruyucu kanatları altında. Bir yandan da eksiksiz bir öğrenci olmaya çalışıyordum. Sınıfımızda, haziran döneminde liseyi bitiren dört kişiden biri de bendim.

Liseyi bitirmiştim ama, yaşam da yeniden ağırlaşmaya, maaşlar yetmemeye başlamıştı. Evlerin kadınları kızları daha büyük sayılarda devlet dairelerini dolduruyordu. O yaz iş aradım. Oysa tıp fakültesine gitmeyi düşlüyordum. Çapa Yüksek Öğretmen Okulu sınavını kazanmıştım. Edebiyat okuyacaktım. Gidemedim. Hukuka yazıldım. Bir de iş buldum. İçişleri Bakanlığında. Yıl içinde akşamları ders çalışıyor, yıl sonlarında izinlerimi kullanarak sınavlara giriyordum. Dört yıl sonra bitti fakülte.

Çalışıyordum, okuyordum, şiir yazıyordum, nişanlanmıştım bir de. O günden bugüne durup dinlenmeden çalıştım. Uyku saatları dışında tek boş dakikam geçmedi. Çok yorgun düştüğümde örgü örerek dinlendim.

İyi mi bu?

Dinlenmesini bilmeyenin çalışması verimli olabilir mi? Gövdem başkaldırdı arada bir. 1956'da evlenmiş, 1957 ve 58'de art arda iki çocuk sahibi olmuştum. Evlendiğim yıl ilk şiir kitabımı çıkarmıştı Varlık Yayınevi: *Rüzgâr Saati*. Öncesinde Varlık şiir ödülünü kazanmıştım. Teoman Karahun arkadaşla birlikte. 1960 yılında ikinci kitabım çıktı: *Kestim Kara Saçlarımı*, Yeditepe Yayınevi'nden.

1960, toplumumun yaşamında da, benim özel yaşamımda da bir aydınlanma yılı oldu.

1957'den sonra iki ayrı ilçede, Kumluca ve Şavşat'ta kısa süreler oturmuştuk. 1960'ta eşimin askerliği de bittiğinden kesin ayrıldık Ankara'dan. O kaymakamlık yaptı, ben öğretmenlik. Olanak buldukça avukatlık. Beş çocuğun da analığı.

Kumluca, Alucra, Gevaş, Haymana, Kumru, Gerze, Saray, Maraş.

14 yıl kadar kaldık. Halkımdan, çocuklarımızdan öğrendiklerimi kitaplardan öğrendiklerimle bütünlemeye çalıştım. Yaşamımız zordu. Alucra bir bakıma ilk gittiğimiz ilçe sayılır. Evimize bomba konuldu. Anayasanın, yasaların hakça, halkça uygulanmasını savunma bir suçtu. Halkı aydınlık ve dirençli kılmaya çalışmak da. Çileler bizi eğitti 14 yıl. Döndük yeniden Ankara'ya. Bir yıllık bir İstanbul serüveninden sonra. 1972 sonunda.

1964'te *Sığda* basılmıştı. 1965'te Kumru'daydık. Göçebe düzenimizin getirdiği bir kazada dizlerim yanmıştı. O yıl Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü aldım. 1972'de basılan *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı*, öncesinde TRT ödülü kazanmıştı. Geçen yılsa *Ağıtlar ve Türküler* Yeditepe Armağanı'nı aldı.

Yaşıyorum ve yazıyorum. Biri ötekine dönüşüyor durmadan.

Çocukluğun gerçeklikleri düşsel gerçekliklerdir. Size kesitler verdim kolayca. Sonrasını yazmak zor. Deneyeceğim bir gün. O güne dek şiir, kanat takıp uçurmazsa onları da.

(*Türkiye Yazıları*, Kasım 1978)

Umudumu Hiçbir Zaman Yitirmedim. Acılarıma Ezdirmedim. Acı Varsa Onu Duymak Başka, Acıya Yenik Düşmek Başka. Acıya Yenik Değiliz, Ne Ben Ne de Şiirim...

Gülten Akın'la siz hiç karşılaşıp konuştunuz mu, söylediklerini dinlediniz mi, içinizi ona açtınız mı, bakışlarını izlediniz mi? Belki bu olanağı bulamadınız, peki şiirlerini, okudunuz mu? Okudunuzsa, sorun yok. Şiirlerini okudunuzsa, mutlak onunla dertleşmişsinizdir, mutlak onunla öfkelenmiş, onunla sevinmiş, onunla çoğalmış, onunla umutlanmış, onunla konuşmuş, tartışmalara girmiş, onunla dünü kavramış, onunla geleceği düşünmüş ve düşlemişsinizdir... Bunu bunca kesinlikle söylüyorum çünkü, çünkü şiirleri tıpkı kendisine benziyor, kendisi tıpkı şiirlerine benziyor. İkisini birbirinden ayırmak olanaksız. "Kim unutturmaya çalışırsa çalışsın, biliyoruz, ülkemiz şiirinin geleneğinde işlevsellik vardır, halk için, hayat için. Bu işlevselliğin bir sonucu da, ozanın neyi, niçin, kimin için yazdığım vermesi. Düze inmesi, bir sis çanı gibi uyarıcı olması..." diyen Gülten Akın, yalnız bu açıdan değil, ilk eserlerinden günümüze uzanan şiir çizgisinde de, daha birçok yönden de "tek"...

"Gülten Akın, siz bir tanesiniz..." dememle, şöyle tepki gösteriyor:

— Bu "bir tane" olma değerlendirmenizi sevginin desteklediği bir değerlendirme olarak kabul ediyorum. Bir de elli yıl önceye dönmenin, oradan başlamanın zorluğunu yenmeye yardımcı bir ödül. "Tek" olma, istenir, aranır bir şey olmasa gerek. Çünkü varlık, bir düş, bir imge, bir giz biçiminde bile olsa, de-

nenerek, sınanarak, karşı karşıya, yan yana getirilerek var kılınır. "Ben", "Sen" ve "Herkes" olmadan nedir ki? Var mıdır ki? Sınırlarımız öteki sınırlar boyunca genişler.

— *Şimdi taa en baştan başlayalım.* Rüzgâr Saati *(1956)*, Kestim Kara Saçlarımı *(1960)*, Sığda *(1964)*, Kırmızı Karanfil *(1971)*, Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı *(1972)*, Ağıtlar ve Türküler *(1976)*, Seyran *(1982)*, Şiiri Düzde Kuşatmak *(1983)*, İlahiler, 42 Gün *kitaplarının da öncesine dönelim. Şiirini etkileyen yaşam öyküsünü istiyorum Gülten Akın'dan.*

Kocaman Bir Aile

— "1933 Yozgat başlangıcından sonra, dedeler, nineler, amcalar, dayılar, yengeler, teyzeler, kuzenler ortasında, feodal ilişkiler içinde kendimi tanıdım. Kocaman bir aile. Nerdeyse, kentin bir çeyreğini içine alacak genişlikte çevre. Evler sonra. Dede evleri, dayı, amca, akraba evleri. Doğduğum ev, babamın anababasıyla oturduğu, annemin gelin geldiği ev. Evin egemeni, aşağıdan yukarıya baktığımda asla ulaşamayacağım uzunlukta bir dede. Oturduğunda, yeşil, gri, sarı gözlü, tütünle sararmış bıyıklı, beyaz küçük sakallı bir Rumelili. Bana "özel" olduğumu duyuran. Büyük oğulları çekip gitmiş. Öteki torunları yok yanında. Babam kalmış, "Zulmetmeye, elde ahali.." Ben yanında büyüyen ilk torun. Sevgiyle sarılıydım. Bundan dolayı ben de sevgiyle dolu büyüdüm. Dedeme olan hayranlığımı ise, onun "seçilmişi" olma besliyordu. Yanında kalan ilk torun, üstelik kız, bir de anasına benziyor. "Anam" derdi. "Zeynep"ti adım. Ardına "Hanım, hatun" eklemeyince söylenemezdi. Babam yeniliğe vurgun oluşundan mı, yoksa tepkisel olarak mı nüfusa başka bir ad yazdırdı, bilmiyorum, "Gülten" adım okulda söylendi.

Yazın bahçeler içinde, yaz odalarında, kışın kış odalarında, tek bir sert söz davranış görmeden, özgürce büyüyordum. Azarlanmak dövülmek yaşıtlarım için, çocuk olmanın ayrılmaz ekiydi. Okul yaşıma kadar mutlu, çok mutlu yaşadım. Annem şarkılar mırıldanarak iş gören, ışıl ışıl bir genç kadındı. 44 yaşında öldüğü için sonsuza dek genç kaldı ya...

Ev içi sorumluluğunu babaannem yüklenmişti. Yaşlandığında, başka kimseye hükmü geçmediğinde dedemin öfkesini dindiren de oydu. Azarlanır, bunu bir doğal afet gibi karşılar, sessiz katlanırdı. Geleneği, erkeğin azarlamasını onur sorunu yapmasını engelliyordu. Yine de içten içe öfkelendiğini biliyordum. Gençliğini anlatırdı sık sık. Sırtında fitil işler yaralar açan dayak. Hınçla, isyanla dolardı, ağlardı, ilenirdi. Erkeğinin yaşlanmış, güçsüz oluşunu, kendine yapılanlara bir ceza gibi sayardı. Dayak çoğu evliliğin bir parçasıydı. Çocukları da sayarsak, evlerin bir parçasıydı demek daha doğru. Öteki dedem, annemin babası yumuşak, şeker gibi bir yaşlı adam. Gününün öğrenimini yapmış, lisede "Ulûm-u diniye" öğretmeniyken Cumhuriyetle birlikte kitaplık müdürlüğüne atanmış. Sivil kimliği gelişkin, uygar, bağnaz olmayan bir din adamı. Dört kez evlenmiş, karıları öldükçe. Sonuncusu genç. Keyifli bir ev. Dayılarım okumuş, okumakta. Atatürk ve Cumhuriyet sevgisi. Halk Partililik, milletvekilliği, büyük bürokratlık filan, işte sonraları.

Doğduğum evin kadınları da Cumhuriyeti tutardı. Atatürk'e hayrandı ninem, annem. Dedemse kadınları yasayla özgürleştirdiği (!) için, –bu nasıl özgürlükse– kızardı. Babam Halk Partisi'ne karşıydı. 1946 ve sonrasında, Demokrat Parti'nin kuruluşundaki coşkusunu hiç unutmuyorum. Ama 1950'lerden sonra hem coşkusu söndü, hem umudu.

Bu evlerde ve geniş çevremde insanları gözlerdim, ilişkilerinde davranışlarında, konuşmalarında. Çelişkileri sezerdim. Kadın-erkek, yaşlı-genç, ana-baba-çocuk, zengin-yoksul... Bu beni derinden etkilerdi.

Babam, geleneğe uyup evde kendisini silen biri miydi, dedemin görüntüsü mü ezip silmişti onu? Anılarımda yok gibi. Beni kucağına aldığını, sevdiğini filan ansımıyorum. İki kez öfkelendiğini, isyan ettiğini gördüm. Birinin sonunda bizi alıp bir başka eve götürdü. Birkaç ay ayrı yaşadık. Ötekindeyse Sorgun ilçesine tayinini istedi. Memur olmuştu. Sorgun'da kardeşim ve ben hep uslu dururduk. Korkunç günlerdi. İlkokula Sorgun'da başladım. Beş yaşındayken. Alfabem ve kırmızı kalemlerim en büyük mutluluğumdu. Solaktım. Babamla yaşadığımız günlerde, yemek yerken elime küçük kaşık vuruşları da yiyordum.

Sağ elimle yemeyi öğrendim ama, sofradan, yemekten nefret ettim. "Özel" davranılmaya alışmış, onurlu bir küçük kız sol eline kaşıkla vurulursa n'apar? Sağını kullanmayı çabuk öğrenir ama, öfkesini, yemeye tepki biçimine dönüştürür. Öyle, ince ipince ufacık kalır. Bir de oyundaki solaklığını korur ve lisede sol elle topu uzağa fırlatma yarışının birincisi olur.

Babam gecikmiş olarak üç yıllık askerliğine başlayınca dede evine döndük.

Hiç kesmemeye niyetliydim ama dayanamadım:

— Peki, yemekle aranız düzeldi mi yeniden?

— Düzelemezdi, bu kez de yaşlılığı yüzünden tahıl alım satımıyla uğraşırmış- işini yürütemez olan, İkinci Dünya Savaşı sonunun ülkemizdeki ortamında yıkıma uğrayan, yoksullaşan bir dedenin yanında. O üç yıl, ekimizi belli etmeyerek onurla, sabırla yaşadık. Çocuklar yoksulluktan utanç duyarlar, korkum buydu. Çok çalışkandım ama çok, yoksulsam da her ne kadar.

— Bir çelişki daha, öyle mi?

— Evet. Ve daha niceleri:

Üç kız kardeşim olmuştu. En büyükleriydim. Evde akıllı sayılıyordum. Kız kimliğim içinde kalsam, akıllı olmanın, çalışkan olmanın, okumanın pek önemi olmayacaktı ama bu özelliklerim babamın erkek evlat düşkırıklığını onarmaya birebir geldi. Onda tutku olmuştu. Benim okuyup yazmam, bu alanda erkeklerle yarışmam. Özgürlüğüm de bununla sınırlı. Yoksa kızdım yine, o kimliği de asla ve asla unutmayacaktım.

Yemeyen içmeyen ama bir yarış atı gibi kendisinden birincilik beklenen. Bu konuda açık bir baskı mı? Asla. Kötü not alsam teselli edilirdim. Onurum diri tutuluyordu ama beklentiyi duyumsuyordum. Korkunçtu.

Şiire Yöneliş

— Şiir yazma da bu beklentiye yanıt mıydı? Yoksa, gerilimi azaltmak için bir kaçış mıydı?

— Sanırım ikisi de. Şiir çocukluk çevremde çok sevilir, konuşma içinde söylenirdi. Ozanlara çok saygı duyulurdu. Uzun

kış geceleri dedem manzum peygamber kıssaları okurdu ezgiyle. Saatlerce dinlerdik. Dayım, amcam şiir yazıyorlardı. Dayılarımın tavanarasındaki eski bavullarında kitaplar bulurdum. Şiir kitapları, öyküler, romanlar, antolojiler, Dostoyevski, Tolstoy ve öteki klasikleri, Nâzım'ı, Sabahattin Ali'yi çok erken tanıdım. Doyumsuz bir gömü.

Uzun süre, elime ne geçtiyse durmadan okudum. Sokağa atılmış bir gazete parçası bile saldırımdan kurtulamadı. (Babaannem yazılı her kâğıt parçasını kutsal sayıp yerden kaldırır, bir duvar kovuğuna koyardı.)

Sonra Ankara, ortaöğrenim..

— *Bir dakika, bir dakika... Gülten Akın'ın çocukluğunu, "şiir gibi", "roman gibi", "masal gibi", " düş gibi" ama en çok gerçeğin ta kendisi gibi dinliyorum. Ve hiç araya girmek istemiyorum ki bu şiir gibilik yok olmasın. Ama bu çocukluktaki duygular dünyasına biraz daha girsek. Başka neler var, ileride şiirlerini etkileyecek olan?*

— Aşk vardı. Coşku vardı. Yüreğimi bir uçurtma gibi havalandırırdı aşk. Aşk kendindendir insanın. Uyur uyanır. Çiğ ışık ve ses değildir onu uyandıran. Yumuşak, gizemli bir ışık, bir ses.

. Düşler ve imgelerle beslenirim içten içe. Kendi kurduğum ya da bulduğum. Saklarım onları. Dar zamanlarda avucuma batar kırıkları. Avucumun kanadığını duyarım. Acıdan korkmam ama, damlayan kanı kimse görmemeli. Utanmak da değil, hayır. Gizini kıskanmak. Giz. Her insanın bir gizi vardır. Ve insan atlayacaksa buradan atlar. Kişiliğini kurmada temeldir. Onu başkalarından ayırır. Kendisi olarak toplumsallaştırır. Toplumsallaşmak bir örnek olmak, kuzular gibi yan yana durmak değildir. İçindeki töz, öz, göz, cangözün, o senin olanla katılırsın. Toplumculuğun toplumsallığınla örtüşür. Yetkin bir insansın demektir o zaman.

— *Yani farklılığımız, ayrımlarımızı açıkladığımızda, gösterdiğimizde değil, göstermediğimizde, sakladığımızda... Böyle diyebilir miyiz?*

— Hem deriz, hem diyemeyiz. Çünkü, ürünlerimizde bir ince çizgi biçiminde sezilir o.

Burada bir parantez açalım: İşkenceler korkunçtur beden için ama daha da korkunçturlar, insanı tersyüz etmeyi amaçla-

dıkları için. Gizin ortadan kalkması, asıl sayrılık, asıl ölüm. O yüzden işkence görmüş olanlar bunu anlatmak istemezler. Anlatırlarsa ayrıntıyı, bedenlerine yapılanı anlatırlar.

İşte o yüzden, saplantı gibi beslememiz gereken bir şey var. Acıları, yoklukları, yoksullukları, insana yönelik her türlü kötülüğü, işkenceyi yok etme. Toplumculuk diyoruz bir adına. Başkalarına acımayla değil, kendimize, kişiliğimize, insanlığımıza, özümüze, gizimize saygıyla besleniyor. İnsanın kendi cevherini, gizini rahatça özgürce geliştirmesini engelleyenlere öfkeyle besleniyor. Toplumculuk boş bir söylev, kitabî bir söz değildir. Demin de söylemiştim, yaratıcı, üretici varlığımız bir giz biçiminde de olsa, eşitlikler içinde denenerek sınanarak, karşı karşıya, yan yana gelerek var kılınır. Hangi varsıllık olursa olsun, tek ise kendini geliştiremez, kişiye yetmemeli, yetemez.

— *Sevgili Gülten Akın, yeniden yaşamöykünüze dönersek...*

— On yaşın sonrası Ankara. Canlı, gizemli, düşe imgeleme açık bir dünyayı Yozgat'ta bırakmıştık. Ankara birçokları için o zaman da karmaşık bir kentti belki. Ama bizim başladığımız Ankara net, kesin, açık, acımasızdı. İki kez iki dört ediyordu. Yozgat'taki gibi üç ya da beş etmesi olası değildi. Bunun umudu bile yoktu.

Babanız bir küçük devlet görevlisi ise, kalabalık bir aileyi geçindiriyorsa, küçük bir eve sığışmak, olağanüstü tutumlu ve sabırlı davranmak zorundaydınız. Artık şarkı yok, imge, düş gerilere ta içlere itilmiş. Evde en az yer kaplayacak biçimde duracaksınız. Görünmez olmanız bile gerekebilir kimi zaman. Değilse, yaydığınız kitabınız, çantanız, kaleminiz toplanıp sokağa fırlatılabilir. Şaşamazsınız bile, 'Hani siz benim okumamı istiyordunuz?' Böylece en gürültülü yerlerde, en olanaksız sayılan konumlarda okuyup yazma becerisi de kazanmış olursunuz. Bu kazanımı hep kullandım sonra. Çocuklarımı uyuturken, yemek pişirirken, sözlük çalışması yaparken, müvekkilimi savunurken düşündüm şiirlerimi, yazdım da. Adı Ayten olan bir dost, kitap imzalamıştı bana: "Sabrı bile sabırlı Gülten Akın'a."

Ankara: Çocuk yüzüne çarpan sınıfsal çelişki.

... Övündüler savaş bizden uzakta / Savaş bizden uzakta, bizim hünerimiz ve aklımızla / Öyleyse bir villa daha, bir kürk daha bir Avrupa daha / Kara taşıtlarda bembeyaz besili kahkaha / Bir demet maydanoz bir sepet yumurta bazen de / Aylık elli lira ve asker tayını doksan kuruş karşılığında / Kara kara kara / Ankara.

Bunlar altmışlı yılların sonunda yazılmıştı. Yirmi beş yıl bir yük gibi taşıdıktan sonra.

— Gülten Akın'ın şiirleri, düşünce biçiminin bir ürünü. Bunu biliyorum. Ama yine de sormadan edemiyorum: Düşüncenizin biçimlenmesi de buralardan mı gelmektedir?

— Çok küçüktüm Ankara'nın karartmalı, karneli II. Dünya Savaşı sonu günlerini yaşadığımda. Gerçekleri algılıyor ama değerlendiremiyordum. Yaşamın oluşturduğu nesnel birikim ileride okuduklarımla bütünlendi. Usul usul. Uzun süre eleştiren bir ozan olarak kaldım. Daha çok kendi yaşamımı. Bunu ilk üç kitabımdaki şiirlere yansıttım. Sonra toplumsal eleştiriler ve şiirdeki yansıması. Daha sonra da yaşamın eleştirdiğimiz yanlarının değiştirilmesi gerektiğini, değiştirilebilir olduğunu da salt okuyarak değil, salt yaşayarak da değil, birini ötekisi için denektaşı diye kullanarak öğrendim, yazdım. Eytişimle kitaplarda tanıştığım zaman onu kırk yıldır biliyormuşum gibi geldi bana.

Biraz mutsuz, daha çok şaşkın, sıkıntılı ortaokul döneminden sonra, lisede oldukça toparlandım. Yine de yalnızlığı, içe doğru yolculuğu seven biriydim. Sevdiğim arkadaşlarım oldu. İletişim kurabildiğim öğretmenlerim. Edebiyat öğretmenlerimce 'fark edildim'. Lisenin resmi şairiydim. Kendi sınıfımızın değil salt, öteki sınıfların da dergilerine yazıyordum. Daha çok mizahi şiirler. Çok değerli öğretmenlerim oldu. Onları, özellikle Nahit Fırat'ı saygıyla anmalıyım. Hiç usanmadan, yorulmadan, evinden kitap taşıdı bana. Rus, Amerikan, öteki klasikler, felsefe kitapları.

Sonsuz ilgilerim vardı. Tüm dünya benimmiş gibi. Ne yaşamda, ne şiirde durukluğu barındırdım. İnsanlar da nesneler de hep edim içinde varoldular yazdıklarımda. 1959'da Ankara'daki küçük evimize Erdal Öz'le birlikte gelen, öylece tanıdığım Edip Cansever'e söylemiştim bunu. Çok ilgisini çekmişti.

İlk gençlik dönemi, üniversiteli dönemi kısa konuşmalarda özetlenemeyecek nitelikte."

— *Şiire dönüştüler mi?*

— Pek değil. Çoğu saklandığı yerde yazılması ertelenerek durmada. Üniversitenin ilk yılında kocamı tanıdım. Arkadaşlık, nişanlılık filan derken, dört yıl sonra evlendik. 1956'da. Üniversitede hukuk okudum. Bir yandan da çalışıyordum.

Düştük Yollara Yollara...

1958'de Yaşar'ın ilk görev yerine gittik. Kumluca'ya. İlk çocuğumuz, oğlumuzla birlikte. Sonra dört kızımız oldu. Şavşat, Alucra, Gevaş, Haymana, Kumru, Gerze, Saray, Maraş, İstanbul, yine Ankara. Onlarla dolaştık durduk. Kaymakamlık yılları 1972'ye değin sürdü.

Şavşat, Kumru, Gerze hatta Saray ve Alucra Karadeniz'le ilgiliydi. O deli yeşil denizi, ormanları, bulutları eteklerinde biriktiren dağları. Cenevizli kıyı kentleri, alımlı Giresun'u, haşmetli Trabzon'u, sevimli Rize'yi, insanı güzel, aydınlık Ordu'yu, Akdeniz'i, Doğu'nun ulaşılmazlığını, ülkemin güzelliğine, bunca görkemine şaşarak yaşadım. Borçka üstünden, dağları tuta tuta vardığımız Artvin. Yalnız kahveler, değirmenler, yükseldiğimizde sağımızda ışıltılı ipek bir ip kalınlığında Çoruh'u, sonra ormanların ortasına yerleşmiş küçük topraksız Şavşat'ı tanıdım. Özelliği, ortaokulu en kalabalık ilçelerden oluşuydu.

Askerlik dönemi, parasal sıkıntılar, zorunluluktan girilen ama hiç sevilmeyen işler, yine Ankara. 1960'ta kesin dönüş Alucra'ya. Yaz akşamları kuzineyi yakarak oturabildiğimiz Alucra. Kışın ellerimizin kapı tokmaklarına yapışıp kaldığı. Murat ve Can'la geçen yalnızlık günleri. Köylere giden, köylerden dönen babayı bekleyerek. Komik masallar. Keşke o her gün yeni birini anlattığım masalları yazsaydım.

Alucra'da okuma bilmeyen kadınlar için kurs açtım. Geceleri bir sınıf dolusu toplanıp okula giderdik, ellerimizde fenerlerle. 1961 Anayasası'nda oradaydık. Yeniden doğmuş gibi, pırıl pırıl coşkulu.

Ortaokulda Türkçe okutuyordum. Oyunlar sahneye koyuyorduk çocuklarımla. Bırakmadılar. Bir akşam evimize bomba atıldı. Kasabadaki pek çok evin camını kıracak bir gürültüyle patladı. Lojman hasar gördü. Bize bir şey olmadı. "Sen çalışkan, dürüst bir kaymakammışsın, çok gördük senin gibileri" diye başlayan tehdit mektupları aldık. Günlerce yastığımızın altında tabancayla yattık.

Van Gölü kıyısındaki Gevaş'a atandığımızda daha deneyliydik, iki buçuk yıl kaldık orada. Üçüncü kitabım *Sığda*'daki şiirler orada yazıldı. Gevaş, Hakkâri'ye 170 km uzaklıkta, kocamış gölün güneyinde, Süphan'a karşı bir Artos dağına yaslı. İpek Yolu üstünde altı görevli evi sıralanmıştı. Yoksuldu insanının çoğu ama onurlu. Türkçe bilinmez pek. Askere giden erkekler bilir Türkçe'yi. Görevli evlerine işe giden dokuz çocuklu Gülşen bacı bize geliyordu. Çamaşıra gittiği bir evde yitik şeylerini ondan bilmişler. İsyan içinde söylenmişti: "Mende var dokkuz tane hevallah, hanım verir aha (parmaklarıyla yirmi beş lirayı sayarak) bir de der mene hırhız."

Gevaş'ta kimseye iyilik yapamazdınız. Ne denli yoksul olursa olsunlar karşılıksız bırakmazlardı. Birkaç metre basma mı verdiniz birine, kış kıyamette küçücük bir oğlanın kapıda titrediğini görürdünüz elinde yoğurt sitiliyle. Parasını verirsiniz onun da, bu kez bir başka şey getirir.

Kadınlar ve çocuklar çok değerliydi. Bindirecek atı olan, üstüne kadınını, çocuğunu bindirir, kendisi atın başım tutarak yürürdü.

Çocuklar okula geldiğinde is kokarlardı. Sınıfta durulmazdı. Orada da öğretmenlik yaptım. Orada da çocuklarımla sevdik birbirimizi. 'Sen bir beş, ver hele hoca, ben şoför olacağım nasılsa' diyen büyükçe üç çocuğum vardı. Üçü de üniversite bitirdi. Birlikte aştığımız, bir son sınıftan sonra, kitaplardan, sohbetlerden, tiyatro çalışmalarından sonra kararları değişmişti.

İki buçuk yıl kaldık orada. Oğlumuz ilkokula başladı. Ağır kış geceleri geçirdik. Üçüncümüz doğmuştu 1963 Aralık'ta, iki büyükler de kızamık. Nöbetleşe sobayı bekliyorduk. Sönmesin. Evin içindeki aralıkta sular buz tutuyordu. Görülmemiş irilikte tanelerle kar yağıyordu. Dam boyu birikiyordu. Tünel açarak

dışarıya çıkabiliyorduk. Kışın salt kuru yiyeceklerle beslendik. Baharın da. Yazın ve güzün Diyarbakır'dan bir sepet sebze gelirdi on beş günde bir.

Koçero vardı bir de dağlarda. Görevliler onu kovalayadursunlar, kasabaya inip tıraşını oluyordu. Kaymakam bey yine köylerde. Gençtim. Korkuyordum. Bir elim telefonda, başım masaya dayalı çok gece geçirdim.

Düşünde Sinema Afişleri...

Aksu sekiz aylıktı. Haymana'ya atandık. Doğrusu, bir büyük kentin ilçesinde oturmayı hak ettik diye düşünüyordum. Kimi gereksinimler ertelenemiyordu daha fazla. Düşümde sinema afişlerini görüyordum. Kapılardan dönüyordum. İçeri almıyorlardı beni. Kitapçılar. Kitapların kokusunu duyuyordum. Yakın geldiğimizde salt bu koku için Ankara'ya gelip dönüyordum. 1964 olmuştu. Anayasa halkın yaşamında pek bir şeyi değiştirmemişti. Umutsuzluklar, küskünlükler, kırgınlıklar yeniden başlamıştı. Solda TİP örgütleniyordu. Görece bir özgürlük ortamında eleştiriler başlamıştı. Dergiler, kitaplar. Sol çeviriler.

Haymana bereketli toprakları olan, tahıl tarımı yapılan bir ilçe. O günlerde bir de kadastro tespitleri yapılıyor. Hazine'nin toprağı da var binlerce dönüm. Gücü oranında bölüşmüş köylüler hazine topraklarını. Kendi üstlerine yazdırıyorlar. Hazine üstüne yazılanlara itiraz ediyorlar. Hazine avukatlığını aldım. Kamu yararı var ya. Bir yandan öğretmenlik yapıyorum yine. Hazine'nin olup kişiler üstüne yazılanlara da ben itiraz ediyorum. Binlerce dava. Bir keşiften ötekine, bir köyden ötekine koşturuyorum... On ay dayanamadık orda. Kıbrıs sorununun alevlendiği günlerdi. Amerika askeri yardımı vermemekle korkutuyordu. "Millet Yapar" kampanyaları başlamıştı her yerde. Haymana'da ise bir miting yapıldı. Manzaralı üssüne karşı filan. Bardağı taşıran son damlaydı. Ankara'nın en büyük ilçelerinden birinden, Karadeniz'in 250 nüfuslu bir dağ kasabasına iki gün içinde toplanıp gitmek koşuluyla sürüldük. İsmet Paşa başbakan. Hükümet koalisyon. Anayasamızsa ceketimizin üst

cebinde. Gri ciltli küçücük. Neyi savunursanız savunun, tek başına olunca kâr etmiyor, bunu anladık.

Sıcak, çok sıcak bir yaz günü, ter ateş içinde üç çocuğumuzla, kamyondan bozma otobüslerde Fatsa'yla Kumru arasındaki otuz kilometreyi iki saatte alarak varıp gittik Kumru'ya. Bir topraksızlar kalabalığınca uğurlanarak.

Bir dere. İki yanında evler, ilerde üç tepede üç büyük konak. Beylerin eski konakları. Biri de hükümet konağına dönüştürülmüş, yine dere kıyısında. İşte Kumru. Yine davalar, yine topraksızlık, yoksulluk. Güçlerini ticareti geliştirenlere kaptırmış, konakları gibi yıkık bir feodalite.

Kira evinin altında bir boş yer buldum, avukatlık yapıyorum azıcık sıkıntıdan. Köylüler doluşup geliyor. Erkek işi yapıyoruz ya adımız "Paşa abıla." Kendimiz gitmeden kimliğimiz gitmiş. Sürgünüz de besbelli. Kendi toprağında yarıcı olanların davalarını izliyorum. Parayı önemsemiyorum. Kamu işi ya yine. Baro uyarıyor. "Belli bir ücreti istemek zorundasınız, kötü örnek oluyorsunuz." Oysa benim alışverişimin parayla, pulla ölçülesi yok. Dostluklar bir yandan, öte yandan işe yaramalar ve biriktirilen, şiire dönüştürülen yaşam bilgisi. *Kırmızı Karanfil* kitabımdaki şiirler Kumru'nundur, biraz da Haymana'nın.

Kumru'da soba üstünden dökülen sıcak sularla dizlerim yandı. Yirmi gün ateşler içinde yattım. Doktor yoktu. Sağlık görevlisinin yattığım odanın kapısından yaptığı tariflerle yanıklarımı iyileştirdim. Verem ve frengi vardı köylerde. Durmadan hastalar, yoksullar, kucaklarında çocuklarıyla kadınlar gelirdi. Hastanelere yatırılmak üzere dilekçe yazdığımız şanslılar gidemezlerdi hastaneye, yardımcı olmazsak, çünkü diş fırçasından havluya, pijamaya kadar sıralanan bir listeyi tamamlamak zorunluydu.

TİP kuruldu orda da. Sonra gittiğimiz öteki ilçelerde. Bakın şu rastlantıya.

Haymana'ya gelinceye değin salt güzelliği için doğaya tutkun olan ben, ondan sonra güzellikleri kendi başına göremez oldum. Ortaklaşmadığım, paylaşmadığım, öteki insanların yoksun kaldığı hiçbir güzellik, doğal ya da yapay, artık beni etkilemez oldu. Güzellikleri kendime sağlamam için artık tek bir yolum vardı, herkes için olmasını sağlamaya çalışmak herkesle birlikte.

Artık öteki kasabalar, sonraki yıllar bir başka konuşmaya kalsın. Değişen pek bir şey de olmadı ya. Dönüp geldik 72'de Ankara'ya yine. O günden bugüne çileler yaygınlaştı, yoğunlaştı. Bizim sürgünlerle, davalarla, baskılarla atlatabildiklerimiz atlatılamaz oldu. Yoğun zulümler, işkenceler gündeme geldi. Tutuklanmalar cezaevleri, sekiz yıllık bir pay aldı ondan da ailemiz.

— İlahiler *ve* 42 Gün *o yılların ürünleri, değil mi?*

— Evet. "Neden salt acı dolu şiirler yazıyorsunuz? Yaşamınızda hiç mutluluk yok mu?" diye sordu Kıbrıs'ta bir okurum. Genç bir hanım. Özellikle 78'den sonra yaşadıklarımızı ona nasıl anlatabilirdim? Ağır, çok ağır bir dönem. Kendimi kocaman bir cezaevinde gibi duyuyordum. Ama kimliğim de bastırıyordu. Saplantılı, inatçı. Biz tüm analar, daha önce de söyledim, yazdım, yaşamımızı her alandan çekmiş, salt "içerdekiler"le doldurmuştuk. Bu sürüyor şimdi de. Yüreklerimizde hiç kimseye hiçbir şeye yer bırakmamacasına. Şiiri yaşamdan çıkaran bir ozan neyi yaşıyorsa onu yazar. Mutluluk dediğiniz şey dışardan verilmez ki size. Elverişli olayı içerde dönüştürürsünüz. Sizdedir mutluluk. Ama dönüştürme mekanizmanız durmuşsa en mutlanacak olay sizi ırgalamadan aşar gider. Biz mutlu olmaya değil, güçlü, dirençli olmaya çalıştık. İşte mutluluk denirse budur mutluluğumuz. Bir işlevi olmak bize yetti."

— *Küçük sevinçler peki? Onlar da mı?*

— Bayağı büyük sevinçler var, hayatım, insanların diri yanları kendini geleceğe üretebilir yanları. Güzel kişilikler. Kimileriyle aynı çağda yaşadığımı düşünmek bile yetiyor. Umutsa, onu hiç ama hiç yitirmedim. Acılarıma ezdirmedim. Şiirlerimin bir kıyıcığında da saklı tuttum. Acı varsa onu duymak başka, acıya yenik düşmek başka. Acıya yenik değiliz ne ben ne de şiirim.

— *Biliyorum Gülten Akın. Bunun için de size teşekkür ediyorum: Var olduğunuz için, şiirleriniz için, kendiniz ve şiirleriniz için, kendinizi ve şiirlerinizi yalnız acıya değil, tüm baskılara, çirkinliklere, bencilliklere, kötülüklere, zulme yenik düşürmediğiniz için.*

(Konuşan: Zeynep Oral, "On İnsan, Bin Yaşam"
Milliyet Sanat dergisinin eki, 1 Ağustos 1988)

ŞİİR

İlan-ı Şiir Serhan Ada
Nüzüllü Şiirler Mim Kaf Agayef
John Ashbery – Profil haz. Nazmi Ağıl
Gökçe Yazı Nazmi Ağıl
Toplu Şiirler • I (1956-1976) Gülten Akın
Toplu Şiirler • II (1979-1998) Gülten Akın
Şiiri Düzde Kuşatmak Gülten Akın
Şiir Üzerine Notlar Gülten Akın
Şiirler 1938-1993 Sabahattin Kudret Aksal
Batık Kent - Son Şiirleri Sabahattin Kudret Aksal
Firak – Toplu Şiirler 1989-1999 Hulki Aktunç
Belki Çiçek Dağına – Toplu Şiirler 1980-1999 Sina Akyol
Avluda Sina Akyol
Bütün Şiirleri Sabahattin Ali
Dizeler (2001 - 1973) (Erdal) Alova
Bir Acıya Kiracı Metin Altıok
Necroscopium Ömer Arakon
Hey! Jack, Gary, Alien, Alp! C. Hakan Arslan
Seçme Şiirler – Selected Poems John Ash
The Anatolikon John Ash
Bütün Yort Savul'lar! – Toplu Şiirler Ece Ayhan
Kılıç Artığı - Gizlenen Bir Şairin Portresi İlhan Şevket Aykut
Aşağı Üsküdar Ali Asker Barut
Kuzeye Giden İnce Yol Matsuo Başo
Seyrüsefer Defteri Enis Batur
Doğu-Batı Divanı Enis Batur
Seçme Şiirler 1947-1997 Taner Baybars
Çiçek Dünyalar Sami Baydar
Kalfa – Seçme Şiirler 1965-1998 Süreyya Berfe
Pera İlhan Berk
Galata İlhan Berk
Asılı Eros –Çeviri Şiirler İlhan Berk
Kült Kitap İlhan Berk
Eşik (1947-1975) İlhan Berk
Aşk Tahtı (1976-1982) İlhan Berk
Akşama Doğru (1984-1996) İlhan Berk
Sofokles'in Antigone'si Bertolt Brecht
Şiirler Catullus
Şiir ve Yaşam Ali Cengizkan
Japon Yelpazeleri İçin Yüz Tümce Paul Claudel
Şiir Atlası 2 haz. Cevat Çapan
Şiir Atlası 3 haz. Cevat Çapan
Seferis – Profil haz. Cevat Çapan
Bütün Şiirleri Asaf Hâlet Çelebi
Eski Yağmurları Dinliyordum... Arif Damar
Şiirler Ahmet Muhip Dıranas
Yüzyılın Türk Şiiri (1900-2000) Mehmet H. Doğan
Yarım Damla haz. Gültekin Emre
Siyaha Elveda Gültekin Emre
Şahitsiz Vakitler Ebubekir Eroğlu
Berzah Ebubekir Eroğlu
Gül ve Telve Seyhan Erözçelik
Kılıç İpekte Sınanır - Toplu Şiirler 1982-2000 Hüseyin Ferhad
Sadece Ses Kalıcıdır Furuğ
Lodoslar Kenti Füruzan
Seçme Şiirler Louise Glück
Romeo ve Romeo. Ahmet Güntan
İlk Kan. Ahmet Güntan
İkili Tekrar. Ahmet Güntan
Eski Mısır'dan Şiirler haz. Talat Sait Halman
Hayyam'ın Terâneleri Sâdık Hidâyet
Deliliğin Arifesinde Friedrich Hölderlin
Ait'siz Kimlik Kitabı Mustafa Irgat
Daha İyisi Saksofon – Seçme Şiirler Ernst Jandl
Gül Yaprağın' Döktü Bugün – Ağıtlar haz. Alpay Kabacalı
Yahya Kemal Rimbaud'yu Okudu mu? Hasan Bülent Kahraman
Londra Şiirleri Sefa Kaplan
San Defterdekiler – Folklor Derlemeleri Yaşar Kemal
Yirmi Lak Tablet + (Yolcunun Siyah Bavulu) Birhan Keskin
Akademi Tuna Kiremitçi

Dünyanın İşaretleri – Seçme Şiirler Karl Krolow
Ciddiye Alındığım Kara Parçaları küçük İskender
Periler Ölürken Özür Diler küçük İskender
Şiirlideğnek küçük İskender
Yirmi5Aprit küçük İskender
Papağana Silah Çekmek küçük İskender
Unutulmuş Kent ve Çeviri Şiirler Onat Kutlar
Bütün Eserleri Ercümend Behzad Lâv
Ey İstanbul James Lovett
Biiltis'in Şarkıları Pierre Louÿs
Simone Martini'nin Dünyevî ve Semavi Yolculuğu Mario Luzi
Şiirler 1938-1958 Behçet Necatigil
Şiirler 1948-1972 Behçet Necatigil
Şiirler 1972-1979 Behçet Necatigil
Toplu Şiirler Ahmet Oktay
Gözüm Seğirdi Vakitten Ahmet Oktay
Söz Acıda Sınandı Ahmet Oktay
1945 Sonrası İsveç Şiiri Antolojisi haz. Lütfi Özkök - Yüksel Peker
Balkur'da Akşam Yemeği Demir Özlü
İnsan Arkadaşınındır Hüseyin Peker
Babam Benden Hiçbir Şey Anlamıyor Barış Pirhasan
Sözler Jacques Prévert
Seçilmiş Şiirler Ali Püsküllüoğlu
Siyah İnciler Mehmed Rauf
Gösterge Avcıları – Şiiri Okuyan Şairler 1 Mehmet Rifat
Gece Yazı – Çeviri Şiirler Oktay Rifat-Samih Rifat
Rüzgâr İçin Sözler – Seçme Şiirler Theodore Roethke
İtalyan Hermetik Şiiri Antolojisi haz. Işıl Saatçıoğlu
Ungaretti – Profil haz. Işıl Saatçıoğlu
Başlangıcın Sesi Sohrap Sepehri
Hüsran Filizleri – Toplu Şiirler Celâl Sılay
Arzu ve Varlık – Dağiarca'ya Bakışlar Ahmet Soysal
Kardan Düşler – Seçme Şiirler Lasse Söderberg
Sevda Sözleri - Bütün Şiirleri Cemal Süreya
Yürek ki Paramparça - Çeviri Şiirleri Cemal Süreya
Gençlik Ayinleri Zafer Şenocak
Tagore - Profil Rabindranath Tagore
Çağdaş Latin Amerika Şiiri Antolojisi haz. Ülkü Tamer
Yanardağın Üstündeki Kuş Ülkü Tamer
Küflü Şimşek – Şiirler, 1966-1996 Mehmet Taner
Şiirler Ahmet Hamdi Tanpınar
Dağı Öpmeler Oğuz Tansel
Toplu Şiirler 1971-1995 Tuğrul Tanyol
Büyü Bitti Tuğrul Tanyol
Mavikara Hakan Toker
Görülen Kentler Güven Turan
Toplu Şiirler Güven Turan
101 Bir Dize Güven Turan
Gizli Alanlar Güven Turan
Yazöte –Toplu Şiirler Mehmet Mümtaz Tuzcu
From İstanbul / İstanbul'dan Sidney Wade
Eski Kıbrıs Şiiri Antolojisi haz ve çev. Mehmet Yaşın
Kıbrıslıtürk Şiiri Antolojisi haz. Mehmet Yaşın
Yağmurun Direnişi Coşkun Yerli
1945 Sonrası Fransız Şiiri Antolojisi haz. Levent Yılmaz
Son Ülke Levent Yılmaz
20 Ş. Necmi Zekâ

http://www.shop.superonline.com/yky

YAPI KREDİ YAYINLARI

Uçlarında panzehir taşıyan birer ok gibi,
hayatın ve şiirin üstüne gönderilen
yazılar, konuşmalar, söyleşiler...

Gülten Akın, şiiri bir kez de düzde kuşatıyor.

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-480-3

9 789753 634809

60000001